

”En huvudbok från 1792 och en lång rad andra värdefulla dokument”

En studie av Dalsbruks Järnverks arkiv, ca 1987–2022

Alexandra Nummenpää 40148

Avhandling pro gradu i nordisk historia

Handledare: Johanna Ilmakunnas

Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi

Åbo Akademi

2023

ÅBO AKADEMI – FAKULTETEN FÖR HUMANIORA, PSYKOLOGI OCH TEOLOGI

Abstrakt för avhandling pro gradu

Ämne: Nordisk historia	
Författare: Alexandra Nummenpää	
Arbetets titel: ”En huvudbok från 1792 och en lång rad andra värdefulla dokument”. En studie av Dalsbruks Järnverks arkiv, ca 1987–2022.	
Handledare: Johanna Ilmakunnas	Handledare:
Abstrakt:	
<p>I egenskap av planeringsvetenskap har arkivvetenskapen en lång tradition av diskussioner om och normer för vad som bör göras för att bevara olika sorters information och varför, medan den teoretiska diskussionen och framförallt statusen som akademisk disciplin är förhållandevis nya företeelser. Avhandlingens syfte är att fylla en sådan lucka mellan arkivmanualer och empirisk forskning genom en fallstudie i ett finländskt företagsarkiv, Dalsbruks järnverks arkiv. I detta görs även ett historievetenskapligt bidrag till den poststrukturalistiska arkivteoretiska diskussionen.</p> <p>Dalsbruks järnverks arkiv förvaltas av Dalsbruks Bruksmuseum och omfattar år 2023 material från perioden 1792–1999. Arkivet har ordnats och förtecknats två gånger, 1988 och 2021–2022. För att skriva arkivets tillkomsthistoria har ett flertal olika källor, såsom arkivmaterial, nyhetsreportage och minneskunskap som inhämtats genom intervjuer, använts. För att strukturera materialet och fördjupa analysen används Eric Ketelaars teoretiska diskussion om arkivets semantiska genealogi och dess tysta berättelser, som kompletteras av den konkreta metod, att höra med samlingen, som Malin Thor Tureby utvecklat baserat på densamma.</p> <p>Inledningsvis kontextualiseras arkivbildarens, Dalsbruks och Dalsbruks Bruksmuseums historia. Fokus ligger på 1980-talet, då Bruksmuseet grundades, arkivet ordnades och togs emot, och bruket firade 300-årsjubileum (år 1986). I det första analyskapitlet analyseras därefter arkivets tillkomsthistoria med hjälp av Ketelaars begreppsapparat, som här förstås som kronologin arkivalisering – inskription/arkivering – fångande av dokumenten och arkivering. I det andra analyskapitlet analyseras innehållet i arkivet som en historisk kvarleva av dels olika industriföretags verksamhet i Dalsbruk, och dels historiskt situerade praktiker för arkivering. I detta förs även en diskussion om upplevelsen av att som praktikant arbeta med ett arkiv 1988 respektive 2021–2022. Avslutningsvis används den empiriska kunskapen från dessa kapitel för att läsa arkivets tysta berättelser.</p> <p>Berättelserna som kan utläsas är en tillrättalagd bild av historien genom en sammanhängande historia om dryga 300 år av järn- och stålproduktion i Dalsbruk; berättelsen om en arkivbildare (ett bruk eller företag) i Dalsbruk; Dalsbruk som arkivets hemvist; samt en implicit svenskhet. Berättelserna präglas av olika maktrelationer, såsom mellan bruk/fabrik och arbetare samt centrum och periferi. Legitimeringen av arkivmaterialet som värdefullt diskuteras utifrån begrepp som performans och kulturarvsdiskurs. De tre berättarröster som tydligast framträder i arkivet är arkivbildarens, Bruksmuseets och arkivariens, varav den sistnämnda i den här avhandlingen också inkluderar författaren själv. Dessa insikter utgör, tillsammans med den fördjupade teoretiska diskussionen i relation till metoden att höra med samlingen, avhandlingens huvudsakliga resultat.</p>	
Nyckelord: arkivvetenskap, arkivbranschen, företagsarkiv, arkivering, bruk, industriföretag, Dalsbruk, Dalsbruks järnverk, 1900-tal, arkivalisering, att höra med samlingen	
Datum: 26.4.2023	Sidoantal: 141 (inkl. bilagor)

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Positionering	2
1.2 Att skriva arkivvetenskap – eller historievetenskap?.....	3
1.3 Att se med arkivet	9
1.3.1 Verktyg för att tala om arkiv.....	10
1.3.2 Att se med arkivet eller höra med samlingen?	13
1.3.3 Verktyg för att tala om sociala och kulturella processer.....	19
1.4 Att undersöka ett arkiv	22
2 Företagsarkiv och lokalhistoriska arkiv i Dalsbruk	27
2.1 Att ordna ett företagsarkiv	27
2.2 Dalsbruks Järnverks arkiv och företagen	29
2.3 Dalsbruks Bruksmuseum	34
3 Från idé till arkiv	43
3.1 Första arkiveringen, ca 1987–1989	43
3.1.1 Från Brukskontoret till Bläckhornet.....	43
3.1.2 Arkivalisering – eller planering?	48
3.1.3 Arkivering – eller renovering?	51
3.1.4 ”Operation rädda brukssamhällets minne” – några ord om språket	55
3.2 Andra arkiveringen, ca 2012–2022.....	58
3.2.1 Från konkursboet till kansliet	58
3.2.2 Kan en arkivalisering ske två gånger?	63
4 Arkivet som kvarleva och resultat av arkivarbete	66
4.1 Dalsbruks Järnverks arkiv 1989 och 2022	66
4.2 Arkivet som kvarleva	68
4.2.1 Ett arkiv, flera arkivbildare	69
4.2.2 Arkivet som en kvarleva av firman.....	72
4.2.3 Arkivet som en kvarleva av arkivering.....	75
4.2.4 Arkivet som kvarleva eller produkt av medvetet tillvaratagande?	77
4.3 När teori möter praktik.....	81
4.3.1 Arkivarbete 1988 och 2021–2022	82
4.3.2 Praxis eller praktikanrollen i förändring?	87
4.3.3 När lagstiftning möter praktik	91

4.3.4 Arkivteori eller arkivarbete?.....	96
5 Arkivet som berättare och berättelser	100
5.1 Tysta berättelser i Dalsbruks Järnverks arkiv	100
5.2 Firman som berättare	103
5.3 Bruksmuseet som berättare	106
5.4 Arkivarierna som berättare.....	112
6 Avslutande diskussion	115
Käll- och litteraturförteckning	119
Bilaga 1. DBJ 2022	127
Bilaga 2. DBJ 2022 och 1989	130

Förteckning över figurer och bilder

Samtliga bilder tagna av författaren.

Figur 1. Järn- och stålproduktionens olika moment.....	31
Figur 2. Dalsbruks Järnverks historia i stora drag	32
Bild 1. Museibygnaden Bläckhornet.....	52
Bild 2. Interiör från arkivutrymmet i Bläckhornet.....	53
Bild 3. Interiör från Bruksmuseets kanslibyggnad	79
Bild 4. Interiör från Bruksmuseets kanslibyggnad	80
Bild 5. Interiör från Bläckhornets arkivutrymme	85
Bild 6 & 7. Dokumentationsbilder av skriftväxlingspärmar.....	85
Bild 8 & 9. Dokumentationsbilder av skriftväxlingspärmar.....	86
Bild 10. Dokumentationsbild, kvarlevorna av en skriftväxlingspärm.	86
Bild 11. Interiör från arkivutrymmet i Bläckhornet.	87

1 Inledning

I oktober 1938 ingick i det fjärde numret någonsin av tidskriften *The American Archivist* en artikel av Oliver W. Holmes om värderingen och bevaringen av företagsarkiv. Han konstaterade då att en fullvärdig analys av samtiden kommer att bli vanskelig för framtidens historiker ifall man inte börjar värdera och systematiskt spara arkivmaterial från företagsvärlden på motsvarande sätt som myndigheters material. Under samma år, på andra sidan Atlanten, råkade händelsevis storföretaget Oy Wärtsilä Ab köpa upp AB Dalsbruk, som sedermera inom Wärtsiläkoncernen kom att benämnas Dalsbruks Järnverk. Namnet lever vidare i Dalsbruks Järnverks arkiv, som är föremålet för denna studie.

Holmes text präglades naturligtvis av såväl tid som plats. Bevarandet av företagsarkiv ter sig särskilt angeläget i ett land med, som han skrev, två huvudstäder i form av Washington DC och Wall Street. För honom framstod företagsarkiv som en essentiell resurs för framtida forskning om tidens stora händelser, såsom den i hans ögon ”nyligen inträffade recessionen”, börskraschen 1929. Arkivvetare kan också i hans brandtal för objektiv och därmed representativ och vetenskaplig sampling av arkivmaterial känna igen framväxten av det inom arkivteorin framväxande andra paradigmet, där den framtida historieforskningens behov blev det centrala i värderingen av arkivmaterial. Samtidigt slogs jag när jag, mest som en kuriositet, läste Holmes av hur många av de frågor har tar upp som känns relevanta idag: Hurdant arkivmaterial från företag kan historiker ens ta till sig? Hur säkerställs att inte bara bokföring, utan också mötesanteckningar och styrdokument med mera sparas? Hur säkerställs att inte bara de framgångsrika storföretagens material bevaras för eftervärlden? Borde staten kanske rent av systematiskt samla in och förvalta företagens arkivmaterial? Samt, inte minst: Hur ska allt det ”nya” kontorsmaterial som ersatt de inbundna volymerna hanteras? Hur ska arkivarier skydda ringpärmar, kartotek eller indexerade kort, och hur tryggas deras proveniens?¹

När jag arbetade med Dalsbruks Järnverks arkiv (hädanefter DBJ) önskade jag att jag själv hade tydliga svar på många av de här frågorna. DBJ ingår i Dalsbruks Bruksmuseums lokalhistoriska arkiv och innefattar material från perioden 1792–1999, det vill säga omkring två hundra av dryga tre hundra år av bruksdrift och metallindustri på orten. Arkivet har ordnats och förtecknats två gånger i samband med att material överlåtits till Bruksmuseet, 1988 av Åke Söderlund och 2021–2022 av mig. Vi har båda utfört arbetet i samband med en praktikperiod

¹ Oliver W. Holmes, ”The Evaluation and Preservation of Business Archives” *The American Archivist* 1, nr. 4 (1938), 171–185.

under pågående arkivutbildning. I den här avhandlingen undersöker jag detta arbete, arkivet i sig självt och den kontextuella information som bevarats.

1.1 Positionering

Syftet med den här avhandlingen är att bidra med empirisk forskning om företagsarkiv i Finland. Det här innebär att det huvudsakliga forskningsläget som jag går i dialog med är arkivvetenskap. Den geografiska avgränsningen i syftet motiveras av att det arkiv och de processer jag undersöker naturligtvis är underställda Finlands lag. Empirisk forskning om företagsarkiv innebär i DBJ:s fall att jag inte bara undersöker ett exempel på företagsarkiv i ett vakuum, utan jag behöver också beakta den institutionella nivån – det vill säga det faktum att arkivet bevaras av Dalsbruks Bruksmuseum och inte till exempel ett statsfinansierat centralarkiv eller ett stads- eller kommunarkiv. De här två aspekterna, som också går in i varandra, utgör annorlunda uttryckt den här avhandlingens övergripande frågeställning: Hurdant material har sparats i DBJ, var har det sparats och varför? En väsentlig del av analysen handlar därför om att kontextualisera arkivet och så att säga skriva dess historia. Min ansats att därtill besvara frågan ”varför?” innebär med Eric Ketelaars ord att jag arbetar med att dekonstruera arkivets semantiska genealogi och därmed blottlägga dess tysta berättelser.

Den här avhandlingen har utformats genom ett samspel mellan två faktorer: det intresse jag i egenskap av historiker redan länge har haft för Dalsbruk och de maktstrukturer som återfinns hos en dylik gammal bruksort, samt det faktum att jag skriver den här avhandlingen inom ramarna för magisterprogrammet för arkivstudier och dokumenthantering, som ger mig yrkestiteln arkivarie. Denna tudelning har också i övrigt präglat mina studier, och jag har till exempel ofta känt att det språk som används för att diskutera områden som postmodern arkivteori saknar det ordförråd som jag har med mig från historievetenskapen. Jag har därför valt att i första hand gå i dialog med arkivvetenskapen för att bidra med en historikers röst. En annan väsentlig tudelning är skillnaden med teori och praktik, vilket i den här avhandlingen dessutom omfattar min egen arbetserfarenhet. Avståndet mellan teori, manualer och föreskrifter för myndighetsarkiv å ena sidan, och å andra sidan det jag kallar för ett lokalthistoriskt arkiv på gräsrotsnivå, är i många fall stor. Också i den här frågan strävar jag med min syftesformulering och frågeställning efter att bidra med underlag för fortsatt diskussion på arkivfältet i Finland.

Den tydligaste tidsavgränsningen för avhandlingen hänger samman med mitt eget arbete. Jag slutförde min praktik i månadsskiftet september–oktober 2022, och den information

som jag inhämtat efter detta har jag uteslutande gjort i rollen som forskare. Händelser efter 2022 beaktas överhuvudtaget inte. Studien fokuserar i huvudsak på tiden från 1900-talets mitt, men jag avstår från att dra en skarp bakre tidsgräns eftersom den är lite svårare att definiera. Den geografiska avgränsningen för den här studien kunde i övrigt anses vara Dalsbruk, i den mening att det är platsen där merparten av materialet har sparats och där arkivet i dag förvaras. Inte heller den här gränsdragningen är ändå absolut; andra platser som jag – och arkivmaterialet före mig – har besökt eller varit i kontakt med är till exempel Åbo och S:t Michel.

Eftersom jag i egenskap av forskare har planerat och inlett en studie av ett arkiv medan jag ännu arbetat med det i egenskap av arkivpraktikant har jag under arbetet med avhandlingen stundvis suttit på två stolar. Mitt arbete med DBJ var en praktikperiod som ingår i min examen och finansierades av Svenska Kulturfonden. Dessförinnan har jag sedan 2017 arbetat i olika roller för Sagalunds museistiftelse, som Dalsbruks Bruksmuseum ingår i. Med andra ord kan jag inte påstå mig ha ett utanförperspektiv på den organisation som förvaltar DBJ, vilket säkerligen har påverkat såväl min upplevelse av själva arkivarbetet som det bemötande jag fått som forskare. I transparensens namn nämner jag också kort att desamma också kan ha påverkats av att jag har nära släkt i Dalsbruk; jag har ett igenkännbart efternamn och jag uttrycker mig på den lokala dialekten – men jag hävdar alltså ingen auktoritet att uttala mig om händelser under min livstid ur ett erfarenhetsperspektiv.

För att besvara frågeställningen använder jag mig av arkivet i sig som källmaterial, där förteckningen och annan relaterad dokumentation spelar en väsentlig roll. Materialet presenteras utförligare i kapitel 1.4, där jag också redogör för analysens disposition. Dessförinnan diskuteras tidigare forskning och den teoretiska och metodologiska utgångspunkten för avhandlingen i kapitel 1.2 respektive 1.3.

1.2 Att skriva arkivvetenskap – eller historievetenskap?

I dagens arkivvetenskap förs många diskussioner på basis av teoriskolor som härstammar från kulturvetenskaperna, men dialogen mellan arkiv- och historievetenskapen har varit sparsam.² Jag vill därför i egenskap av historiker med den här avhandlingen bidra till pågående diskussioner på arkivfältet, med ett visst fokus på Finland eftersom empirisk forskning om företagsarkiv är något av en bristvara. Det huvudsakliga forskningsläget som jag går i dialog

² Jfr. Taina Saarenpää, *Turun tuomiokirkon musta kirja ja lähteiden julkaisemisen jatkumo Suomessa varhaismodernista digitaaliseen aikaan* (Turku: Turun yliopisto, 2019), 32. Saarenpää framhåller vidare som en orsak till detta tudelningen i arkivering och dokumenthantering, som är mer tydlig i bland annat den anglosaxiska världen. Tudelningen förklaras och diskuteras i avsnitt 1.3.1.

med är således arkivvetenskapen, som här presenteras i stora drag med fokus på den teoretiska diskussionen. Mer vardaglig arkivvokabulär, som förekommer avhandlingen igenom, presenteras kort i nästa avsnitt.

Enligt Taina Saarenpää, som redogör för arkivvetenskapens utveckling i sin doktorsavhandling *Turun tuomiokirkon musta kirja ja lähteiden julkaisemisen jatkumo Suomessa varhaismodernista digitaaliseen aikaan*, kan arkivvetenskapen förstås som en så kallad planeringsvetenskap. Karaktäristiskt för planeringsvetenskaper är kombinationen av eller tudelningen i akademisk forskning och praktisk tillämpning, och hit räknas även till exempel vårdvetenskapen. De här vetenskaperna har sin grund i ett behov och en utveckling av praktisk och teknisk kunskap, som från början diskuterats ur en normativ eller metodologisk synvinkel, varefter kunskapen först senare teoretiserats och utvecklats till en akademisk disciplin. I arkivvetenskapens fall innebär detta att arkivarbete som mer eller mindre enhetlig praktik existerat i Europa sedan 1600-talet, varefter en akademisk diskussion kan sägas ha ägt rum från tiden omkring sekelskiftet 1900. Inte minst den ökande mängden arkivhandlingar till följd av modernare teknik för både papperstillverkning och kopiering föranledde en teoretisk diskussion om gallring, samt arkivariens roll i relation till detta.³ Utvecklingen under 1900-talet gällande synen på arkivariens roll och bevarandet av material har av den kanadensiske arkivarien Terry Cook beskrivits i termer av fyra arkivparadigm, som ofta refereras till och också här används för att ge en överskådlig sammanfattning av vetenskapens utveckling. Paradigmen saknar, även om de ges en ungefärlig datering, skarpa skiljelinjer mellan varandra, och drag av det första kan ännu ses idag – och så vidare.

Det första arkivparadigmet tillskriver Cook epitetet *evidens*, eftersom arkivhandlingar i kölvattnet efter franska revolutionen sågs som framförallt bevis från det förflutna, i samlingar som bildats naturligt genom de statliga myndigheternas verksamhet. Handlingarnas objektivitet tryggas enligt detta synsätt av proveniensprincipen, och arkivarien agerar i sammanhanget opartisk kustos. Synsättet var förhärskande in på 1930-talet, en brytpunkt som nämndes i förbifarten i inledningen. Efter detta, och inte minst efter världskriget som genererat en enorm mängd arkivmaterial världen över, utvecklades det andra paradigmet med fokus på *minne* för att hantera omöjligheten i att spara allt material. Arkivet blev i det här synsättet något som medvetet – och vetenskapligt – skapats av arkivarien för att bevara källmaterial för framtida historieforskning, som var den främsta måttstocken för värderingen av materialet. Arkivarien tilldelades med andra ord rollen som historiker. Följande förändring skedde enligt

³ Saarenpää, *Turun tuomiokirkon*, 27–29.

Cook på 1970-talet, då bland annat den postmoderna strömningen innebar ett ifrågasättande av de påstått objektiva gallringsprinciperna. Fokus flyttades från minne till *identitet*, och de minnen som bevaras i arkivet förstods som identitetsbyggande för det omgivande samhället. Målsättningen var att arkivet skulle reflektera det samtida samhället i sin helhet. Under den här tiden professionaliserades också arkivvetenskapen, och arkivarien fick rollen som expert. Man arbetade för ett förenhetligande av praxis, vilket bland annat tog sig i uttryck i ett flertal arkivmanualer. Enligt Cook fortlevede detta paradigm ännu 2013, men samtidigt tyckte han sig också identifiera början till ett fjärde paradigm, där *gemenskap* stod i fokus. Det fjärde paradigmet hänger samman med internets genomslag och till exempel möjligheterna för den stora allmänheten att delta i skapandet av metadata för arkivmaterial som är tillgängligt – eller skapat – online. Framförallt betonade Cook gemenskap och deltagande arkivering, där arkivarien skulle inta rollen som mentor för att verka inom dagens demokratiska och pluralistiska samhälle. En central tes är att arkiv kan – och bör – finnas också annanstans än i etablerade arkivinstitutioner, till exempel vad gäller förtryckta grupperns egenhändigt skapade arkiv.⁴

Cook med flera kan beskrivas som företrädare för en poststrukturalistisk arkivteori. Hit hör bland andra den sydafrikanska arkivarien Verne Harris, som skrivit om bland annat postkolonialism och deltagande arkivering, och den nederländska professorn i arkivvetenskap Eric Ketelaar, vars tankar fungerar som teoretiskt och metodologiskt ramverk för den här avhandlingen.⁵ Ketelaars artikel om arkivets tysta berättelser publicerades på engelska i *Archival Science* redan 2001, vilket innebär att den postmoderna diskussion som han förhåller sig till ur dagens perspektiv är välbekant. Efter detta har Ketelaars forskning följt andra spår, där fokus på digitalisering och arkiv som meningsskapande eller som minnesplatser kan anses typiska för utvecklingen sedan dess.⁶ Motsvarande trender känns för Finlands del igen i antologin *Arkistot ja kulttuuriperintö*, som liksom namnet antyder fokuserar på arkivmaterial som kulturarv. Ur denna kan för den här avhandlingens del nämnas Petra Hakalas studie av statsarkivarie Reinhold Hausen som aktör och maktutövare, där makt förstås som

⁴ Terry Cook, "Evidence, memory, identity and community: four shifting archival paradigms", *Archival Science* 13 (2013), DOI 10.1007/s10502-012-9180-7, 107–116.

⁵ Eric Ketelaar, "Tacit Narratives: The Meanings of Archives", *Archival Science* 1, 2001; Jfr även Malin Thor Tureby & Jesper Johansson, *Migration och kulturarv: insamlingsprocesser och berättelser om och med de invandrade ca 1970–2019* (Lund: Nordic Academic Press, 2020), 17.

⁶ Se t.ex. Eric Ketelaar, "Archives as Spaces of Memory", *Journal of the Society of Archivists* 29 (2008:1), DOI: 10.1080/00379810802499678; Eric Ketelaar, "Cultivating archives: meanings and identities", *Archival Science* 12 (2011), DOI 10.1007/s10502-011-9142-5.

handlingsutrymme,⁷ en ansats som också känns igen i min analys av arkivarbetet som utförts med DBJ. Kati Mikkolas studie av hur minoritetsgrupperna samer, finlandssvenskar, romer och karelare syns i Finska litteratursällskapets arkiv kan också nämnas som ett exempel på hur arkiv och språktillhörighet nyligen undersökts i Finland, även om studiens fokus på ett traditionsarkiv innebär att den ligger en bit utanför mitt egentliga forskningsområde.⁸ Språk och etnicitet berörs ändå här som en del i den sammanförande analysen i kapitel 5 om DBJ:s tysta berättelser.

Mer praktiska frågor är ändå inte något som man upphört att diskutera i 2000-talets forskning: till exempel fortgår ännu diskussionen om olika gallringsstrategier, inte minst med tanke på den fortgående tekniska utvecklingen, och nya lagändringar föranleder diskussion om deras tillämpning.⁹ För den här avhandlingens del innebär detta framförallt en diskussion om dataskyddslagen och hur den relaterar till arkivmaterial. Det här är den främsta orsaken till att jag ser den här avhandlingen i som i första hand geografiskt begränsad till Finland, även om jag här diskuterar forskning från andra länder.

Mitt mer specifika område, företagsarkiv, kan beskrivas som förhållandevis utforskat, åtminstone när det gäller historisk forskning. Inom arkivfältet är diskussionen i allmänhet fokuserad på vad som för tillfället görs, eller hur detta borde göras i framtiden, framom hur man tidigare gått tillväga.¹⁰ I Finland kan företagsvärlden ses som förhållandevis välrepresenterad i diskussionen, i och med föreningen Liikearkistoyhdistys ry (grundad 1960) som också ger ut facktidningen *Faili*, tidigare *Liikearkisto*, sedan 1964.¹¹ I det sista numret av Riksarkivets *Akti*-tidskrift (tidigare *Arkistoviesti*) beskrevs *Faili* i ledaren, där Riksarkivets

⁷ Petra Hakala, "Den enskilda arkivariens makt att påverka bilden av det förgångna. Exemplet Reinhold Hausen", Outi Hupaniittu & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Arkistot ja kulttuuriperintö* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2021), 105–145.

⁸ Kati Mikkola, "Vähemmistöjen roolit muuttuvassa arkistopolitiikassa. Perinnekokoelmien etnisiä ja kielellisiä rajanvetoja", Outi Hupaniittu & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Arkistot ja kulttuuriperintö* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2021), 166–210.

⁹ Jfr t.ex. Terry Cook "Macroappraisal in Theory and Practice: Origins, Characteristics, and Implementation in Canada, 1950–2000", *Archival Science* 5 (2005), 101–161, DOI 10.1007/s10502-005-9010-2; Marjo Rita Valtonen, "Monitahoinen tehtäväkenttä", Pekka Henttonen, *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen* (Helsinki: Avain, 2015), 93–126.; KAM-juridiikkaryhmä, *Tietosuoja KAM-sektorilla Suositellut toimintatavat henkilötietoja sisältävien aineistojen käsittelyyn kirjastoissa, arkistoissa ja museoissa* (Versio 1.1), 5.10.2020, https://musiikkiarkisto.fi/kam/wp-content/uploads/2020/10/Tietosuoja-KAM-sektorilla-v1_1.pdf.

¹⁰ Jfr t.ex. Linda Edgerly, "Business Archives Guidelines", *American Archivist* 45 (1982:3); Mildred Simpson, "Photographs in a Business Setting: Atlantic Richfield Company", *American Archivist* 45 (1982:3); Michael Nash, "Small Business, Manufacturing, and Flexible Specialization: Implications for the Archivist", *American Archivist* 58 (1995:3); James E. Fogerty, "Archival Brinkmanship: Downsizing, Outsourcing, and the records of Corporate America", *American Archivist* 60 (1997:4); Henrik Fode & Jørgen Fink, "The Business Records of a Nation: The Case of Denmark", *American Archivist* 60 (1997:4); Carl-Magnus Roos (toim.), *Säilyykö sähköinen – ja kuinka kauan?* (Helsinki, Liikearkistoyhdistys ry, 2018).

¹¹ Ella Oksanen, "Katsaus Failin historiaan osa 1: Vanha Faili kertoo vois monta tarinaa...", *Faili* 1, 2020, 9.

generaldirektör Jussi Nuorteva meddelade om nedläggningen av *Akti*, som ”den mest centrala publikationen inom arkivsektorn”.¹² I en följetång om tidningens historia benämns som de centrala temana i *Faili* den tekniska utvecklingen, arkiv- eller informationshanteringsbranschens samt yrkesrollens förändring, utbildning samt internationella nyheter och samarbeten.¹³ Med tanke på diskussionens karaktär har jag i första hand betraktat arkivtidskrifterna som ett möjligt källmaterial, i betydelsen kvarleva från olika arkivpraktiker, och i enlighet med den materialsökning och avgränsning som beskrivs i de två följande underkapitlen har jag beaktat dessa i förhållandevis liten utsträckning.

Däremot existerar givetvis tidigare forskning om företag, framförallt inom fältet ekonomisk historia. Redan 1945 utkom till exempel Axel Grandells studie av företagsekonomisk redovisning i Finland fram till sekelskiftet 1900,¹⁴ som också Åke Söderlund använt sig av i den första arkiveringen av DBJ. Innan arkivstudier utvecklades till en universitetsutbildning från och med 1990-talet har Liikearkistoyhdistys även ordnat utbildningsevenemang vid Svenska handelshögskolan i samarbete med personalen.¹⁵ Bland nyare forskning kan till exempel nämnas Susanna Fellmans doktorsavhandling *Uppkomsten av en direktörsprofession. Industriledarnas utbildning och karriär i Finland*, där också Dalsbruk inkluderats i analysen.¹⁶

För att så undersöka det här specifika företagsarkivet har jag använt mig av Ketelaars tankar om hur arkivets tysta berättelser kan analyseras genom begrepp som *arkivalisering* och *arkivets semantiska genealogi*. Dessa tankar har utvecklats till en konkret metod, ”att höra med samlingen”, av den svenska historikern Malin Thor Tureby. Jag nämner hennes metod redan här eftersom det rör sig om ny forskning som dessutom utförts av historiker. Framförallt har jag som stöd för avhandlingen använt mig av monografin *Migration och kulturarv. Insamlingsprocesser och berättelser om och med de invandrade ca 1970–2019*, där Thor Tureby tillsammans med Jesper Johansson undersökt tre av Nordiska museets samlingar. I förordet klargörs att Thor Tureby har varit projektledare och haft det vetenskapliga ansvaret,

¹² Jussi Nuorteva, ”Sähköisen viestinnän voitto!”, *Akti*, 2020:2, 3, https://issuu.com/kansallisarkisto/docs/ka_akti_2_20.

¹³ Oksanen, ”Katsaus Failin historiaan osa 1”; Elli Oksanen, ”Katsaus Failin historiaan osa 2: Sähköinen säilyttäminen ja tietojärjestelmät”, *Faili*, 2020:2; Elli Oksanen, ”Katsaus Failin historiaan osa 3: Arkistoalan tulevaisuus”, *Faili*, 2020:3; Elli Oksanen, ”Katsaus Failin historiaan osa 4: Koulutus ja kansainvälinen yhteistyö”, *Faili*, 2020:4.

¹⁴ Axel Grandell, *Äldre redovisningsformer i Finland: En undersökning av den företagsekonomiska redovisningens utveckling i Finland intill 1800-talets slut* (Helsingfors, 1944).

¹⁵ Oksanen, ”Katsaus Failin historiaan osa 4”, 5.

¹⁶ Susanna Fellman, *Uppkomsten av en direktörsprofession: industriledarnas utbildning och karriär i Finland 1900–1975* (Helsingfors: Finska vetenskaps-societeten, 2000).

och att inledningen och avslutningen har skrivits av henne på egen hand, då både teori och metod baserar sig på hennes tidigare forskning.¹⁷ Jag skriver därför konsekvent Thor Turebys metod, men refererar till hela verket med båda författarnas namn, eftersom en explicit åtskillnad inte görs annanstans än i förordet.

I *Migration och kulturarv* undersöker Thor Tureby och Johansson hur migration blev en del av det svenska kulturarvet utgående från minnesberättelser, eftersom dylikt material inte tidigare har samlats in och analyserats systematiskt för att skriva svensk invandringshistoria. Som empiriskt exempel används tre insamlingar av berättelser ”om och med de invandrade” från tidsperioden 1970–2019, som alla återfinns i Nordiska museets arkiv. Nordiska museet granskas som en institution som deltar i den kulturarvsskapande processen, som bidrar till att både skapa och upplösa gränser för vad som anses vara det nationella kulturarvet.¹⁸ De tre undersökta samlingarna har alla tillkommit under olika tidsperioder och genom olika insamlingsmetoder. För att undersöka innehållet i samlingarna har författarna begränsat sig till ett sampel på 30 svar per samling, 15 skrivna av män och 15 av kvinnor.¹⁹ I kronologisk ordning är dessa samlingar: 1) Migrationen Finland-Sverige, som samlades in genom intervjuer för att undersöka 1970-talets arbetskraftsinvandring. För den här avhandlingen kan speciellt nämnas hur intervjuerna granskas som aktörer ur ett intersektionellt perspektiv, i och med att majoriteten var unga kvinnor. 2) Barn och utlänningar, en traditionell frågelista från 1980-talet med oklart ursprung och låg svarsandel, som ändå är intressant genom hur respondenterna omförhandlat kategorin utlänning. Framförallt forskarnas historisering av etnologin som vetenskapsområde är intressant för den här avhandlingen. 3) Att minnas migrationen, ett öppet skrivupprop som inte ännu avslutats och som därför inte heller katalogiserats.²⁰

Författarna relaterar sin forskning till tidigare forskning om minnesinstitutioner, migration och kulturarv, som alla karaktäriseras av en tvärvetenskaplighet. Thor Turebys egen utgångspunkt är *oral history*-fältet. I inledningen understryker Thor Tureby att det både i Sverige och internationellt sett är förhållandevis ovanligt att studera insamlingens och arkiveringens historia. Fokus i studien ligger på insamlingen av arkivmaterial som ”historiskt situerad kulturell praktik.”²¹ I samma anda ser jag den här avhandlingen som ett litet bidrag till forskningen om arkivering av mer traditionellt arkivmaterial. Arkivvetenskaplig forskning som undersöker arkivarbete som praktik och arkivarien som berättare är ändå inte i sig en nyhet.

¹⁷ Thor Tureby & Johansson, *Migration och kulturarv*, 10–11.

¹⁸ Thor Tureby & Johansson, *Migration och kulturarv*, 13–14.

¹⁹ Thor Tureby & Johansson, *Migration och kulturarv*, 23–25.

²⁰ Thor Tureby & Johansson, *Migration och kulturarv*.

²¹ Thor Tureby & Johansson, *Migration och kulturarv*, 15–16.

Inom den här forskningstraditionen om arkiv och makt ligger fokus dock i allmänhet på förtryck, och till exempel arkiv relaterade till regelrätta folkmord.²² Inom ramarna för den här avhandlingen har jag därför valt att inte gå i någon mer omfattande dialog med denna. DBJ kan förvisso med fördel diskuteras i termer av en förtryckt arbetarklass, men jag upplever att den närmast slentrianmässiga jämförelse som skulle göras i ett arbete av den här storleken är både ohållbar och stötande, och en mer omfattande diskussion anser jag inte uppfylla den här avhandlingens syfte.

Historiker har också tidigare skrivit om arkivet som fysisk upplevelse. Samtidigt är det ändå här just forskarens upplevelse i arkivläsesalen, och insamlingen av forskningsmaterial som beskrivs som en rad mer och mindre medvetna beslut i hanteringen av handlingarna.²³ För den här studiens del noterar jag parallellerna till dessa verk, eftersom jag på vill belysa hur motsvarande process äger rum redan innan handlingarna når arkivläsesalen, men jag för inte heller här en aktiv dialog med dessa. Istället utgår jag i första hand från min yrkesidentitet som arkivarie. Härnäst redogör jag för det språk jag använder för att föra den här diskussionen.

1.3 Att se med arkivet

I det här avsnittet presenterar och diskuterar jag Eric Ketelaars arkivalisering och relaterade begrepp som teori och tillämpad metod såsom den utvecklats av Malin Thor Tureby. Diskussionen om metod rör sig här på ett mer allmänt plan, varefter jag i samband med materialpresentationen i nästa kapitel redogör för de konkreta metoder jag använt mig av för att analysera mitt material, vilka jag ändå ser som underordnade det som här diskuteras. Jag ser teori och metod som det språk jag använt för att konkretisera min frågeställning och uttrycka resultatet av min analys, och i detta språk ingår också andra språkliga verktyg än de som används i själva teorin. Därför inleder jag det här underkapitlet med att redogöra för en del arkivterminologi, och efter den efterföljande större diskussionen om teori och metod redogör jag avslutningsvis för övriga analytiska verktyg som använts i avhandlingen.

²² Jfr t.ex. Antoinette Burton (ed.), *Archive Stories: Facts, Fictions, and the Writing of History* (Durham (N.C.): Duke University Press, 2005).

²³ Arlette Farge, *The Allure of the Archives*, trans. Thomas Scott-Railton (New Haven: Yale University Press, 2013), <https://doi.org/10.12987/9780300180213>; Carolyn Steedman, *Dust*, (Manchester: Manchester University Press, 2001).

1.3.1 Verktyg för att tala om arkiv

I den här avhandlingen använder jag delvis en annan begreppsapparat än vad som är vedertaget inom historievetenskapen, och jag definierar därför här kort en del grundläggande begrepp. Avsikten är inte att föra djupgående diskussioner i relation till vare sig olika teoriskolor eller ISO-standarder – som också finns för en del begrepp – utan att tydliggöra det språk jag använder i avhandlingen, och förmedla de implicita betydelser som inom arkivfältet kan anses vara baskunskap.

Själva ordet arkiv har tre grundbetydelser: 1) arkivutrymmet som handlingar förvaras i, 2) organisationen eller institutionen som upprätthåller arkivet, eller 3) en helhet av handlingar som uppstått genom en viss arkivbildares verksamhet.²⁴ Vilken av de tre betydelserna som åsyftas kan i allmänhet härledas från kontexten, men i den här avhandlingen skriver jag i allmänhet också ut benämningarna som gäller för Dalsbruk. För 1) används i regel arkivutrymme, för 2) Dalsbruks Bruksmuseums lokalhistoriska arkiv, eller i kortform Bruksmuseets arkiv, och för 3) arkivets namn, förkortat DBJ.

Ett annat begrepp som i vardagsspråk ofta används för att beskriva en grupp eller grupper av handlingar är samling eller samlingar, speciellt inom en institution som också förvaltar föremålssamlingar.²⁵ Thor Tureby använder konsekvent begreppet samlingar istället för arkiv om Nordiska museets minnesmaterial, eftersom det är just insamlat och sedan arkiverat. Det här är ändå inte en distinktion som jag har ett behov av att göra, även om denna betydelse förekommer då jag diskuterar Thor Turebys metod. Däremot använder jag ordet samlingar i mer allmän betydelse för att syfta till Bruksmuseets samlingar, som också inkluderar föremål.

Termen arkivbildare (fi. *arkistonmuodostaja*) som nämndes ovan avser den instans som skapat arkivmaterialet – såsom en myndighet, ett samfund – till exempel ett företag eller en förening – eller en person. Arkivbildaren som här studeras är med andra ord bruket eller fabriken i Dalsbruk, vilket också diskuteras mer ingående i kapitel 2. Motsvarande begrepp används ibland i den anglosaxiska litteraturen, men mer vanligt är att uttrycka konceptet genom att diskutera handlingarnas proveniens.²⁶ Proveniens, eller proveniensprincipen, är grundläggande för hela arkivvetenskapen och avser handlingarnas ursprung och ursprungliga ordning. Det vill säga: handlingar från en arkivbildare bör förvaras tillsammans, och inte beblandas med andra arkiv; och ifall det finns en inbördes ordning hos handlingarna som

²⁴ Pekka Henttonen, *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*, (Helsinki: Avain, 2015), 26.

²⁵ "Samlingar", i Allmän finländsk antologi (ALLFO), <https://finto.fi/yso/sv/page/p12676>, hämtat 24.2.2022.

²⁶ Henttonen, *Johdatus*, 26.

skapats av arkivbildaren bör den bevaras.²⁷ Principen har styrt hur jag och andra utfört det arbete som utförts som analyseras i avhandlingen och nämns därför här, men den används inte som ett analytiskt verktyg.

Begreppet handling (fi. *asiakirja*) är, trots dess centrala roll, egentligen inte entydigt eller lätt definierat.²⁸ I rådande arkivlagstiftning definieras en handling till exempel som ”en framställning i skrift eller bild eller en på elektronisk väg eller på annat sätt åstadkommen framställning som kan läsas, avlyssnas eller annars uppfattas med tekniska hjälpmedel”.²⁹ Beskrivningen låter krånglig, men möjliggör bland annat att myndigheter, vars arkivfunktion är reglerad i lag, kan bevara handlingar i annat format än utskrivna papper. Den här frågan är mindre relevant för DBJ eftersom hela arkivet består av fysiska handlingar och här syftar handlingar uteslutande till papper, antingen lösa eller inbundna sådana. Däremot är begreppsförvirringen relevant för den teoretiska diskussionen, eftersom definitionerna ser annorlunda ut i den anglosaxiska världen. Begrepp som (*public*) *records* avser uteslutande myndigheters arkivhandlingar, medan man för privat arkivmaterial använder begrepp som *personal* eller *private papers*, eller (*historical*) *manuscripts*.³⁰

Motsvarande åtskillnad görs även för att beskriva fältet eller professionen: *archiving* används för det arbete som utförs i slutarkiv, som bevarar en handling långvarigt eller beständigt. För den aktiva hanteringen och planeringen i samtiden används *records management*, i huvudsak för myndigheter i enlighet med ovanstående definition av handlingar. Detta arbete utförs oftast av vad man anser vara olika yrkesgrupper. Också i Finland finns motsvarande åtskillnad i arkivering (fi. *arkistointi*) och dokumenthantering (fi. *asiakirjahallinto*), men den är inte lika skarp. Arkivarier i Finland utbildas också i bådadera, även om olika universitet har olika fokusområden. Väldigt förenklat är det här på många vis en filosofisk fråga om handlingens funktion och karaktär, samt vilka syften den tjänar – förenklat uttryckt, arkivbildarens eller samhällets minne.³¹

Ett verktyg som i allmänhet används för att beskriva och teoretisera arkivhandlingar och arkivs historia är begreppet livscykel. Den traditionella livscykeln (fi. *perinteinen elinkaarimalli*) inbegriper tre faser:

²⁷ Saarenpää, Turun tuomiokirkon, 28.

²⁸ Henttonen, *Johdatus*, 15–25. Jfr även Pekka Henttonen, ”Looking at Archival Concepts and Practice in the Light of Speech Act Theory”, Anne J Gilliland, Sue McKemmish & Andrew J Lau (eds.), *Research in the Archival Multiverse* (Clayton: Monash University Publishing, 2017), 537–557.

²⁹ Arkivlag 3 kap 6 §, Finlex, ”Uppdaterad lagstiftning”, <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1994/19940831#L3P6>, hämtat 10.3.2023.

³⁰ Henttonen, *Johdatus*, 16.

³¹ Jfr Henttonen, *Johdatus*, 40–44.

- 1) Den aktiva fasen, då arkivet används av arkivbildaren: till exempel en kassadagbok vid Dalsbruk AB.
- 2) Den passiva fasen, då den ursprungliga arkivbildaren inte längre aktivt använder handlingar, men behåller dem i eget förvar för att vid behov referera tillbaka till dem: till exempel äldre statistik över produktion eller leveranser, som från Dalsbruk AB:s arkiv gallrats ut efterhand.
- 3) Den historiska fasen, då handlingarna överförs från den ursprungliga arkivbildaren till beständig förvaring hos en arkivinstitution: till exempel huvudböcker från 1700-talet som på 1980-talet överläts till Bruksmuseet.

En mer modern syn på livscykeln finns också i den så kallade kontinuummodellen (fi. *elinkaaren jatkuomalli*), som bland annat beaktar både dokumenthanteringsplaneringsfas och den elektroniska miljö som de flesta handlingar numera skapas i. Modellen används också av de forskare och inom de fält som nämndes i forskningsläget.³² För den här avhandlingen använder jag ändå den traditionella livscykeln för att kort och effektivt peka på olika skeden i DBJ-materialets livscykel.

Efter den här något mer formella begreppsgenomgången redogör jag avslutningsvis för de ord jag använder för att beskriva mitt och andras konkreta arkivarbete, eftersom en del vardagliga ord har en särskild betydelse på fackspråk. Att *ordna* ett arkiv innebär att skapa en ordning för arkivmaterialet, också fysiskt i arkivhyllan. Innan detta görs *inventeras* också arkivet, vilket innebär att allt material gås igenom och antecknas för att säkerställa att senare arbetsskeden inte försummar någon helhet, eller förstör en ursprunglig ordning. Vid behov utförs i samband med ordnandet en *gallring*, det vill säga material som inte anses höra till arkivet avlägsnas och förstörs. En gallring kan som redan framkommit behöva utföras för att det inte är möjligt eller praktiskt att spara allt arkivmaterial. I sådana fall kan en del av materialet sparas som *sampel*. Hur en *arkivförteckning* upprättas gås noggrannare igenom i kapitel 2. Till det här arbetet med arkivet, och också till framtida arkivvård, hör vidare *skyddande* av materialet. Med det här avses rudimentär eller förebyggande papperskonservering, som t.ex. att skadliga komponenter som metall avlägsnas. Papperskonservering är i övrigt ett avskilt specialområde med en egen högskoleutbildning. Efter den här överskådliga genomgången diskuteras härnäst den teoretiska och metodologiska grunden för avhandlingen.

³² Jfr Henttonen, *Johdatus*, 82–88.

1.3.2 Att se med arkivet eller höra med samlingen?

I sin artikel "Tacit Narratives: The Meanings of Archives" introducerar Eric Ketelaar begreppen arkivalisering och arkivets semantiska genealogi som analytiska verktyg för att utläsa ett arkivs tysta berättelser.³³ "Att se med arkivet" utgör ändå inte här en konkret metod, utan Ketelaars resonemang har konkretiserats och delvis förenklats av Malin Thor Tureby i metoden "att höra med samlingen", som syftar till att metoden utvecklats för att analysera intervjuer och dylikt minnesmaterial. Thor Tureby har själv beskrivit det som att hon "snubblade in på" arkivvetenskapen när hon sökte *oral history*-litteratur, och hennes utgångspunkt har varit användningen av redan arkiverade intervjuer som källmaterial.³⁴ Thor Tureby motiverar den postmoderna arkivteorins relevans för *oral history* med att fältet, i egenskap av företrädare för demokratiska forskningsmetoder, behöver betrakta analysen av redan arkiverade berättelser som en fråga inte om etik, utan om teori och metod – och för detta syfte lämpar sig Ketelaars tankar väl.³⁵

Jag har använt Thor Turebys metod för att strukturera min analys och mitt urval av källmaterial, och Thor Turebys och Johanssons undersökning lämpar sig också som referenspunkt i och med att de undersökta samlingarna förvaras i ett museums arkiv – även om det givetvis är en viss skillnad mellan Nordiska museet och Bruksmuseet som institutioner. Eftersom DBJ är ett traditionellt samfundsarkiv använder jag mig ändå av originaluttrycket att se med arkivet, framför att höra med samlingarna. Jag tillämpar också i större utsträckning Ketelaars mer detaljerade begreppsapparat, och börjar därför med att diskutera denna.

Eftersom Ketelaars ursprungliga artikel har några år på nacken ter sig den kontextualiserande diskussionen om arkivfältets relation till postmodernismen i efterhand rätt tidstypisk. Ketelaar beskriver hur arkivarier är i färd med att ta till sig lärdomar från en mängd olika vetenskapsdiscipliner, i syfte att söka nya perspektiv och ifrågasätta gränser för att se med arkivet och därmed läsa dess tysta berättelser om kunskap som makt. Bland annat används Anthony Giddens traditionsbegrepp för att relatera till det postmoderna.³⁶ Samtidigt understryks att postmodernismen och meningspluraliteten inte innebär att arkivet är värdelöst eller dött.³⁷ Sett till den arkivvetenskapliga traditionen görs ett tydligt avståndstagande från den tidigare synen på arkivariens roll, som motsvaras av Cooks två första paradig: arkivarien

³³ Ketelaar, "Tacit Narratives".

³⁴ Malin Thor Tureby, "To Hear with the Collection: The Contextualisation and Recontextualisation of Archived Interviews", *Oral History* 41 (2013:2), <http://www.jstor.org/stable/23610425>, 63–64.

³⁵ Thor Tureby "To Hear", 72.

³⁶ Ketelaar, "Tacit Narratives", 131–132.

³⁷ Ketelaar, "Tacit Narratives", 139.

är inte en neutral aktör och hen bidrar till att forma samhällets minnen, och arkivsamlingar, -dokument och -institutioner innehåller tysta berättelser, som måste dekonstrueras för att förstå ”meningen med arkivet”. Slutsatsen är likaså välbekant i dagens läge: Ketelaar betonar med stöd av bl.a. Verne Harris’ forskning om narrativens roll i arkivarbetet, att det nu när vi är medvetna om att arkivet alltid ingår i flera kontexter är dags att börja undersöka arkivets tysta berättelser från olika perspektiv.³⁸

Arkivets tysta berättelser är berättelser om makt. För såväl nationalstater som privata organisationer är information i sig, och sättet som den samlas in och struktureras, lika med makt. Teorier om arkivets och det skriva ordets makt kan givetvis härröras till Michel Foucault, men Ketelaar för i första hand sin diskussion i relation till forskare som James C. Scott och Jacques Derrida. Derrida framhåller att arkiven inte enbart fungerar som förvaringsutrymmen för ett ”arkiverbart” förflutet, utan sättet på vilket information arkiverats präglar såväl nuet som vår relation till framtiden. Det faktum att något arkiveras är alltså betydelsefullt i sig, eller för att använda en vanlig metafor: ett fotografi är inte bara en dokumentation av en händelse, utan det utgör samtidigt själva händelsen.³⁹ Arkivmaterialet får också en ändrad betydelse genom att just det sparas framför all annan information som vi väljer att inte spara och därmed glömmer bort. Ketelaar förklarar detta med den ovan nämnda kontinuummodellen för arkivets livscykel: när en arkivhandling går från den funktionella dimensionen, där den tjänar en specifik organisation eller individ, till att den anses representera ett kollektivt minne, passerar den en gräns in i ”pluraliseringens” dimension. Arkivarien agerar i det här sammanhanget gränsbevakare, som bestämmer vad som får passera och bli en del av det kollektiva minnet.⁴⁰ I den klassiska livscykeln motsvaras detta något förenklat av arkivhandlingens övergång från aktivt eller passivt bruk hos arkivbildaren till den historiska fasens beständiga bevaring hos en arkivinstitution.

Ketelaar poängterar vidare, förvisso med millennieskiftets typiska fokus på ny teknologi och digitalisering, hur både systemen som används för arkivering och människorna som använder dem ”färgar av sig” på informationen i en arkivhandling. Detta sker också på en väldigt konkret nivå, som var handlingen fysiskt är placerad. Genom att dokumenten ordnas enligt en hierarki och läggs ”på rätt plats”, värderas de samtidigt. Ett exempel är hur material om kolonier eller dess invånare kan finnas på vad som idag kan anses som märkliga platser i arkivet, eftersom kolonin setts med den koloniserande statens blick och informationen har

³⁸ Ketelaar, ”Tacit Narratives”, 140–141.

³⁹ Ketelaar, ”Tacit Narratives”, 133–134.

⁴⁰ Ketelaar, ”Tacit Narratives”, 136.

ordnats i enlighet med denna.⁴¹ Motsvarande fenomen lär kännas igen av de flesta historiker som arbetar med material som rör marginaliserade grupper, då det enda materialet som bevarats ofta har skapats när individer har kommit i kontakt med myndigheterna.

Arkivet är inte heller statiskt, eller med Derridas ord är arkivet aldrig stängt. Det är också Derrida som ligger bakom de något bevingade orden ”the archivization produces as much as it records the event”,⁴² som figurerade i bakgrunden till fotografimetforen ovan. Derridas *Archive Fever* behöver ändå också förstås i sin kontext: verket är ett längre föredrag om Sigmund Freud i tryckt format, och diskussionen kretsar i huvudsak kring kopplingar mellan arkiv och psykoanalysen, där bland annat kroppen som arkiv är centralt. Även hos Derrida märks tidens anda av genom en filosofisk diskussion om hur brev och epost skiljer sig åt som arkivhandlingar.⁴³

Ketelaar vidareutvecklar i sin artikel Derridas tankar och drar även paralleller till det inom museologin och arkeologin om föremål använda begreppet rekontextualisering, och argumenterar för att motsvarande synsätt borde tillämpas för arkivmaterial.⁴⁴ I detta myntar han begreppet semantisk genealogi, som han förklarar på följande sätt:

Every activation [sic] of the archive not only adds a branch to what I propose to call the semantic genealogy of the record and the archive. Every activation also changes the significance of earlier activations. [...] Current use of these records affects retrospectively all earlier meanings, or to put it differently: we can no longer read the record as our predecessors have read that record.⁴⁵

För att illustrera det sistnämnda nämner Ketelaar som ett exempel arkivhandlingar skapade av nazister för att hålla reda på stulen judisk egendom, som efter kriget sedan stod som grund för de skadestånd som betalades, och i vår tid ännu används för att spåra stulen konst och dylikt. Med andra ord: vad som varit (till exempel) en tabell över föremål, pengavärden och kanske även namn, och som inte annars till formen skulle skilja sig från en bouppteckning eller en avskrivningsbok i DBJ, ser i våra ögon annorlunda ut idag eftersom det är en etablerad sanning i vår kultur att just denna, annars ganska tråkiga, kvarleva från en myndighets förvaltning använts som ett redskap för ondska.⁴⁶

För att så dekonstruera denna semantiska genealogi och identifiera arkivets tysta berättelser föreslår Ketelaar preciseringar och tillägg till språket som används för att beskriva

⁴¹ Ketelaar, ”Tacit Narratives”, 134–136.

⁴² Jacques Derrida, *Archive Fever: A Freudian Impression*, trans. Eric Prenowitz (Chicago: University of Chicago Press, 1996), 17.

⁴³ Derrida, *Archive Fever*, 17.

⁴⁴ Ketelaar, ”Tacit Narratives”, 137.

⁴⁵ Ketelaar, ”Tacit Narratives”, 138.

⁴⁶ Ketelaar, ”Tacit Narratives”, 138.

och analysera vad som händer när en arkivhandling blir till. Det vill säga i klarspråk när ”ett gammalt papper” – eller vilken som helst informationsenhet – blir eller görs till något som ska bevaras i ett arkiv. Den här händelsekedjan, som Ketelaar kompletterar med det nya begreppet arkivalisering, följer enligt honom kronologin: arkivalisering – inskription/arkivisering – fångande och arkivering. Börjandes från det konkreta, innebär *arkivering* dels en konkret praktik – ett dokument arkiveras eller kategoriseras och införs i ett arkiv – men dels också, inom arkivteorin, att *fånga dokumenten* (eng. *capture*), vilket hos Ketelaar förstås som att handlingen blir ”accepterad av systemet.”⁴⁷ Beskrivningen är något diffus, men ter sig lite tydligare ifall utgångspunkten är att det är ett myndighetsarkiv eller motsvarande med en reglerad verksamhet som beskrivs. Ketelaar använder dessutom begreppet *records*, vilket signalerar en utgångspunkt i myndigheters dokumenthantering.

Det redan tidigare, framförallt i franska kretsar, etablerade begreppet *arkivisering* sträcker sig något längre tillbaka i tiden genom att inkludera ”den kreativa fasen innan [dokumenten] fångas.” I en fotnot skriver Ketelaar vidare att Paul Ricœur använder termen för att beskriva fasen när muntliga vittnesmål skrivs ner, för att sedan bli spår som kan försummas, pusslas ihop och/eller insamlas. Ketelaars eget begrepp *arkivalisering* tar ännu ett steg tillbaka: arkivaliseringen avser ”de medvetna eller icke-medvetna val som bestäms av sociala och kulturella faktorer vilka gör att något anses vara värt att arkivera.” Ketelaar utvecklar detta resonemang genom Karl Poppers strålkastarmetafor, det vill säga vad strålkastaren gör synligt beror på dess position, hur den riktas, dess styrka, ljus och så vidare; men också på tingen som den lyser upp. Först när tingen genom denna process arkivaliserats, kommer vi ens på tanken att arkivera dem.⁴⁸

I metoden att höra med samlingen har denna begreppsapparat förenklats något. I *Migration och kulturarv* har Ketelaar tolkats på följande sätt: arkivets (samlingarnas) tysta berättelser kan blottläggas genom en dekonstruktion av dess semantiska genealogi, och denna process delas upp i två tydliga steg, arkivalisering och arkivering. Med *arkivalisering* avses hos Thor Tureby och Johansson initieringsprocessen som föregår själva insamlingen av intervjumaterial. I sin analys av denna undersöker författarna på aktörsnivå hur insamlingar motiverats och vad som ansetts som viktigt material under en specifik tidpunkt. För att rekonstruera arkivaliseringsprocessen använder författarna sig av skriftlig dokumentation om insamlingen, eller vid behov intervjuer. Vidare undersöks den omgivande samhällskontexten

⁴⁷ Ketelaar, ”Tacit Narratives”, 132–133.

⁴⁸ Ketelaar, ”Tacit Narratives”, 133; Svensk översättning ur Thor Tureby & Johansson, *Migration och kulturarv*, 18.

genom att samtida samhällspolitiska debatter om migration och kultur diskuteras. Den påföljande *arkiveringen* beskrivs här, till skillnad från hos Ketelaar, som lika med att fånga dokumenten, vilket delvis också hänger samman med samlingarna som undersöks – eftersom det rör sig om en aktiv insamling av intervju- eller övrigt minnesmaterial, blir fångandet också väldigt konkret. Det som undersöks är hur materialet samlades in vad gäller både utformningen av frågor, det vill säga skapandet av kategoriseringar, och sättet på vilket intervjuerna utfördes samt av vem.⁴⁹ Arkivering nämns *Migration och kulturarv* inte överhuvudtaget, men däremot figurerar Derridas ovan nämnda citat som rubrik i Thor Turebys artikel om skapandet av metoden.⁵⁰

Att höra med samlingen innefattar också ett nästa steg, att höra med (lyssna till) berättarna, eller med andra ord analysera innehållet i minnesmaterialet. I *Migration och kulturarv* görs detta med närläsning som metod och författarna undersöker ”hur berättarna beskriver sig själva i relation till andra grupper och individer.”⁵¹ I praktiken består varje samlingsanalys i monografin av två delar. Det första kapitlet inkluderar de två stegen arkivalisering och arkivering, och det andra närläsningen av materialet. Strikt taget använder jag mig således bara av halva metoden eftersom jag varken analyserar minnesmaterial eller gör en närläsning av DBJ. Av de tre undersökta samlingarna inkluderar endast Migrationen Finland-Sverige det som författarna kallar för administrativt källmaterial. Med detta avses material från insamlingens initieringsskede såsom mötesanteckningar, och korrespondens mellan forskare. Till exempel undersöker författarna för ett hårdant forskningsprojekt man först sökte finansiering, vilka medel som beviljades och vad som i slutändan förverkligades.⁵² Avsnittet innehåller också därför den mest explicita analysen av forskare och övriga anställda vid Nordiska museet som namngivna aktörer. Att dessa personer namnges motiveras av att de också skrivit publikationer som rör samlingarna, och att det därför skulle vara svårt att anonymisera på ett begripligt sätt. För att rekonstruera händelseförloppet bakom insamlingen Att minnas migrationen har författarna själva utfört intervjuer, och de intervjuade har gått med på att ställa upp med eget namn.⁵³

I avsnittet om insamlingen Barn och utlänningar skriver författarna explicit att ”Eftersom det inte finns något administrativt källmaterial bevarat från insamlingsprocessen i denna samling har vi fått arbeta med andra material för att kunna rekonstruera arkivaliseringen,

⁴⁹ Thor Tureby & Johansson, *Migration och kulturarv*, 25–26.

⁵⁰ Thor Tureby, ”To Hear”, 68.

⁵¹ Thor Tureby & Johansson, *Migration och kulturarv*, 26–28.

⁵² Thor Tureby & Johansson, *Migration och kulturarv*, 35–37.

⁵³ Thor Tureby & Johansson, *Migration och kulturarv*, 30.

insamlingsprocessen och deras kontexter.”⁵⁴ Då används istället tryckt material från samma tidsperiod, 1980-talet, som rapporter från kulturarvssektorn och offentliga utredningar, samt redan existerande forskningslitteratur rörande diskurserna om Sverige och de invandrade under tidsperioden. Med ytterligare kontext bidrar tidigare forskning om hur Nordiska museet och andra kulturarvsinstitutioner förhöll sig till frågor om migration, etniska relationer och kulturmöten under 1980-talet, och frågelistan som insamlingsmetod och praktik vid Nordiska museet analyseras. För detta används en instruktionsbok från 1991 om museets frågelistmaterial, som i egenskap av kvarleva berättar om hur museet såg på sin egen verksamhet.⁵⁵

Baserat på ovanstående tolkar jag författarna, och Thor Turebys metod, som att det för att undersöka arkivaliseringen och arkiveringen råder ett slags källmaterialens hierarki: skriftligt administrativt källmaterial är att föredra, och övrigt material beskrivs som alternativa lösningar. Den här hierarkin går enligt mig från det konkreta och samlingsnära till det mer abstrakta. Mycket löst avgränsat utläser jag således följande skala:

- 1) administrativt källmaterial eller samlingen i sig, det vill säga mer konkret dokumentation om till exempel frågelistor eller material från forskningsprojektet
- 2) aktörer som arbetat med samlingen, där intervjuer går framför publikationer som de gett ut
- 3) mer allmänt material från institutionen och/eller vetenskapsdisciplinen, vilket här innebär manualer för insamling och trender inom etnologin som forskningsområde
- 4) material från samhället i stort, i detta fall lagar, normer och diskurser rörande invandring, etnicitet, integration och kulturpolitik

Den här tolkningen har jag använt dels för att strukturera min materialinsamling, och dels för att värdera olika materialtyper, i den mening att en lika omfattande analys som de i *Migration och kulturarv* inte är möjlig att genomföra i ett arbete av den här storleken. I praktiken har jag prioriterat material som tillhör de två första kategorierna, det vill säga material ur DBJ och Bruksmuseets arkiv, samt intervjuer. Den tredje kategorin motsvaras i mitt fall av dels arkivmanualer och dylik information, och dels litteratur rörande lokalhistoriska museer och arkiv. Diskussionen om arkivfältet hör också delvis till den fjärde kategorin, eftersom jag förhåller mig till lagstiftningen, men i övrigt har jag avgränsat mig från denna kategori.

⁵⁴ Thor Tureby & Johansson, *Migration och kulturarv*, 109.

⁵⁵ Thor Tureby & Johansson, *Migration och kulturarv*, 109–110.

1.3.3 *Verktyg för att tala om sociala och kulturella processer*

Med metoden att höra med samlingen undersöker Thor Tureby och Johansson kulturarv i en svensk kontext. I förbigående refererar Thor Tureby även till Terry Cooks arkivparadigm, och Ketelaar går i dialog med Cooks tidigare forskning. Bägge två, liksom mycket annat i den här avhandlingen, utgör egentligen på egen hand hela teoriskolor. För mitt syfte väljer jag ändå att se dem som underordnade den övergripande teorin och metodologin, eftersom jag använder dem för att beskriva de sociala och kulturella processer som enligt Ketelaar formar arkivaliseringen och i förlängningen arkivets tysta berättelser. I det här avsnittet klargör jag därför kort för vilka dessa begrepp är, samt vilken basdefinition jag utgår från.

Kulturarv definieras i allmän finländsk ontologi ALLFO som ”det immateriella och materiella arv som har uppkommit genom människans verksamhet”,⁵⁶ vilket implicerar en fokus på traditionella materiella aspekter. Detta styrks ytterligare genom att begreppet relateras till begreppen kultur, naturarv, tradition, världsarvsobjekt och överordnas begreppen byggnadsarv, immateriellt kulturarv, industriarv, kulturarv under vatten, svårt kulturarv. De tre sista vittnar trots allt om utvecklingen i diskussionen under de senaste decennierna, men någon immateriell eller arkivalisk ”vändning” har inte hunnit ända in i ontologin. Thor Tureby och Johansson beskriver kulturarvsskapande som en ständigt pågående process: ”kulturarv skapas genom att personer bestämmer sig för att värdera till exempel ett föremål eller [...] berättelser, som ett kulturarv som ska bevaras.”⁵⁷ För att beskriva och undersöka detta förhållande har Johanna Björkholm använt sig av begreppet performativitet, som innebär ”sociala praktiker som konstruerar och upprätthåller sociala kategorier”.⁵⁸ Björkholm, som själv undersökt finlandssvensk folkmusik som immateriellt kulturarv, framhåller vidare att eftersom det är värderingar eller berättelser om ett föremål som skapar en kulturarvsstatus ”är alla kulturarv i grund och botten immateriella”.⁵⁹

Bruksmuseet verkar, precis som Nordiska museet, i egenskap av kulturarvsinstitution inom en kulturarvsdiskurs, som enligt Björkholm till sin natur är operativ eller handlings- och insatsriktad. I praktiken syns denna genom att kulturorganisationer, inte minst för att söka finansiering både nationellt internationellt, själva beskriver sin verksamhet som att den resulterar i ett kanoniserat kulturarv.⁶⁰ Jag använder mig av begreppet kulturarv för att i första

⁵⁶ ”Kulturarv”, ALLFO, <http://www.yso.fi/onto/yso/p8475>, hämtat 23.6.2022.

⁵⁷ Thor Tureby & Johansson, *Migration och kulturarv*, 14.

⁵⁸ Johanna Björkholm, *Immateriellt kulturarv som begrepp och process: folkloristiska perspektiv på kulturarv i Finlands svenskbygder med folkmusik som exempel*, (Åbo: Åbo Akademis förlag, 2011), 90.

⁵⁹ Björkholm, *Immateriellt kulturarv*, 91.

⁶⁰ Björkholm, *Immateriellt kulturarv*, 60; 199.

hand analysera Bruksmuseets verksamhet på ett mer allmänt plan, även om en pågående diskussion i forskningen berör arkivmaterial som kulturarv.⁶¹ Redan 1987 har till exempel Max Engman i den av Svenska Litteratursällskapet utgivna manualen *Lokalthistoriska arkiv – en handledning* (hädanefter SLS *Handledning*) använt begreppet i följande tes om arkivens funktion: ”Lokalthistoriska arkiv är [...] avsedda att ta vara på lokalsamhällets kulturarv i form av privat arkivmaterial.”⁶² För att på ett mindre analytiskt plan referera till de organisationer som verkar inom kulturarvssektorn, det vill säga arkiv, bibliotek och museer, används även i avhandlingen den allmänt förekommande förkortningen ABM (fi. *KAM*).

Cooks tes om fyra arkivparadigm används här, som redan framkommit, som en etablerad förklaringsmodell. Här är det ändå skäl att kort beröra översättningen av det fjärde paradigmat *community archives*. På finska, som också är det språk som i huvudsak varit i användning när jag med Pekka Henttonens ord genomgått en socialisation inom arkivfältet,⁶³ används begreppet *yhteisöarkistot*, men motsvarande tydliga översättning används till exempel inte i Thor Turebys mer allmänna redogörelse för Cooks tankar. Av arbetsekonomiska skäl har jag avgränsat mig från större sökningar av hur termen har använts på svenska i Sverige. Arkivterminologin varierar också i övrigt mellan sverigesvenska och finlandssvenska till följd av olika lagstiftning och praxis, vilket jag anser motivera en separat diskussion. En känd översättning av begreppet är Benedict Andersons *imagined communities*, vars svenska motsvarighet är ”den föreställda gemenskapen”.⁶⁴ Eftersom Cook refererar till detta verk i sin artikel om de fyra paradigmerna håller jag inte gemenskap som en orimlig översättning av det som Cook kallar för *community*.⁶⁵ Samtidigt lämpar sig begreppet eftersom Dalsbruk är just en lokal gemenskap, medan det för forskning om minoritetsgruppers arkiv troligen skulle vara motiverat med en annan översättning.

Thor Tureby och Johansson använder i sin analys av arkivaliseringsprocessen begreppet diskurser för att beskriva de relevanta samhällseliga fenomen som de identifierat på basis av både det empiriska materialet och tidigare forskning. I ett arbete av den här storleken gör jag inte anspråk på att också göra en diskursanalys, även om jag med Ketelaars begreppsapparat identifierar sociala och kulturella processer som jag anser att ligger till grund

⁶¹ Jfr t.ex. Outi Hupanniittu, ”Asiakirjallinen kulttuuriperintö”, Outi Hupanniittu & Ulla-Maija Peltonen, *Arkistot ja kulttuuriperintö* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2021), 21–46, <https://doi.org/10.21435/tl.268>.

⁶² Mikael Korhonen (red.), *Lokalthistoriska Arkiv: En Handledning* (Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1987), 9.

⁶³ Henttonen, *Johdanto*, 15.

⁶⁴ Benedict Anderson, *Den föreställda gemenskapen: reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*, övers. Sven-Erik Thorell (Göteborg: Daidalos, 1993).

⁶⁵ Cook, ”four shifting”, 112.

för arkivaliseringen av DBJ och dess tysta berättelser. Avgränsningen tar sig i praktiken i uttryck i mer försiktiga ordalag, såsom ”utveckling”, ”förändring” och ”trend”. På motsvarande sätt använder jag mig inte heller av narrativ som teori, och i att följa Thor Turebys översättning av *tacit narratives* till tysta berättelser, vill jag också rent språkligt markera en avgränsning i detta hänseende.

För att analysera DBJ:s innehåll och tillkomsthistoria förhåller jag mig även till det omgivande samhälle där handlingarna skapats och nu förvaras. Dalsbruk var länge ett brukssamhälle, och i bakgrunden till min analys av DBJ figurerar brukspaternalismen som en implicit förklaringsmodell. Förhållandet mellan bruk och arbetare brukar ofta beskrivas med uttrycket ”från vaggan till graven”, och kan förklaras med begreppet paternalism, som avser brukspatronens roll som såväl förmyndare som försörjare av sina arbetare. Matias Kaihovirta har sammanfattat brukspaternalismen under 1900-talets två första årtionden som något som byggde på ”[patronens] synliga närvaro bland de underlydande tjänstemännen och bruksarbetarna”.⁶⁶ Relationen mellan patronen och arbetarna kan framställas antingen som harmonisk eller som auktoritär och förtryckande, men relationen upprätthölls hursomhelst performativt och den karaktäriserades av växelverkan.⁶⁷ Om Kimitoön, och i synnerhet Dalsbruk, har Nils Erik Villstrand konstaterat att de med finländska mått mätt stora klasskillnaderna så småningom börjat utjämnas under 1900-talet, till följd av framförallt arbetarrörelsens framväxt.⁶⁸ Marianne Lukala har vidare påpekat att utvecklingen verkar ha gått långsammare i Dalsbruk än i de svenska bruksorter som tidigare studerats, möjligtvis på grund av återuppbyggnadsarbetet efter inbördeskriget, arbetarrörelsens starka ställning och bristen på konkurrerande arbetsgivare.⁶⁹

Till DBJ:s tillkomsthistoria hör även rådande kulturella strömningar i Dalsbruk, inom vilka historien på olika sätt har upplevts som mer eller mindre relevant. För att diskutera dylik historieanvändning använder jag mig av Peter Aronssons begreppsapparat, som skiljer på historiemedvetande, historiekultur och historiebruk. Med *historiemedvetande* avses en allmän medvetenhet eller tankar om kopplingen mellan dåtid, nutid och framtid, medan *historiekultur* avser de specifika referenser till det förflutna som etablerar denna koppling, som till exempel

⁶⁶ Matias Kaihovirta, *Oroliga inför framtiden: en studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920* (Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2015), 119–120.

⁶⁷ Kaihovirta, *Oroliga*, 120.

⁶⁸ Nils Erik Villstrand, ”Befolkningen i Kimitobygden”, Hagar Nikander (red.), *Kimitobygdens historia III* (Kimito: Sagalunds hembygdsmuseum, Kommunalförbund, 1987), 67.

⁶⁹ Marianne Lukala, *Arbetarkvinnor och kvinnoarbete i Dalsbruk på 1920- och 1970- talen*, otryckt pro gradu-avhandling i nordisk etnologi, (Åbo: Åbo Akademi, Etnologiska institutionen, 1986).

källor, artefakter, ritualer eller sedvänjor. När delar av historiekulturen aktiveras för att skapa mening eller sporra till handling bedrivs ett *historiebruk*.⁷⁰

1.4 Att undersöka ett arkiv

Att se med arkivet, eller höra med samlingen, har i egenskap av övergripande metodologiskt och teoretiskt ramverk fungerat som inspiration och stöd för struktureringen av studien, insamlingen av material och min läsning av det. En väsentlig skillnad i förhållande till *Migration och kulturarv* är att kontextuell information om DBJ har varit (ännu) mer svårtillgänglig och en väsentlig del av arbetet har utgjorts av att överhuvudtaget hitta personer och skriftligt material, vilket i en del fall skett väldigt sent i forskningsprocessen. Arbetet med att, för att använda Leopold von Rankes ord, reda ut ”vad som egentligen hände” i DBJ:s historia har präglats av en verklig källpluralism. Detta innebär att jag arbetat med olika källor på olika sätt. I det empiriska arbetet har jag genomgående förlitat mig på källkritik som främsta verktyg, som jag har kompletterat med relevant litteratur beroende på typen av källmaterial. För att göra den här processen mer transparent redogör jag i det här avsnittet vid sidan av materialpresentationen för dessa tillvägagångssätt, som jag ser som underordnade metoder.

Inledningsvis utgörs ett centralt källmaterial för den här studien av DBJ i sin helhet, vilket innebär att arkivet analyseras som en helhet. I detta ser jag DBJ som en historisk kvarleva från både arkivbildaren och olika arkivpraktiker.⁷¹ Min kunskap om arkivets innehåll kommer från av att jag själv arbetat med det – inklusive inventerat det material som arkiverats 1988 – det vill säga jag gör inte anspråk på att som historiker och forskare ha läst allt material. Jag refererar också förhållandevis sällan till DBJ-material som berättande källor. Istället anger jag hela serier eller enstaka arkivenheter som exempel på de företeelser jag diskuterar. I bilagorna 1 och 2 presenteras arkivet i form av dess innehållsförteckning, eftersom arkivet består av hundratals enheter – eller omkring 40 hyllmeter, enligt den mest konservativa uträkningen på basis av det administrativa källmaterialet.

Det administrativa källmaterial som existerar är framförallt material från Dalsbruks museistiftelse, det vill säga Bruksmuseets eget arkiv som omfattar två kontorspärmar innehållande protokoll från i huvudsak museistyrelsens möten inklusive möteskallelser, respektive verksamhetsberättelser med tillhörande bokföringsmaterial. Tidsmässigt sträcker

⁷⁰ Peter Aronsson, *Historiebruk – att använda det förflutna* (Lund: Studentlitteratur, 2004), 17–18; Jfr även Björkholm, *Immateriellt kulturarv*, 74.

⁷¹ Jfr. Maria Ågren, ”Synlighet, vikt, trovärdighet–och självkritik. Några synpunkter på källkritikens roll i dagens historieforskning”, *Historisk tidskrift* 125 (2005:2), 2-15.

sig materialet från tiden för museets grundande under tidigt 1980-tal till fusionen med Sagalunds museistiftelse 2014. I mindre utsträckning har jag även konsulterat Sagalunds museistiftelses verksamhetsberättelser rörande tiden för den andra överlämningen av arkivmaterial. Som berättande källa är protokoll naturligtvis inte helt oproblematiska, då de baserar sig på en muntlig diskussion.⁷² Jag utgår ändå från att protokoll och verksamhetsberättelser innehåller två former av tillförlitlig information: 1) gemensamma överenskommelser och planer för verksamheten, som nedtecknats i form av beslut, och 2) det språk som organisationen använder om sig själv, riktat till sig själv och andra.

Utöver detta har jag även sökt, och i viss mån hittat, administrativt källmaterial hos Riksarkivet i Åbo och Näringslivets centralarkiv (fi. *Elinkeinoelämän keskustarkisto*, hädanefter Elka) i S:t Michel, framförallt rörande Åbo landsarkivs arkivpraktik på 1980-talet. I det här sammanhanget är det värt att påpeka att Åbo landsarkiv och Riksarkivet i Åbo syftar till i huvudsak samma institution, men namnbytet hänger samman med en omorganisation av Finlands arkivväsende under 2010-talet. Således refererar jag till landsarkivets arkiv, eftersom Åbo landsarkiv som enskild arkivbildare till följd av denna förändring har upphört existera. Hos Elka finns även en mindre mängd (0,3 hm) arkivmaterial från Dalsbruk bevarat, som jag behandlar på motsvarande sätt som DBJ. Jag har gått igenom materialet i dess helhet som en del av mitt arbete, genom ett fjärrlån till Riksarkivet i Åbo.

Bruksmuseets samlingar ligger också till grund för de tidningstexter som jag använt dels som berättande källa, och dels för att analysera hur DBJ konstruerades. För tidningsartiklar om DBJ på 1980-talet har jag av arbetsekonomiska skäl så gott som uteslutande begränsat materialsökningen till Bruksmuseets egen klippsamling. Samtidigt är jag medveten om att detta säger mer om vad man på Bruksmuseet har velat spara, än om vad som skrivits i samhället i stort.⁷³ Jag har dock inkluderat de klipp från *Ny Tid*, som hunnit katalogiseras och digitaliseras av Brages pressarkiv. Däremot innebär detta att lokaltidningen *Annonssbladet* helt uteslutits, eftersom den endast finns tillgänglig på mikrofilm. En ännu mer lokal tidning existerar ändå i form av fabriken personaltidning, som sedan länge funnits i Bruksmuseets samlingar och nu har införlivats med DBJ. Tidningen har gått under namnen *Sagt & Hört* (1971–1980) och *Bruksnytt* (ca 1981–1989; 1994–1999), med det uttalade målet att förbättra informationsgången inom organisationen. För att redogöra för händelseförloppet under 2010-talet, då

⁷² Jfr Alessandro Portelli, "The Peculiarities of Oral History", *History Workshop Journal* 12 (1981:1), 96–107.

⁷³ Jfr Thor Tureby & Johansson, *Migration och kulturarv*, 40.

industriverksamheten lades ned, har jag av motsvarande arbetsekonomiska skäl i första hand använt mig av Svenska Yles material, som är sökbart och fritt tillgängligt online.

På ett antal ställen refererar jag till dels arkivmanualer från olika tidsperioder och dels litteratur om Dalsbruks historia. Hit hör framförallt verket SLS *Handledning* samt historiker och lokalhistoriska verk om Dalsbruk. Stundvis fyller dessa funktionen som just litteratur, även om jag inte anser att de direkt är forskning som jag går i dialog med. Jag har nämligen använt mig av bådadera i mitt arbete på ett mindre akademiskt plan, och jag refererar ibland till dem som en källa till kunskap. Samtidigt ser jag dem också som kvarlevor, det vill säga som en produkt av sin tid.

Som redan framkom i avsnittet om arkivterminologi refererar jag även i en del fall till Finlands lag, samt till en del andra styrdokument från myndigheten Riksarkivet. Jag nämner detta här för att poängtera att jag, till skillnad från historieforskning som intresserar sig för till exempel diskurser, förhåller mig till lagen närmast som objektiva fakta, då utövningen av mitt yrke som arkivarie regleras av ett antal lagar. Samtidigt vill jag också understryka att jag, även om jag till exempel i avsnitt 4.3.3 diskuterar problematiken kring att tillämpa dataskyddslagen i praktiken, inte gör några som helst anspråk på att tolka gällande lagstiftning.

För att så återgå till mitt primära källmaterial har jag, eftersom dokumentationen om DBJ varit både bristfällig och stundvis svår att hitta, också använt mig av intervjuer som metod och material för att rekonstruera DBJ:s historia. För att avgränsa kretsen av möjliga intervjuade har jag endast beaktat personer som varit i fysisk kontakt med arkivmaterialet i arkivaliseringsskedet eller senare. Samtliga kontaktade gick med på att medverka i avhandlingen, och de listas här i den ordning som intervjuerna gjorts:

Jarmo Luoma-aho, representant från Elka som besökte Dalsbruk i samband med den andra arkiveringen.

Hans Ginlund, amanuens vid Dalsbruks Bruksmuseum, senare vice museichef.

Kenneth Nordell, lokal representant för konkursförvaltaren 2012–2017.

Åke Söderlund, praktikant som upprättat den första arkivförteckningen över DBJ.

Mikael Korhonen, lokalhistorisk arkivrådgivare anställd av SLS på 1980-talet.

Min utgångspunkt har varit att det inte är möjligt att anonymisera intervjuerna eftersom det rör sig om så små kretsar framförallt i Dalsbruk, men också på arkivfältet i Finland. Jag har därför förutsatt att de intervjuade gått med på att ställa upp med eget namn, och jag har utgått från att de uttalat sig i tjänsten. Eftersom fokus i första hand legat på förhållandevis konkreta frågor, och jag har intervjuat flera personer, har jag valt att inte försöka identifiera diskurser eller liknande och således inte spelat in eller transkriberat intervjuerna. I stället har jag fört

anteckningar under samtalet, som jag sedan renskrivit och bett de intervjuade godkänna eller vid behov korrigera i efterhand per epost. Precis som är fallet med mycket annat material i den här avhandlingen har intervjuandet varit en lång process som utvecklats under arbetet med avhandlingen och intervjuerna har hållits under perioden januari 2022–mars 2023, dock konsekvent med samma upplägg. Intervjuernas innehåll och omfattning har varierat beroende på person, och de har stundvis även kunnat ha karaktären av ett samtal. Både Söderlund och Ginlund har intervjuats två gånger.

Jag utgår naturligtvis inte från att någons minne är fullständigt, i synnerhet när det gäller 1980-talet, men eftersom detta i vissa fall är den enda möjligheten att få någon insikt i DBJ:s tillkomsthistoria har jag valt att sammanställa och presentera dessa minnen från arbetet med arkivmaterialet så länge det är möjligt. Den något informella intervjumetoden till trots har jag ändå strävat till att undvika alltför ledande frågor, och jag har också noterat ifall information jag refererar till har varit som svar på en direkt fråga. Inspirerad av Lena Marander-Eklunds metod för att samla in levnadsberättelser har jag inlett varje intervju med en öppen fråga i stil med ”Vad kan du berätta om DBJ?” varefter jag övergått till att fråga om olika ämnesområden och först därefter vid behov ställt specifika frågor.⁷⁴ Att en person inte minns något är också ett svar i sig, och jag anser inte att resultaten vad gäller konkreta frågor om DBJ:s historia behöver dramatiseras eller ifrågasättas mer än människans minne i allmänhet – det handlar trots allt om ett arkiv, och inte om mer känsliga eller kontroversiella ämnen som ofta undersöks inom till exempel *oral history*-fältet.

Vilka personer som namnges i en undersökning, och hur, är en fråga som historiker blivit allt mer medvetna om, och aktivt diskuterar. Frågan är definitivt aktuell i den här avhandlingen, som är att betrakta som när- eller nutidshistoria. Det samtycke till att bli namngiven som jag bett om innebär ändå samtidigt att det finns personer som inte namnges. Avsikten är inte att nonchalera eller förminska andra aktörers insats vare sig för arkivfältet eller Dalsbruk, men eftersom det mig veterligen rör sig nästan uteslutande om levande människor som jag inte bett tillstånd om att få namnge, gör jag det inte heller.⁷⁵ Några få undantag har gjorts för personer som här känns igen som aktörer, men som publicerat flera verk inom sitt område och i det avseendet redan utgör offentliga personer.⁷⁶

⁷⁴ Se t.ex. Lena Marander-Eklund, ”Som vi ropar får vi svar. Metodologiska aspekter på tillkomsten av skriftligt och muntligt biografiskt material”, *Budkavlen* 91 (2012), 56–68.

⁷⁵ Marja Kokko, ”Henkilötiedot historianutkijan työprosessissa”, Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka* (Helsinki: Gaudeamus, 2017), 71–73.

⁷⁶ Jfr. KAM-juridiikkaryhmä, *Tietosuoja KAM-sektorilla* (v. 1.1), 9.

Slutligen behöver ännu en lite okonventionell källa diskuteras, nämligen jag själv eftersom jag också refererar till och analyserar mitt eget arbete. Ibland innebär detta att jag gör faktapåståenden om sådant jag vet från mitt arbete, vilket jag i så fall markerar genom att referera till en specifik praktikperiod i Dalsbruk. Ur mitt personliga arkiv har jag använt ett fåtal handlingar rörande mina praktikstipendier. Under DBJ-praktiken har jag också fört en dagbok under perioden 11.10.2021–2.10.2022, omfattande 33 sidor. Jag har valt att inte analysera mig själv med hjälp av till exempel autoetnografi, delvis av arbetskonomiska skäl men också för att en dylik analys inte i tillräcklig grad skulle stöda avhandlingens syfte. Däremot har jag varit väldigt medveten om att jag verkat inom två olika roller: i egenskap av arkivarie har jag tagit beslut baserat på tyst kunskap som jag inte motiverat akademiskt och i egenskap av forskare lät jag dagboken ligga tills årsskiftet 2023, då jag återvände till den med en historikers blick. För att möjliggöra en jämförelse mellan mig och Söderlund svarade jag innan vårt första samtal på samma frågor som jag ställde honom, utgående från min upplevelse av att arbeta med DBJ som arkivpraktikant. Jag skriver förhållandevis öppet om arbetsförhållandena vid Bruksmuseet, och det arbete jag själv utfört. Också för detta har fått min förmans, Hans Ginlunds, samtycke.

Det som följer härnäst är en avhandling baserad på den här brokiga skaran av källmaterial. Kapitel 2 fyller främst en kontextualiserande funktion, och jag presenterar här företagsarkiv i allmänhet följt av den för Dalsbruk specifika företagshistorien. Avslutningsvis redogör jag för Bruksmuseets historia med hjälp av såväl litteratur som källmaterial. De tre därpå följande analyskapitlen följer en kronologisk-tematisk indelning. I kapitel 3 redogör jag för DBJ-materialets väg till arkivet med hjälp av Ketelaars begreppsapparat, med fokus på arkivaliseringen. I kapitel 4 presenteras innehållet i DBJ, och det analyseras vidare som en historisk kvarleva av såväl företaget som olika arkivpraktiker. Därefter återvänder jag i kapitel 5 till Ketelaar och Thor Tureby genom att diskutera DBJ och Bruksmuseet i relation till tysta berättelser och makt, med kulturarvsdiskursen som ett viktigt komplement. Slutligen förs en avslutande diskussion i kapitel 6.

2 Företagsarkiv och lokalhistoriska arkiv i Dalsbruk

I det här kapitlet kontextualiserar jag kort begreppet företagsarkiv, varefter jag redogör för det aktuella företags – eller företagens – historia, och dito för Dalsbruks Bruksmuseums del. Inledningsvis är det ändå skäl att klargöra en begreppsanvändning som återkommer hela avhandlingen igenom, nämligen vad arkivbildaren – eller arkivbildarna – kallas. Dyliga formuleringar är nämligen som märks väldigt klumpiga. Att istället tala om ”bruket” går bra så länge det gäller 1800-talets första hälft eller tidigare, och detta gör jag också i fall som tydligt berör denna tidsperiod. För tiden efter detta skulle det ändå vara mer korrekt att använda ”fabriken”, vilket dock antyder en mer ensidig produktion än vad det under största delen av Dalsbruks historia varit frågan om. Varken ”fabriken” eller ”företaget” – som dessutom är lätt missvisande i singular – inkluderar heller samma konnotationer som ”bruket” vad gäller organisationens maktposition. På grund av detta, och för att underlätta för både skribent och läsare, har jag valt att i första hand använda benämningen ”firman”. Firma betyder också bokstavligen ”[affärsdrivande] företag”⁷⁷, och därtill är firman ett av orden som använts och fortfarande används i dagligt tal i Dalsbruk för att beskriva företaget oberoende av ägare – även av mig och Ginlund då vi avser arkivbildaren för DBJ.

2.1 Att ordna ett företagsarkiv

DBJ är ett företagsarkiv, vilket i sin enkelhet kan definieras som ”Handlingar som skapats eller emottagits av ett kommersiellt företag i samband med dess verksamhet, och sparats på grund av deras bestående värde.”⁷⁸ Företagsarkiv ingår i den vidare kategorin privatarkiv, det vill säga i motsats till myndigheters arkiv som är vidare reglerade i lag med tanke på såväl nu levande individers medborgerliga rättigheter, som bevarandet av det nationella kulturarvet. De flesta privatarkiv i Finland är företags- eller föreningsarkiv, och de manualer som ges ut i syfte att nå mindre arkivinstitutioner riktar sig ofta till bådadera.⁷⁹

Företagsarkiv sparas i den aktiva och passiva fasen eftersom lagstiftningen ställer vissa krav på verksamma företag, även om de inte alltid av arkivbildaren då beskrivs som arkiv. Till exempel ska bokslut, verksamhetsberättelser, bokföringar och kontoplaner enligt

⁷⁷ ”Firma”, i Svensk Ordbok (SO), https://svenska.se/so/?id=119228_1&pz=3, hämtat 8.4.2023.

⁷⁸ ”Records created or received by a commercial enterprise in the course of operations and preserved for their enduring value.”, Richard Pearce-Moses, ”business archives”, i *A Glossary of Archival and Records Terminology* (Chicago: Society of American Archivists), <https://files.archivists.org/pubs/free/SAA-Glossary-2005.pdf>.

⁷⁹ Yksityiset keskusarkistot, Arkistointiopas, ”Pieni arkistointiopas”, <http://www.yksityisetkeskusarkistot.fi/wp-content/uploads/2018/05/arkistointiopas.pdf>, hämtad 25.10.2022.

bokföringslagen förvaras i tio år efter räkenskapsperiodens slut, medan till exempel verifieringar och korrespondens om affärshändelser ska förvaras i minst sex år.⁸⁰ I den historiska fasen sparas företagsarkiv som en del av det nationella kulturarvet. I Finlands gallringsstrategi, vars syfte är att definiera hur detta ska tas tillvara, faller företagsarkiv under den överordnade kategorin ”Finlands [...] ekonomiska [...] utveckling”.⁸¹ För att förverkliga dylika strategier finns utöver Riksarkivets enheter i Finland ett antal centralarkiv, privata institutioner specialiserade på en viss sorts material, som erhåller statligt stöd. För företagshistoriens bevarande ansvarar på ett nationellt plan Elka. Företagsarkiv kan ändå förvaras på andra ställen, såsom i fallet med DBJ vid ett lokalhistoriskt arkiv.

Trots att det sedan årtionden tillbaka övergetts inom såväl den offentliga förvaltningen som inom nu aktiva företag till förmån för det funktionsbaserade så kallade sifferseriesystemet, ordnas ännu många privata arkiv enligt det fasta arkivsystemet. Det fasta arkivsystemet är ett av arkivmyndigheterna i Finland utvecklat klassifikationsschema för myndigheters handlingar, där de fasta huvudserierna markeras med stora bokstäver och således alltid innehåller samma typ av handlingar. Schemat är som följer:

- A. Diarier (ofta brevdarium; en förenings gästbok)
- B. Förteckningar (t.ex. inventarieförteckningar; en förenings medlemmar)
- C. Protokoll (egna protokoll)
- D. Kopior (kopior av avsända handlingar)
- E. Inkomna handlingar (handlingar som tillsänts arkivbildaren)
- F. Skriftväxling (ofta äldre, redan inbundna helheter med både avsänd och inkommen korrespondens; i första hand används D och E)
- G. Räkenskapshandlingar (bokföring)
- H. Handlingar arkiverade enligt innehåll (tematiska helheter)
- I. Kartor och Ritningar
- (J. inte i bruk)
- K. Statistik
- L. ADB-filer (elektroniskt material)
- M. Promemorior och planer
- (N-R inte i bruk)
- S. Filmer och ljudband

⁸⁰ Bokföringslag 2 kap 10 §, Finlex, ”Uppdaterad lagstiftning”, <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1997/19971336#L2P10>, hämtat 9.4.2023.

⁸¹ Valtonen, ”Monitahoinen tehtäväkenttä”, 106.

T. Mikrofilmer

U. Övriga handlingar

Av dessa är A-H samt U de mest använda. Vid behov läggs underserier till, och markeras med liten bokstav, såsom Ca Styrelseprotokoll. Enskilda arkivenheter, det vill säga den minsta katalogiserade och sökbara enheten i ett arkiv, markeras med en siffra, såsom Ca:1, Styrelseprotokoll 1840–1845.⁸²

Det fasta arkivsystemet, som för övrigt också använts i Sverige med några få skillnader, har i mycket utvecklats för att handlingarna i de olika grupperna har brukat förvaras tillsammans och i en del fall blivit inbundna i samma volymer. Materialet i de olika grupperna har också ofta samma fysiska form och förvaras därför tillsammans, vilket I-serien är det tydligaste exemplet på. Nyare klassifikationssystem, såsom olika siffersystem, bygger i sin tur på vilka handlingar som används tillsammans, och arkivets struktur skapas – åtminstone enligt god praxis – redan i arkivbildarens ärendehanteringssystem i arkivets aktiva fas. För ett äldre arkiv, och i synnerhet föreningsarkiv rekommenderas ändå fortfarande det fasta arkivsystemet.⁸³ Ett funktionsbaserat schema kräver nämligen insikter i hur arkivbildaren använt handlingarna vilket inte alltid finns, speciellt ifall arkivet ordnas först i materialets passiva eller historiska fas. Vidare är det fasta arkivsystemet förhållandevis tydligt, vilket är bra för till exempel lokalhistoriska arkiv som inte alltid har utbildad personal eller som drivs av volontärer. Jag har även själv använt mig av det fasta arkivsystemet för att ordna och förteckna ett annat företagsarkiv, Björkboda Bruks arkiv, innan jag inledde min formella arkivutbildning. När DBJ utökades med nytt material fyllde jag också på den struktur som redan skapats i form av ett fast arkivsystem. Bilaga 1 visar innehållsförteckningen till förteckningen över DBJ som den ser ut år 2023.

2.2 Dalsbruks Järnverks arkiv och företagen

Dalsbruks Järnverks historia är i mycket också hela Dalsbruks historia, som namnet också antyder – men hur korrekt är det egentligen att prata om Dalsbruks Järnverks arkiv, och vad gör man i ett järnverk? I det här avsnittet redogör jag i korthet för brukets, och Dalsbruks

⁸² Nils Erik Villstrand & Mikael Korhonen, ”Att ordna och förteckna ett privatarkiv”, Mikael Korhonen (red.), *Lokalhistoriska arkiv – en handledning* (Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 1987), 39–42. Arkivsystemets förklaringar förkortade och förenklade av mig.

⁸³ Jfr t.ex. Yksityiset keskusarkistot, ”Pieni arkistointioppas”; Petra Hakala & Marja Pohjola, ”Miten yhdistyksen vanha arkisto järjestetään?”, Marja Pohjola, Petra Hakala & Lauri Harvilahti (toim.), *Arkistot kuntoon: yhdistyksen arkistokäsikirja = Tag hand om arkivet: arkivhandbok för föreningar* (Helsinki: Tieteellisten seurain valtuuskunta, 2008), 23.

historia för att kontextualisera min analys av Dalsbruks Bruksmuseum och arkivaliseringen av DBJ-materialet. Särskilt informationen om hur verksamheten vid bruket sett ut under olika tider tjänar också den detaljerade diskussionen om arkiveringsprocesser i kapitel 4, då brukets eller firmans organisation och verksamhetsenheter återspeglas i arkivet. Avslutningsvis berörs firman som arkivbildare och namnet Dalsbruks Järnverk.

Dalsbruks historia har beskrivits i såväl lokalhistoriska verk,⁸⁴ som i historiker sponsrade av firman,⁸⁵ och eftersom berättelsen om Dalsbruk börjar med den första masugnen 1686 i byn Dahl, är det kanske också naturligt att Dalsbruks historia periodiseras och berättas genom bruket och senare fabriken. Vid Åbo Akademi har bland andra Marianne Lukala i sin avhandling pro gradu undersökt arbetarkvinnornas vardag på orten.⁸⁶ Arbetarnas vardagsliv har också skildrats mer indirekt i såväl avhandlingar pro gradu som historiker över lokala föreningar.⁸⁷ Jag följde själv samma spår i min kandidatavhandling, där jag undersökte Folkets hus som rum och knutpunkt för en skiftande dynamik inom arbetarrörelsen under farans år 1944–1949. Jag noterade även i detta sammanhang de starka brukspaternalistiska strukturerna som orten länge präglades av.⁸⁸

Att beskriva en industrianläggnings verksamhet kräver en viss terminologi, och därför är det inledningsvis nödvändigt att redogöra för olika element i produktionen. Dalsbruks Järnverk var, som namnet antyder, verksamt inom metallindustrin, från 1600- och 1700-talens framställning av järnmalm i masugn, till 2000-talets tråddrageri, som var de sista produktionsenheterna som lades ned. Däremellan tillverkades också större gjutstycken, som propellrar och andra måttbeställda fartygsdelar, och gjuterierna utgjorde betydande produktionsenheter ännu under mitten av 1900-talet. Från att ha ägts av diverse patroner och företagare fram till 1800-talets slut ombildades bruket till ett aktiebolag, som sedermera ingått i ett flertal koncerner.

⁸⁴ Se t.ex. Hagar Nikander (red.), *Kimitobygdens historia III* (Kimito: Sagalunds hembygdsmuseum, kommunalförbund, 1987); Kari Suistoranta & Henrik Asplund, *Kemiön suurpitäjän historia. I* (Kemiö: Sagalundin museon kuntayhtymä, 1997).

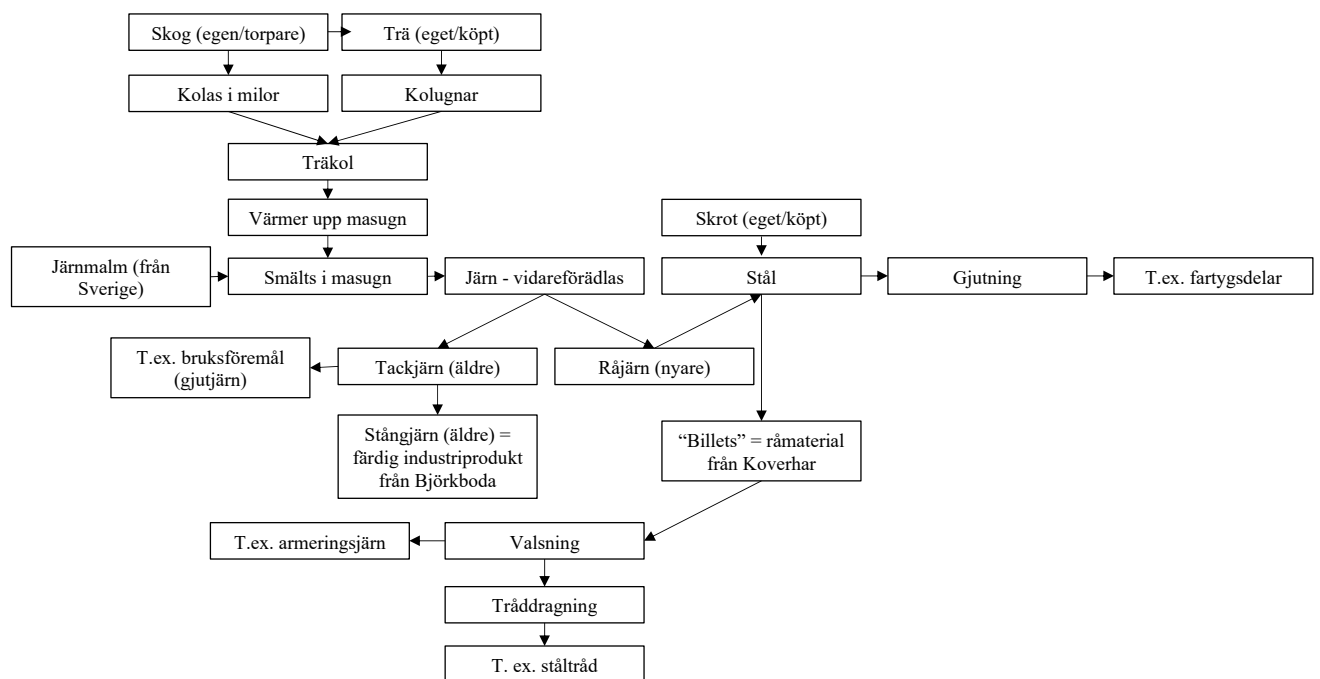
⁸⁵ Se t.ex. Th. Svedlin, *Dalsbruks järnverk och brukspatroner 1686–1936* (Helsingfors: AB Dalsbruk, 1936); Marianne Lukala, Anneli & Robert Iver, *Dalsbruk 1686–1986* (Dalsbruk: Ovako 1986).

⁸⁶ Lukala, Arbetarkvinnor.

⁸⁷ Jfr t.ex. Anne Bergström-Stenbäck, *Gymnastik- och idrottsföreningen Jäntevä 1908–2008* (Kimitoön: Gymnastik- och Idrottsföreningen Jäntevä, 2011); Victoria Grönroos, *Gymnastik- och idrottsföreningen Jäntevä Dalsbruk. Lokalföreningens funktion i brukssamhälle 1908–1939: Identitetsskapare eller -upplösare?* otryckt avhandling pro gradu i nordisk historia, (Åbo: Åbo Akademi, Humanistiska fakulteten, 2009); Anne Bergström-Stenbäck, *Dalsbruks metallarbetarfackavdelning 54 = Taalintehtaan metallityöväen ammattiosasto 54* (Dalsbruk: Dalsbruks Metallarbetarfackavdelning, 2015); Anne Bergström, *Föreningsväsendet i Kimitobygden 1860–1920*, otryckt avhandling pro gradu i nordisk historia (Åbo: Åbo Akademi, Historiska institutionen, 1993).

⁸⁸ Alexandra Nummenpää, *Rumskamrater? Dalsbruks arbetarföreningar i rummet Folkets hus under farans år, 1944–1949*, otryckt kandidatavhandling i historia (Åbo: Åbo Akademi, Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi, 2018).

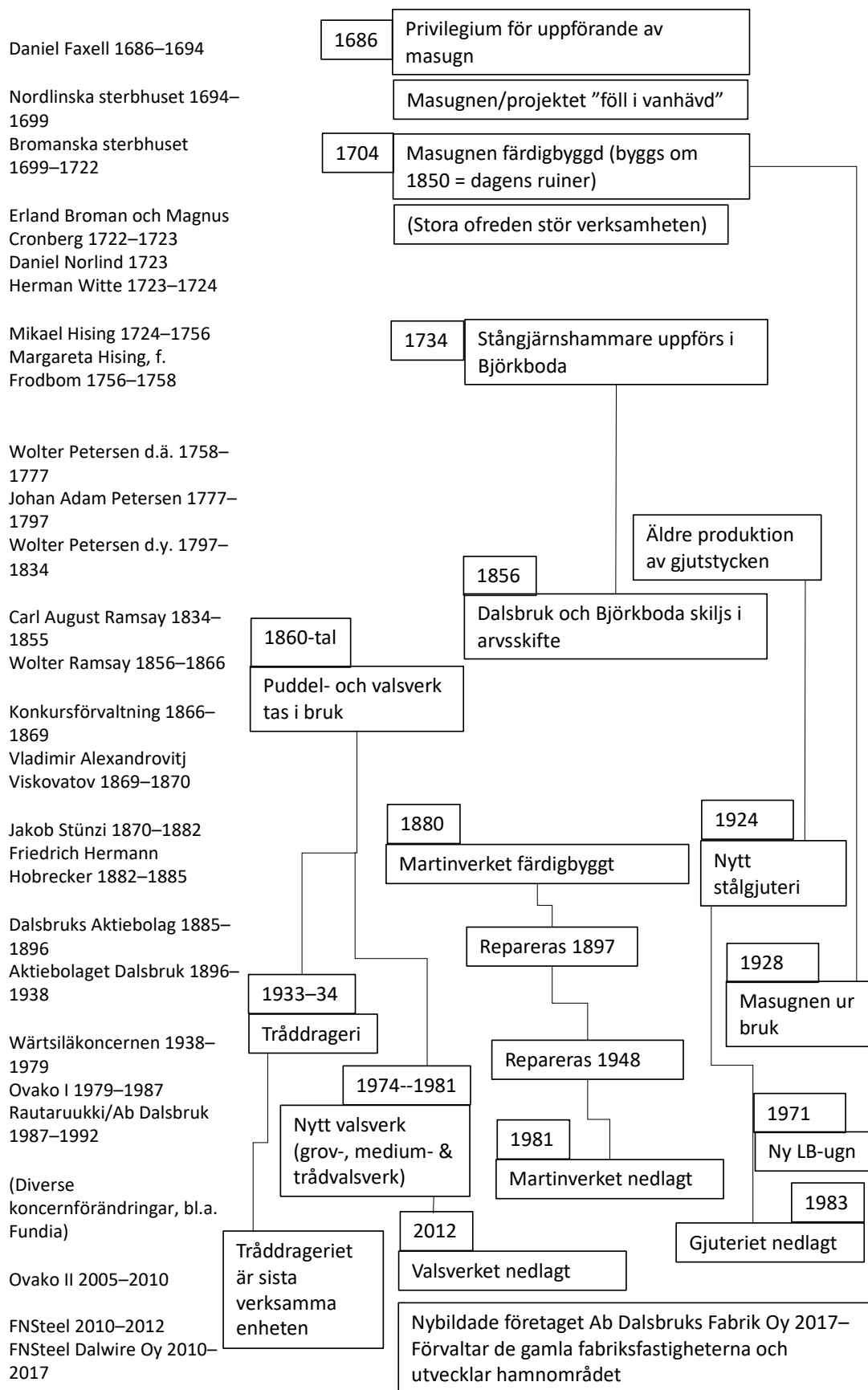
Den svenska ekonomiska historikern Göran Rydén har i en översikt över den svenska bergsbruksforskningen kommenterat problemet med att välja detaljnivå i dylika studier, visserligen i en kontext av arbetets historia och inte arkivvetenskap. Rydén konstaterar å ena sidan med lätt ironi att han i sin doktorsavhandling inkluderade två hela detaljerade kapitel om framställningen av stångjärn, men å andra sidan ges läsaren i den aktuella artikeln inte några insikter i vilka arbetsprocesser som ingick i ett bergsbruk.⁸⁹ För den här avhandlingen väljer jag en medelväg, och presenterar brukets verksamhet och organisationshistoria i sammanfattad form genom två figurer. Järnproduktionens olika moment inklusive exempel på färdiga produkter åskådliggörs i figur 1, och i figur 2 presenteras en sammanfattande tidslinje över brukets/fabrikens olika ägare (spalten till vänster) och de olika produktionsenheter som funnits genom åren.

Figur 1. Järn- och stålproduktionens olika moment, efter Båsk och Ginlund.⁹⁰

⁸⁹ Göran Rydén, "Det tidigmoderna bergsbrukets män och kvinnor – forskning om arbetare och arbete", Benny Jacobsson & Maria Ågren (red.), *Levebröd: Vad vet vi om tidigmodern könsarbetsdelning?* (Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet, 2011), 69–72.

⁹⁰ Katia Båsk & Henry Malmberg, *Vi smälte järn: Henry Malmbergs teckningar från Dalsbruks stålverk* (Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland, 1993); Kommenterad och kompletterad av Ginlund i samband med praktik 2018 och 2021–2022.

Figur 2. Dalsbruks Järnverks historia i stora drag, efter Söderlund, Båsk och Ginlund.⁹¹

Firman har med andra ord haft många olika namn genom åren. Dalsbruks Järnverk, som står som arkivbildare, är bland annat namnet som Dalsbruksenheten haft i egenskap av dotterbolag inom Wärtsiläkoncernen.⁹² Det här var jag inledningsvis förhållandevis skeptisk till: då jag under tidigare praktikperioder sett namnet hade det klingat arkaiskt i mina öron, och när jag läst mer om organisationens historia tänkte jag helt enkelt att namnet var en seglivad kvarleva från Wärtsiläeran som fått stå kvar. På grund av min egen förkunskap – eller kanske rättare sagt förutfattade mening – tänkte jag att ett lämpligare namn skulle vara Ab Dalsbruk Oy efter det gamla aktiebolaget. Även om de två efter Dalsbruk döpta aktiebolagen existerat i en relativt kort tid, tänkte jag mig ändå att det skulle vara en passande titel såtillvida att det skulle representera tiden från 1800-talet till slutskedet, eftersom den sista fabriksverksamheten, Dalwire, också hade med Dalsbruk i namnet, och – åtminstone för en utomstående humanist – representerade ett slags återgång till det småskaliga lokala företaget som kämpar för sin överlevnad. Intressant nog skrev också Åke Söderlund i sin första månadsrapport för Åbo Landsarkiv att hans arbetsuppgift var att ordna arkivet för Ab Dalsbruk, varefter han i återstående rapporter övergick till namnet Dalsbruks Järnverk.⁹³ Att Dalsbruks Järnverk skulle stå som arkivbildare beslöts i samband med den första arkiveringen 1988. Detta ansågs vara det mest passande namnet på en arkivbildare som gått från järnbruk till modernt stålverk och efterlämnat material från nästan hela den perioden.⁹⁴ Vid diskussion om detta under min praktik kom Ginlund också med det kompletterande argumentet att även om titeln ”järnverk” kan upplevas som väl gammalmodig för att beskriva en arkivbildares verksamhet in på 1990-talet, skulle det vara minst lika anakronistiskt att använda benämningen aktiebolag om bruksdrift på 1790-talet.⁹⁵

Ytterligare en fråga som kan ställas är varför arkivet endast inkluderar material från Dalsbruk: under majoriteten av tiden har firman antingen ingått i större, stundvis internationella koncerner, eller ingått i samma enhet som mer lokala företag. I ett lekmannaperspektiv rör frågan förmodligen främst ifall fabriker som Björkboda bruk eller stålverket Koverhar skulle behöva beaktas eftersom de känns igen som förhållandevis jämnstora och närliggande företag som båda har en delvis gemensam historia med fabriken i Dalsbruk, om än under olika perioder.

⁹¹ Åke Söderlund, ”Järnverkets ägare”, bilaga till arkivförteckningen 1989, Bb:1, DBJ, Dalsbruks Bruksmuseum (DB); Båsk, *Vi smälte järn*; Hans Ginlund et al., ”Taalintehtaan rautatehtaan historia pätkinänkuoressa”, internt material för guider, DB.

⁹² Fellman, *Uppkomsten*, 40.

⁹³ Åke Söderlund, ”Arbetsredogörelse”, juni 1988, Arbetsredogörelser, Åbo landsarkivs tjänstearkiv, Riksarkivet (RA); Åke Söderlund, ”Arbetsredogörelse”, juli 1988, Arbetsredogörelser, Åbo landsarkivs tjänstearkiv, RA.

⁹⁴ Hans Ginlund, intervjuad av författaren, 9.3.2022 (Intervju 1).

⁹⁵ Praktikdagbok, 15.2.2022, författarens personliga arkiv (AN).

Björkboda och Dalsbruk tillhörde samma brukspatron under släkterna Peterséns och Ramsays ägarskap 1734–1856, medan Koverhar under 1900-talets andra hälft försåg fabriken i Dalsbruk med stål, varefter de två stålverken under en period innan konkurserna var de facto systerbolag.

Arkivteorin har ändå ett tydligt svar: enligt proveniensprincipen ska handlingar med olika proveniens förvaras separat för att trygga att handlingarnas ursprungliga kontext bevaras.⁹⁶ Det aktuella materialet har lämnats kvar i Dalsbruk, och det har förvarats som en helhet trots olika organisationsförändringar och ägarbyten. Material som skapats och förvarats i Björkboda eller Koverhar hör således hemma i respektive instans' arkiv. För Dalsbruks del, hävdar jag, har det betydelsefulla varit existensen av ett bruk som både ekonomisk resurs och lokalt maktcentrum, medan frågan om ägare varit mer eller mindre sekundär så länge verksamhetens fortlevnad inte hotats. Firmans centrala ställning i lokalsamhället märks också av i Dalsbruks Bruksmuseums och dess arkivs historia, som diskuteras härnäst.

2.3 Dalsbruks Bruksmuseum

Dalsbruks Bruksmuseum är ett lokalhistoriskt museum som fokuserar på arbetarkultur under århundradena, och dagens basutställningar innefattar arbetarbostäder under olika årtionden samt järn- och stålproduktionens historia. Museet ägdes och drevs från början av Dalsbruks museistiftelse, grundad 1982, och slog upp sina dörrar för allmänheten 1983.⁹⁷ Numera är museet en del av Sagalunds museistiftelse, som också innefattar Björkboda Låsmuseum och Sagalunds museum i Kimito. Hans Ginlund som jag har intervjuat i två omgångar rörande både DBJ och Bruksmuseets verksamhet på ett mer allmänt plan har arbetat som Bruksmuseets amanuens sedan 1987. Numera har han titeln biträdande museichef och ansvarar också för en del av administrationen för hela organisationen. Såväl Bruksmuseet som Sagalunds museum upprätthåller även lokalhistoriska arkiv, men de två museerna härstammar från helt olika tider och traditioner. I det här avsnittet redogör jag för utvecklingen av ett lokalhistoriskt museum och arkiv i Dalsbruk mot bakgrund av utvecklingslinjerna på nationell nivå. För den kontextuella informationen om museer i Finland stöder jag mig på Jouko Heinonens redogörelse för de lokalhistoriska museernas utveckling i *Suomen museohistoria*,⁹⁸ som trots utgivningsåret 2016 är den första syntesen över finländsk museihistoria. Diskussionen om

⁹⁶ Pearce-Moses, "Provenance/s", i *Glossary*.

⁹⁷ Verksamhetsberättelse 1982, Verksamhetsberättelser, resultaträkningar, revisioner och budgeter (revisioner), Dalsbruks museistiftelses arkiv (DMS), DB; Verksamhetsberättelse 1983, DMS revisioner, DB.

⁹⁸ Jouko Heinonen, "Kotiseutumuseoiden ja muiden paikallismuseoiden synty", Susanna Pettersson & Pauliina Kinanen (toim.) *Suomen museohistoria* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2010), 153–167.

lokalhistoriska arkiv går tillbaka på två arkivhandledningar som riktar sig till arkiven på fältet, den redan nämnda SLS *Handledning* på svenska, och på finskt håll Samuli Onnelas och Vuokko Jokis *Kotiseutuarkisto-opas*.⁹⁹ Litteraturen kompletteras av intervjuerna med Ginlund samt i viss mån även av arkivmaterial och tidningsartiklar.

De första egentliga museerna i Finland grundades under slutet av 1800-talet, då en institutionalisering av universitetens forsknings- och undervisningssamlingar och olika samfunds privata samlingar inleddes.¹⁰⁰ Verksamheten var inledningsvis koncentrerad till städerna, men lokalhistoriska museer kom i och med det tidiga 1900-talets liberalism att ses som ett uttryck för demokrati – i motsats till det ryska väldets totalitarism och byråkrati – och som varje kommuns rätt. Att på en ort samla in och ställa ut egna föremål ansågs förstärka den lokala självkänslan och bygdepatriotismen.¹⁰¹

I Kimito grundades Sagalunds museum under denna tid av folkskolläraren och hembygdsentusiasten Nils Oskar Jansson, som utöver sitt historieintresse inspirerades av svenska Skansen. Sagalunds museum öppnades 1900 för föremålsutställningens del och för utomhuselementens del 1906, vilket gör det till Finlands äldsta lokalhistoriska museum på landsbygden och dessutom det första friluftsmuseet.¹⁰² Således fanns det redan ett anrikt lokalhistoriskt museum på Kimitoön på 1980-talet, som dessutom vid den här tiden ägdes av en samkommun bestående av Kimito, Västanfjärd och Dragsfjärd, dit Dalsbruk hörde. Orsaken till att man upplevde ett behov av ett bruksmuseum kan delvis förklaras med skillnaden i historiekultur; Kimito har, i motsats till resten av Kimitoön, en stark tradition av lantbruk, vilket bland annat också innebar ett stöd för den vita sidan under inbördeskriget. Kopplingen mellan intresset för allmogekultur och det tidiga nationsbygget är därmed tydlig för Sagalunds del.¹⁰³

Enligt Ginlund skulle diskussioner om ett eget museum i Dalsbruk ha förts i media redan på 1950-talet,¹⁰⁴ men något dylikt tidningsurklipp har dessvärre inte bevarats i museets arkiv. Däremot noterar Heinonen på ett mer allmänt plan att 1940-talet innebar ett uppsving för hembygdsrörelsen, eftersom skyddskåreerna och Lotta Svärd hade förbjudits och de föreningsaktiva på flera ställen började engagera sig där istället.¹⁰⁵ I Dalsbruk har framförallt

⁹⁹ Samuli Onnela & Vuokko Joki, *Kotiseutuarkisto-opas* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Suomen Kotiseutuliitto, 2007).

¹⁰⁰ Susanna Pettersson & Pauliina Kinanen (toim.), *Suomen museohistoria* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2010), 12.

¹⁰¹ Heinonen, ”paikallismuseoiden synty”, 159.

¹⁰² Heinonen, ”paikallismuseoiden synty”, 154.

¹⁰³ Jfr. Björkholm, *Immateriellt kulturarv*, 81–82.

¹⁰⁴ Intervju Ginlund I.

¹⁰⁵ Heinonen, ”paikallismuseoiden synty”, 163–164.

den nära relationen mellan Lotta Svärd och Folkhälsan lämnat spår i källmaterialet. Samtidigt grundades eller återuppstod också många arbetarföreningar till vänster om SDP, då kommunistisk verksamhet återigen tilläts i landet som en följd av fredsförhandlingarna med Sovjetunionen.¹⁰⁶ Det är således möjligt att ett uppsving i föreningsaktiviteten över lag i Dalsbruk skulle ha en del i diskussionen. Firmans eget historiemedvetande hade också aktiverats redan några år tidigare; den första historiken om bruket och dess patroner utkom till 250-årsjubileumsåret 1936, och författaren Th. Svedlin använde sig då av arkivmaterial som till största delen idag återfinns i DBJ.

Desto tydligare spår finns däremot från 1970-talet. På 1970-talet började kommunerna i Finland överlag engagera sig mer aktivt och hjälpte på många ställen till med att grunda hembygdsföreningar och museer. De kommunägda museerna blev också fler i och med att kommunerna övertog många museer som grundats redan tidigare.¹⁰⁷ Motsvarande utveckling känns även igen i Dalsbruk, även om Ginlund beskriver det som att initiativet i Dalsbruk i första hand kom från gräsrotsnivån.¹⁰⁸ Under vårvintern 1977 ordnades en utställning med fotografier ur Oskar Storms bildsamling, som också väckte intresse utanför orten och bland annat behandlades i *Ny Tid*.¹⁰⁹ Utställningen är det första personliga minne Ginlund har från tiden då historiemedvetandet vaknade till liv hos ”bruksarna”¹¹⁰ och kunde eventuellt ses som ett slags startskott. *Ny Tids* skribent talar för att arbetarrörelsens bildningsförbund borde engagera sig i samlingen, och skriver bland annat: ”Många utställningsbesökare känner igen personer och situationer och har också sina egna historier att berätta. (Också de här historierna borde givetvis berättas!).”¹¹¹ Minnesmaterial började mycket riktigt samlas in och publiceras under den här tiden, och åtminstone en insamling av intervjumaterial gjordes i kommunbibliotekets regi under 1970-talet.¹¹²

”Gräsrotsnivån” innebär ändå inte i det här sammanhanget att endast enstaka anställda och eldsjälar skulle ha varit engagerade. Den dåvarande ägaren Wärtsilä bidrog med ekonomiskt stöd till bland annat kopieringen av fotografier, vilket i *Ny Tid* beskrevs som ”i och för sig positivt”.¹¹³ Utställningen hölls i Dragsfjärds kommunhus, ”Ämbetshuset” i Dalsbruk. Diskussionerna omvandlades också enligt Ginlund i handling genom att det på Dragsfjärds

¹⁰⁶ Nummenpää, *Rumskamrater*, 33–36.

¹⁰⁷ Heinonen, ”paikallismuseoiden synty”, 164.

¹⁰⁸ Intervju Ginlund I.

¹⁰⁹ ”Unik fotoutställning i Dalsbruk: Över hundra år brukshistoria i 300 bilder”, notis i *Ny Tid*, 10.3.1977, 9.

¹¹⁰ Intervju Ginlund I.

¹¹¹ *Ny Tid*, ”Unik fotoutställning”.

¹¹² Intervju med Hans Ginlund, utförd av författaren, Dalsbruk, 10.2.2023 (Intervju II).

¹¹³ *Ny Tid*, ”Unik fotoutställning”.

kommuns initiativ grundades en arbetsgrupp för museet.¹¹⁴ I materialet för den här undersökningen nämns denna arbetsgrupp för museiärenden i Dragsfjärds kommun för första gången i *Ny Tid* i september 1979, där man i en notis (eller möjligtvis annons) efterlyser föremålsdonationer. I ingressen beskrivs också planerna på ett bruksmuseum som kommunens.¹¹⁵ Allteftersom arbetet fortskred bildades Dalsbruks museistiftelse, bestående av Dragsfjärds kommun, firman (då Ovako) och Dalsbruks metallarbetarfackavdelning.¹¹⁶ De äldsta bevarade protokollen i museistiftelsens arkiv är från år 1980, och då används ömsom begreppen arbetsgrupp och museikommitté i mötesrubrikerna.¹¹⁷ Formellt grundades museistiftelsen år 1982.¹¹⁸

Arbetet under de första åren kretsade kring insamling – och i viss mån katalogisering – av föremål, byggande av utställningar och anskaffning och renovering av såväl lager- som utställningsbyggnader. Som grund för planeringen hade man den av Åbo stads historiska museum utarbetade musei- och hembygdsplanen, som utöver Bruksmuseet inkluderade planer för både ett industrihistoriskt museum och arbetarbostadsinteriörer.¹¹⁹ Renoveringsarbeten utfördes under de påföljande åren i rask takt under en kamp mot både klockan och sinande kapital, för att de av Ovako överlåtna byggnaderna skulle vara klara till brukets 300-årsjubileum 1986.¹²⁰

1970- och 1980-talen beskrivs av Heinonen som en ”guldålder” för Finlands lokalhistoriska museer vad gäller besökarantal, varefter det sjönk rejält i och med 1990-talets recession. Från och med 1980-talet började man också grunda olika specialmuseer.¹²¹ Till dessa kan också Björkboda Låsmuseum, grundat 1979, räknas.¹²² I och med senaste tidens koordinering av samlingspolitiska program och indelningen i nationella och regionala ansvarsområden har Sagalunds museistiftelse också åtagit sig ett specialansvar för lås i Egentliga Finland.¹²³

¹¹⁴ Intervju Ginlund I.

¹¹⁵ ”Dalsbruk Bruksmuseum planeras”, notis i *Ny Tid*, 27.9.1979, 2.

¹¹⁶ Intervju Ginlund I.

¹¹⁷ Protokoll fört vid kommittén för Bruksmuseum 18.1.1980, DMS mötesprotokoll (protokoll), DB; Protokoll fört vid museiarbetsgruppens möte 6.5.1980, DMS protokoll, DB.

¹¹⁸ Verksamhetsberättelse 1982, DMS revisioner, DB.

¹¹⁹ Jfr t.ex. Margareta Willner, ””Dragsfjärd har ovanligt rik natur- och kulturmiljö””, *Åbo Underrättelser*, 9.10.1980; Verksamhetsberättelse 1987, DMS revisioner, DB; Verksamhetsberättelse 1988, DMS revisioner, DB.

¹²⁰ Kaj Mickelson, ”Brukets jubileum hotat”, *Hufvudstadsbladet*, 31.7.1985; Kosti Aintila, ”Jos ei rahaa Taalintehtaalle: Kunnostustoimet uhkaavat romuttua”, *Salon Seudun Sanomat*, 6.8.1985.

¹²¹ Heinonen, ”paikallismuseoiden synty”, 167.

¹²² ”Björkboda låsmuseum”, Våra enheter, Sagalunds museistiftelse, hämtat 9.4.2023, <https://lukkomuseo.fi/>.

¹²³ Verksamhetsberättelse 2012, Sagalunds museistiftelse, Sagalund, Kimito.

Utställningsarbetet vid Bruksmuseet var i jämförelse med idag väldigt aktivt under den första tiden – man byggde en ny utställning inför så gott som varje säsong – men detta hade också praktiska skäl: när museet var stängt renoverades utställningsbyggnaden Bläckhornet i etapper, vilket innebar att utställningar hur som helst måste plockas ned och byggas upp.¹²⁴ Det är i samband med det här renoveringsarbetet som upprättandet av ett arkiv nämns för första gången i källmaterialet. Eftersom arkivutrymmet inreddes specifikt för DBJ behandlar jag denna process i större detalj i nästa kapitel, men då DBJ inte är det enda arkivmaterialet diskuteras här Bruksmuseets lokalhistoriska arkiv på ett mer allmänt plan i relation till den allmänna utvecklingen i Finland.

Diskussionen om hembygdsarkiv kom på nationell nivå igång på 1960-talet, även om önskemål ska ha uttryckts redan i början av 1900-talet på lokal nivå inom hembygdsrörelsen. Till hembygdsföreningars verksamhet hörde ofta att leta upp och samla in gamla dokument, vilket i praktiken innebar enstaka arkivhandlingar som hittades på vinden eller motsvarande och som inte kunde tillskrivas någon viss arkivbildare. På 1960-talet utkom en mer allmän rekommendation om att hembygdsrörelser mer systematiskt skulle samla också arkivmaterial. Diskussioner om praktiskt förverkligande fördes istället inom hembygdsförbundet och tillsammans med representanter från Riksarkivet under 1970-talet, och ämnet togs även upp på Finlands första arkivdagar 1978. Bland annat klargjordes det att Arkivverket – det vill säga den dåvarande organisationen bestående av Riksarkivet i Helsingfors och landsarkiven – inte skulle ha resurser att vare sig systematiskt ta emot hembygdsmaterial, eller inrätta ett centralarkiv för ändamålet, varför mer lokalt engagemang skulle behövas. Diskussionerna mellan institutioner och inom olika förberedande organ utmynnade år 1983 i en rekommendation om hembygdsarkiv, med målsättningen att skapa ett nationellt heltäckande nätverk. Enligt rekommendationen var hembygdsarkivens uppgift att bevara och skydda lokala privatarkiv och den lokala andliga traditionen, och tillgängliggöra arkivmaterialet för såväl forskning och utbildning som hobbyforskare och andra ”praktiska behov”.¹²⁵

Hembygdsförbundets rekommendation följdes år 1987 av SLS tidigare nämnda *Handledning*, det vill säga samma år som man i Dalsbruk började inreda ett arkivutrymme. DBJ var det första arkivet som Bruksmuseet tog emot, men enligt Ginlund är det också möjligt att enstaka donationer redan tidigare skulle ha tagits emot. I så fall rörde det sig om enskilda handlingar av motsvarande karaktär som ovan beskrevs, såsom bouppteckningar. Helt säkert

¹²⁴ Intervju Ginlund II.

¹²⁵ Onnela & Joki, *Kotiseutuarkisto-opas*, 17-20.

är däremot att det allra första arkivmaterial som inkom var Storms ovan nämnda bildsamling, men ordet arkivmaterial användes inte om denna då fotografiets status som arkivmaterial ännu inte etablerats. Ytterligare tillskott till Bruksmuseets arkiv började komma in från olika föreningar som hörde av sig under 1980–90-talen, en tid som Ginlund träffande nog under vårt samtal betecknade som ”den lokalhistoriska boomen”. Såväl Bruksmuseet som Sagalund tar fortsättningsvis emot depositioner och donationer från lokala föreningar. En utmaning är ändå enligt Ginlund att upprätthålla kontakten till dessa arkivbildare genom generationsväxlingar i styrelserna med mera, utan vilken det är lätt hänt att material tappas bort.¹²⁶

Under 1980-talets förberedande diskussioner inför Hembygdsförbundets rekommendation upplevdes det som en nödvändighet att tydligt definiera hembygdsarkivens ansvarsområde, eftersom en del material redan enligt lagar och förordningar bör förvaltas av andra myndigheter. Förhållandevis självklart är att myndigheters arkivmaterial fortsättningsvis skulle förvaltas av myndighetsarkiv, men med kommande amatörverksamhet i åtanke skrevs dessa materialtyper också ut i klarspråk. Vidare förutsåg man att det på en liten ort lätt kan uppstå revirstrider inom ABM-sektorn. För arkiv och museer gäller den relativt lättolkade regeln att arkivhandlingar hör till den förra och föremål till den senare, även om arkiv och museer i regel också av olika orsaker har en del föremål respektive arkivhandlingar. Mer instruktioner behövdes ändå för arbetsfördelningen mellan hembygdsarkiv och kommun- eller landsbibliotek, som från tidigare var förpliktade att upprätthålla en hembygdssamling. En hembygdssamling ansåg man att utöver skön- och facklitteratur inkluderade kartor över området, småtryck, manuskript för skönlitteratur eller forskning med lokal anknytning, med dåtidens terminologi AV-material, samt tidningsurklipp. Inget hindrade ändå att hembygdsarkiv skulle innehålla motsvarande material, men det rekommenderades att de lokala organisationerna skulle samarbeta och också göra en arbetsfördelning.¹²⁷

I Dalsbruk har biblioteket och Bruksmuseets arkiv ingen formell arbetsfördelning, men Bruksmuseet förvaltar också merparten av det möjligen omstridda materialet, inklusive alla historiskt betydelsefulla bildsamlingar. Arkivsamlingar från övriga arkivbildare än den egna organisationen torde inte heller finnas i någon större utsträckning hos biblioteket, då till exempel materialet från de ovan nämnda intervjuerna som gjordes på 1970-talet har överlämnats till Bruksmuseets arkiv. Det är också oklart huruvida någon annan instans på Kimitoön tar emot småtryck; Bruksmuseet bedriver ingen aktiv insamling, men tar emot det

¹²⁶ Intervju Ginlund I.

¹²⁷ Onnela & Joki, *Kotiseutuarkisto-opas*, 20–22.

som doneras, ofta av föreningsaktiva – inklusive Ginlund själv. Sagalunds arkiv tar däremot inte emot trycksaker.¹²⁸

Dagens arkiv vid Bruksmuseet kan sägas bestå av tre helheter: DBJ, Björkboda bruks arkiv och Dalsbruks lokalhistoriska arkiv. Det senare inkluderar bland annat de tidigare nämnda föreningsarkiven samt övriga samfundsarkiv, och bildmaterial. Samlingarna är tillgängliga för akademisk eller lokalhistorisk forskning, släktforskning, historikprojekt och dylikt. Arkivet tar emot besökare året runt efter överenskommelse, men det marknadsförs inte i vare sig Bruksmuseets eller Sagalunds museistiftelses kanaler, även om de nämns i museistiftelsens verksamhetsberättelse. Förändringar kan ändå tänkas vara på kommande i och med att hela organisationen inom en överskådlig framtid övergår till Aina, ett gemensamt samlingshanteringsprogram för museerna i Egentliga Finland. Av arkivmaterialet är för närvarande endast de två brukens arkiv ordnade och förtecknade. Mina förteckningar över dessa existerar för närvarande endast som lokalt sparade Excelfiler, eftersom arbetet så att säga har utförts i väntan på Aina. Merparten av bildmaterialet är katalogiserat med ett separat signumsystem som inte beaktar proveniens, och en del av dessa har tillgängliggjorts online i samband med ett äldre initiativ. Över det lokalhistoriska arkivets samlingar finns en ofullständig katalog som uppgjorts på enhetsnivå, medan information om övrigt material inklusive de tidigare nämnda småtrycken främst existerar som tyst kunskap hos Ginlund.¹²⁹

Bruksmuseets eget arkiv har också en betydande brist: man har inte haft som praxis att desto noggrannare dokumentera eller göra upp avtal över donationer och depositioner.¹³⁰ Detta kan naturligtvis anses vara problematiskt ur ett antal synvinklar, inklusive den juridiska. Till exempel i SLS *Handledning* betonas i avsnittet om insamling och arkivering av material att det lokalhistoriska arkivet och ägaren bör klargöra villkoren för överlåtelsen i en överlåtelseurkund, det vill säga ett avtal, ”[för] att undvika eventuella problem och oklarheter senare”.¹³¹ För DBJ förekommer dylika oklarheter vad gäller äganderätten till den första överlämningen, vilket behandlas i nästa kapitel. Om denna brist på formalia konstaterade Ginlund under vårt första samtal att det ”väl borde ha gjorts”, men att ”avtalen ju inte gör att arkivet i sig mår bättre eller sämre.”¹³² Detta uttalande ska delvis förstås i kontexten av den resursbrist som präglat både verksamheten och arkivutrymmena, som behandlas i nästa kapitel.

¹²⁸ Intervju Ginlund II.

¹²⁹ Praktik 2018, 2020, 2021–22.

¹³⁰ Intervju Ginlund I.

¹³¹ Max Engman, ”Arkivinventering och -insamling”, Mikael Korhonen (red.), *Lokalhistoriska arkiv – en handledning* (Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 1987), 34.

¹³² Intervju Ginlund I.

Vidare kan den informella relationen mellan arkivbildare och arkiv diskuteras i termer av lokal kultur och gemenskap, vilket görs i kapitel 5.

Varför används då benämningen lokalthistoriskt arkiv om Bruksmuseets samlingar? SLS *Handledning* var resultatet av arbetet inom en kommitté grundad 1986, som bestod av representanter från SLS, Finlands svenska hembygdsförbund och Finlands svenska kommunförbund, och i inledningen går man explicit i dialog med Hembygdsförbundet och hembygdsbegreppet: ”På svenskt håll har man i allmänhet använt termen lokalthistoriska arkiv samt förespråkat en större organisatorisk smidighet och plats för frivilliga insatser. I övrigt är målsättningen densamma som den som framförts av Kotiseutuliitto.”¹³³ Enligt Korhonen fungerade framförallt Danmark där begreppet lokalthistoriska arkiv används – i motsats till Sveriges folkrörelsearkiv, där hembygdsrörelsen ingår – som inspiration för den agenda som stakades ut i början av projektet,¹³⁴ medan de svenska och danska modellerna i *Handledning* presenteras mer jämlikt, med fokus på likheterna.¹³⁵ Strävan till flexibilitet kunde hursomhelst ses i ljuset av Hembygdsförbundets målsättning att varje kommun i landet helst skulle ha ett hembygdsarkiv: beroende på ort kunde detta i praktiken betyda att kommunens hembygdsarkiv blev mer eller mindre finskspråkigt. I sammanhanget kan nämnas att den överlägsna majoriteten av Hembygdsförbundets medlemsmuseer har finska som verksamhetsspråk,¹³⁶ vilket ter sig logiskt då Finlands svenska hembygdsförbund också existerar som en separat förening. För Kimitoöns del är det emellertid endast stödföreningen Sagalundgillet som är med i detta förbund.¹³⁷

För Bruksmuseets del har epitetet lokalthistoriskt alltid använts för både arkivet och själva museet och under vårt samtal om denna fråga konstaterade Ginlund att Bruksmuseet väl ”i princip” är ett hembygdsmuseum – ”nog är det ju min hembygd” – men ordet hembygd används överlag lite, numera också i Sagalund, vars utställningar trots allt är mer fokuserade på landsbygdsliv. Mer beskrivande begrepp för de två museerna – också ur besökarsynvinkel – är bruksmuseum respektive friluftsmuseum. Frågan är ändå om det inte också finns en liten nyans av professionaliseringssträvan i valet mellan ”lokalthistorisk” och ”hembygd”? ”Hembygdsmuseum” för nämligen lätt tankarna till stereotyp ”uppradade dammiga föremål”

¹³³ Max Engman, ”Lokalthistoriska arkiv: vad, hur och varför?”, Mikael Korhonen (red.), *Lokalthistoriska arkiv – en handledning* (Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 1987), 26–27.

¹³⁴ Intervju med Mikael Korhonen, utförd av författaren, Zoom, 3.3.2023.

¹³⁵ Engman, ”lokalthistoriska arkiv”, 23–29.

¹³⁶ ”Jäsenluettelo”, Jäsenet, Suomen Kotiseutuliitto, hämtat 9.4.2023, <https://kotiseutuliitto.fi/jarjesto/jasenet/jasenluettelo/>.

¹³⁷ ”Förteckning över medlemsföreningarna”, Om oss, Finlands svenska hembygdsförbund, hämtat 9.4.2023, <https://hembygd.fi/Site/Data/260/Files/Medlemmar%202023.pdf>.

och museer ”som kanske är ännu mindre” än Bruksmuseet.¹³⁸ Till exempel den praktik som jag själv genomfört med stöd av Svenska Kulturfonden kallades under de första åren för ”hembygdspraktik”, varefter den sedermera bytt namn till ”lokalhistorisk praktik”,¹³⁹ vilket också kunde tala för ett pågående skifte i språkbruket inom ABM-sektorn. I Dalsbruks fall är ytterligare en möjlig förklaring att ”hembygd” väcker associationer till ett landsbygdssamhälle, vilket Dalsbruk inte varit, och till värderingar som på en traditionellt väldigt röd ort har känts främmande – även om dagens Dalsbruk har en helt annan befolkningsstruktur för att inte tala om invånarantal, ett byalag, och till och med titeln årets by i Egentliga Finland 2016.¹⁴⁰

I det här avsnittet har jag visat hur utvecklingen av både Dalsbruks Bruksmuseum och sedermera dess lokalhistoriska arkiv i stora drag följer en allmän utveckling inom kultursektorn i Finland där lokalhistoriska museer grundas och upplever en ”guldålder” under 1970- och 1980-talen, om än med en viss fördröjning. Jag har i samband med detta i korthet berört några av de samtida kulturella strömningarna och händelserna i Dalsbruk, som Oskar Storms fotoutställning, grundandet av ett museum och arbete dels med byggnader för detta syfte, och dels inför jubileumsåret 1986. Bruksmuseets lokalhistoriska arkiv som organisation från de första samlingarna till idag har presenterats i relation till strävandena inom hembygdsrörelsen eller den lokalhistoriska rörelsen på både finskt och finlandssvenskt håll. Härnäst begränsar jag fokus till Dalsbruk specifikt, då jag övergår till att analysera arkivaliseringen av DBJ och de sociala och kulturella processer som enligt mig kan tänkas ligga bakom denna. Det fysiska rummet, det vill säga Bruksmuseets byggnader inklusive arkivutrymmet, som hittills har varit frånvarande diskuteras också här, med fokus på dess eventuella relation till arkiviseringsbegreppet.

¹³⁸ Intervju Ginlund II.

¹³⁹ Praktik 2018; 2020; 2021–2022.

¹⁴⁰ Monica Forssell, ”Årets by = Dalsbruk!”, *Svenska Yle*, 20.8.2016, <https://svenska.yle.fi/a/7-1103752>.

3 Från idé till arkiv

Dalsbruks Järnverks arkiv har tagit form i huvudsak genom två koncentrerade perioder av överlämning och arkivering, som jag kallar för den första arkiveringen (1987–1989) och den andra arkiveringen (2012–2022). I det här kapitlet redogör jag för dessa händelseförlopp, varefter jag diskuterar hur respektive tidsperiod kan förstås i relation till Ketelaars begreppsapparat med fokus på arkivaliseringen. Thor Turebys metod syns framförallt i materialinsamlingen och i kapitlets disposition. Den empiriska ansatsen är därmed tvåfaldig: dels diskuterar jag hur denna teori och metod kan tillämpas på ett företagsarkiv, och dels redogör jag på ett väldigt konkret plan för arkivets historia, i betydelsen ”Vem gjorde vad med arkivet, och när?”

3.1 Första arkiveringen, ca 1987–1989

I föregående kapitel om Dalsbruks Bruksmuseum nämndes det intensiva anskaffnings- och renoveringsarbete som fördes under museets första verksamhetsår, inte minst för att åtminstone en del av arbetet skulle bli klart till 300-årsjubileet 1986. Ordet arkiv, syftande till vare sig DBJ eller arkivutrymmet, nämns inte i museistiftelsens administrativa källmaterial förrän 1987. Under perioden 1987–1989 hade man ändå både inrett ett arkivutrymme och emottagit det gamla järnverkets arkiv omfattande ca 30 hm. De här två processerna, byggandet av ett arkivutrymme och befästandet av DBJ som ett arkiv, kan ses som två sammanflätade processer, som behöver förstås mot bakgrund av både ett ökat historiemedvetande i Dalsbruk under 1980-talet och initiativ från enskilda individer. I det här kapitlet redogör jag först för det här händelseförloppet med stöd av arkivmaterial och intervjuer, varefter jag diskuterar deras relation till Ketelaars arkivteoretiska begrepp.

3.1.1 Från Brukskontoret till Bläckhornet

Hans Ginlund, som tidigare nämnts som källa till Bruksmuseets historia under de senaste årtiondena, började arbeta för museet i maj 1987 som tf. amanuens.¹⁴¹ Amanuensen, då en sådan fanns, fungerade som sekreterare för museistyrelsens månatliga möten. På föredragningslistan för det första styrelsemötet som Ginlund deltog i har han som en inofficiell rubrik för hand antecknat ”Riktlinjer för Dalsbruks bruksmuseums framtid”.¹⁴² På mötet

¹⁴¹ Styrelsemöte 10.3.1987, DMS protokoll, DB.

¹⁴² Kallelse till styrelsemöte 8.5.1987, DMS protokoll, DB.

diskuterades bland annat utvecklingen av utställningarna och skyltning, men utöver detta inkluderades också meningen ”Amanuensen konstaterade att mycket i fråga om katalogisering och arkivering ännu är ogjort”,¹⁴³ vilket är det första omnämmandet av arkivverksamhet i det material som beaktats i den här studien.

Från det första omnämmandet konkretiserades planerna på basis av styrelsens protokoll snabbt under sommarmånaderna 1987. På följande möte diskuterades de fortsatta renovationerna av Bläckhornet, som redan delvis byggts om till utställningsutrymmen, och man beslöt att i de två rum som fanns kvar vid sidan om ett kansli också inreda ett konserveringsutrymme.¹⁴⁴ Med konserveringsutrymme avsågs gissningsvis ett utrymme för vård och katalogisering av museiföremål, men redan nästa möte beslöts på amanuensens förslag att istället inrätta ett arkivutrymme. Ärendet är rubricerat som just ”Arkivutrymmet i Bläckhornet”, men i första meningen sägs direkt att utrymmet ska användas ”för det arkivmaterial som finns på Dalsbruk Oy Ab:s vind samt för museets eget arkivmaterial”,¹⁴⁵ där det sistnämnda troligtvis är en syftning till de enstaka donationer som nämndes i föregående kapitel. Hur ärendet beskrivits i protokollet är ett talande exempel på hur frågan om DBJ har ansetts gå hand i hand med frågan om arkivutrymmet, som behandlas mer ingående i avsnitt 3.1.3.

Vinden som nämndes i citatet ovan syftar till vinden i det så kallade brukskontoret, som fungerade som administrativt centrum för fabriken. Brukskontoret är också rent fysiskt beläget i centrum av Dalsbruk, på andra sidan bruksviken från fabriksområdet på Valsverksholmen. Kontorsbyggnaden av trä har byggts om ett antal gånger och är numera hästskoformad. Det exakta byggnadsåret är oklart, men ett ”skrivarehus” finns utritat på samma plats på en karta från 1736, och byggnaden är synlig på de äldsta Dalsbruksfotografierna från 1800-talets slut.¹⁴⁶ Arkivmaterialet på vinden hotades med andra ord av den brandfarliga byggnaden, och påverkades kontinuerligt negativt av både damm och fukt, och inte minst av de stora temperaturväxlingarna utmed årstiderna som den dåliga isoleringen på vinden medförde. Eller med Ginlunds ord, var förhållandena på vinden ”mycket dåliga”. Citatet är taget ur en text som Ginlund i efterhand skrivit för *Bruksnytt*. I samma text skriver Ginlund också explicit att arkivmaterialet redan fanns i tankarna när han tillträdde sin tjänst som amanuens.¹⁴⁷ Enligt egen

¹⁴³ Styrelsemöte 8.5.1987, DMS protokoll, DB.

¹⁴⁴ Styrelsemöte 28.5.1987, DMS protokoll, DB.

¹⁴⁵ Styrelsemöte 25.6.1987, DMS protokoll, DB

¹⁴⁶ Leif Lindgren (red.), *Från Honolulu till Sibirien – Dalsbruk i bilder* (Dalsbruk: Dalsbruks byalag: 2016), 36; 156.

¹⁴⁷ Hans Ginlund, ”Operation rädda brukssamhällets minne”, *Bruksnytt* 2/1989 (Dalsbruk: Ab Dalsbruk Oy), Trycksaker (Hfa:2), DBJ, DB, Dalsbruk.

utsago hade Ginlund fått upp ögonen för DBJ när han under studietiden besökt brukskontoret för att använda en del av materialet för uppsatser i historia.¹⁴⁸

För att förverkliga planerna engagerade Ginlund Mikael Korhonen, som vid den här tiden var anställd av SLS som lokalhistorisk arkivrådgivare, och som i den här avhandlingen även känns igen som redaktör och medförfattare till SLS *Handledning*. Korhonen s arbete innebar rent konkret att bland annat i rollen som konsult resa runt i Svenskfinland och bistå museer, föreningar och andra lokalhistoriskt engagerade grupper med att grunda lokalhistoriska arkiv. För Dalsbruks del bistod Korhonen i frågor rörande såväl DBJ och framtida övrig arkivverksamhet, som inredningen av arkivutrymmet i Bläckhornet.¹⁴⁹ I museistiftelsens verksamhetsberättelse för 1989 utpekas Ginlund och Korhonen som gemensamma initiativtagare till flytten och ordnandet av DBJ,¹⁵⁰ och bägge parter skrev också i respektive intervju under denna tolkning.¹⁵¹ Korhonen nämns för första gången i museistyrelsens protokoll i mars 1988, då styrelsen informerades om att Korhonen och Ginlund hade inventerat ”det gamla bruksarkivet”.¹⁵² Korhonen hade ändå under samma Dalsbruksvistelse besökt det då färdigställda arkivutrymmet i Bläckhornet,¹⁵³ vilket innebär att Korhonen varit engagerad redan tidigare för att rådgöra i hur renovationen skulle utföras. För det faktum att diskussionerna mellan Bruksmuseet, firman och Korhonen inletts i ett mycket tidigt skede talar också att Korhonen i vår intervju genomgående refererade till firman som Ovako Steel.¹⁵⁴ Under största delen av processen ägdes fabriken nämligen av Dalsbruk Oy Ab som ingick i Rautaruukki-koncernen, och detta namnbyte nämns i protokollen redan i slutet av maj 1987.¹⁵⁵

Perioden från att diskussionerna om DBJ inleddes till att materialet i juni 1988 bars ner från vinden och skickades till Åbo landsarkiv för att förtecknas föregicks av en planeringsfas som i efterhand stundvis är mycket svår att spåra. För att börja med en av de drivande frågorna bakom den här avhandlingen, det vill säga varför och hur materialet har hamnat i Dalsbruk, så är källmaterialet begränsat till personliga minnen. Det allmänna rådet för lokalhistoriska arkiv som tar sig an ett företagsarkiv är att kontakta Elka, också om avsikten är att behålla materialet.¹⁵⁶ Både Ginlund och Korhonen har vaga minnen av att någon skulle ha kontaktat

¹⁴⁸ Intervju Ginlund I.

¹⁴⁹ Intervju Korhonen.

¹⁵⁰ Verksamhetsberättelse 1988, DMS revisioner, DB.

¹⁵¹ Intervju Ginlund II; Intervju Korhonen.

¹⁵² Styrelsemöte 29.3.1988, DMS protokoll, DB.

¹⁵³ Styrelsemöte 29.3.1988, DMS protokoll, DB.

¹⁵⁴ Intervju Korhonen.

¹⁵⁵ Styrelsemöte 28.5.1987, DMS protokoll, DB.

¹⁵⁶ Jfr t.ex. Onnela & Joki, *Kotiseutuarkisto-opas*, 24.

Elka, men detta har i så fall inte lämnat några spår vare sig i Bruksmuseets eller Elkas arkiv.¹⁵⁷ Ginlund frågade sig i vår andra intervju ifall det möjligtvis endast rörde sig om att någon ringde till S:t Michel, och ifall det i så fall kanske till och med var han som gjorde det, men varken Ginlund eller Korhonen uteslöt heller möjligheten att det skulle ha varit firman själv som i så fall skötte denna kontakt.¹⁵⁸ Jarmo Luoma-aho som besökte Dalsbruk som Elkas representant i samband med den andra överlämningen var till exempel ändå inte medveten om att DBJ existerade från tidigare, och att det förvarades i Dalsbruk.¹⁵⁹

Varför behölls då DBJ i Dalsbruk? En förklaring är naturligtvis Ginlunds personliga engagemang, men det förefaller även som att firman förutsatt att det egna arkivet skulle bevaras lokalt.¹⁶⁰ Som redan framkommit framställs placeringen i Dalsbruk som ett *fait accompli* den första gången som arkivmaterialet alls nämns i museistyrelsens protokoll. Under rubriken Arkivutrymmet i Bläckhornet noteras också planer på att anställa en person på sysselsättningsbidrag för att ”putsa upp och ordna det äldsta materialet”.¹⁶¹ Inledningsvis var således planen att också själva arbetet skulle utföras på plats i Dalsbruk. På följande möte meddelades ändå att möjligheten för museet att själv anställa en person skulle utredas eftersom diskussionen med kommunen hade ”strandat”.¹⁶² Detta är ändå inte något som man återkommer till i senare protokoll, utan i protokollet från mars 1988 nämns istället för första gången att materialet skulle skickas till Åbo landsarkiv, återigen med tonen av att det är något som redan blivit bestämt.¹⁶³ Hur, när och mellan vilka personer denna överenskommelse gjorts mellan Bruksmuseet, firman och Åbo landsarkiv är oklart. Arkivets vistelse i Åbo har enligt personalen på Riksarkivet inte noterats i till exempel landsarkivets gamla reversal, då materialet inte togs emot i den mening att det skulle arkiveras i Åbo. I de förteckningar över i Åbo landsarkiv förvarade företagsarkiv, som uppgjorts på begäran av Elka under 1980-talets andra hälft, nämns DBJ inte heller.¹⁶⁴ Varken Ginlund eller Korhonen har några direkta minnesbilder av att ha varit i kontakt med landsarkivet, och svarade spontant att det troligtvis var den andra som skött kontakten.¹⁶⁵ Efter att ha hört en redogörelse för händelseförloppet

¹⁵⁷ Jukka Liukkonen (Elka), e-post till författaren, 13.3.2023.

¹⁵⁸ Intervju Ginlund II; Intervju Korhonen.

¹⁵⁹ Intervju med Jarmo Luoma-aho, utförd av författaren, telefonsamtal, 12.1.2022.

¹⁶⁰ Intervju Korhonen; Monica Liljeroos, ”Bruksmuseet fick 35 m arkivhandlingar”, *Åbo Underrättelser*, 14.6.1988.

¹⁶¹ Styrelsemöte 25.6.1987, DMS protokoll, DB.

¹⁶² Styrelsemöte 30.7.1987, DMS protokoll, DB.

¹⁶³ Styrelsemöte 29.3.1988, DMS protokoll, DB.

¹⁶⁴ Liukkonen, e-post, 13.3.2023.

¹⁶⁵ Intervju Ginlund I & II; Intervju Korhonen.

konstaterade ändå Korhonen att det ”kan hända” att han skött kontakten till landsarkivet, då han från tidigare var bekant med personalen.¹⁶⁶

Till Åbo skickades DBJ-materialet hursomhelst den 13 juni 1988.¹⁶⁷ Transporten skedde med lastbil, möjligtvis firmans egen då det var de som ombesörjde och bekostade transporten. Ginlund och Korhonen bar själva ner materialet från vinden, med hjälp av Bruksmuseets dåvarande guide.¹⁶⁸ Händelsen uppmärksammades också av *Åbo Underrättelser* (hädanefter *ÅU*).¹⁶⁹ I Åbo utfördes själva arbetet av Åke Söderlund, som jag lyckades komma i kontakt med tack vare att arkivförteckningen över DBJ är daterad och signerad. Om hans arbete finns en del administrativt källmaterial bevarat i Åbo landsarkivs egna tjänstearkiv. Under den här tiden skrev personalen på landsarkivet nämligen månadsrapporter om sitt arbete, om än fåordiga sådana. I dessa framkommer att arbetet utfördes under perioden juni – oktober 1988.¹⁷⁰ I Bruksmuseets arkivmaterial, och i intervjuerna med Ginlund och Korhonen, sägs det konsekvent att arkivarbetet utfördes på Åbo landsarkivs bekostnad,¹⁷¹ vilket ändå inte är hela sanningen. Under sommarmånaderna juni–augusti gjorde Söderlund nämligen en arkivpraktik vid landsarkivet, vilket vid den här tiden innebar att lönen bekostades av Åbo Akademi.¹⁷² Eventuellt är detta en bidragande orsak till att landsarkivet tog sig an att ordna och förteckna DBJ utan någon – enligt vad den här studien har kommit fram till – ersättning, då de enda personalkostnaderna gick till handledning. Samtidigt tog ändå arbetet med det omfattande materialet utrymme i anspråk – Söderlund kommer själv ihåg att arbetet utfördes i forskarsalen, där arkivkunder än idag tas emot – och arbetet blev inte heller klart på de tre månader som praktiken räckte.¹⁷³ Istället fortsatte Söderlund i september och oktober som tillfällig tjänsteman.¹⁷⁴ I källmaterialet syns detta genom att de tre första arbetsrapporterna är skrivna på svenska, medan rapporterna för september och oktober är skrivna på finska.¹⁷⁵

Arkivförteckningen över DBJ är daterad till februari 1989,¹⁷⁶ vilket sannolikt beror på att den först då renskrivits av en sekreterare.¹⁷⁷ Enligt planerna skulle DBJ återföras till

¹⁶⁶ Intervju Korhonen.

¹⁶⁷ Verksamhetsberättelse 1988, DMS bokföring, DB.

¹⁶⁸ Intervju Ginlund I & II; Intervju Korhonen

¹⁶⁹ Liljeroos, ”Bruksmuseet fick 35 m”.

¹⁷⁰ Åke Söderlund, Arbetsredogörelser, 1.6–28.10.1988, Åbo Landsarkivs tjänstearkiv, RA.

¹⁷¹ Styrelsemöte 27.10.1988, DMS protokoll, DB; Verksamhetsberättelse 1988, DMS revisioner, DB; Intervju Ginlund I & II; Intervju Korhonen.

¹⁷² Intervju med Åke Söderlund, utförd av författaren, Microsoft Teams, 26.1.2023 (Intervju I); Brev från Åbo Akademi till Åbo landsarkiv, 15.4.1988, Korrespondens 1988, Åbo Landsarkivs tjänstearkiv, RA.

¹⁷³ Intervju Söderlund I.

¹⁷⁴ Intervju med Åke Söderlund, utförd av författaren, Microsoft Teams, 31.1.2023 (Intervju II).

¹⁷⁵ Åke Söderlund, Arbetsredogörelser, 1.6–28.10.1988, Åbo Landsarkivs tjänstearkiv, RA.

¹⁷⁶ Arkivförteckning 1989, Bb:1, DBJ, DB.

¹⁷⁷ Intervju Söderlund II.

Dalsbruk i april-maj 1989,¹⁷⁸ men av okänd orsak kom det att dröja till november samma år innan återflytten var genomförd.¹⁷⁹ Också denna händelse uppmärksammades i en notis i *ÅU*, som inkluderade en bild av hur arkivmaterialet plockas upp på hyllorna i arkivutrymmet i Bläckhornet.¹⁸⁰ I de två följande avsnitten diskuterar jag hur detta händelseförlopp kan tolkas, och i samband med detta redogörs även i större detalj för själva arkivutrymmet.

3.1.2 Arkivalisering – eller planering?

Ovan redogjorde jag med hjälp av empiriskt material för hur DBJ gått från högar av gammalt (passivt) arkivmaterial på firmans kontorsvind till förtecknat historiskt arkiv i Bruksmuseet. Ifall redogörelsen också inkluderat lite mer samhällsrelaterad kontext, i stil med den som beskrivs i avsnittet om Dalsbruks Bruksmuseum och dess arkiv, kunde texten som sådan passa in i Thor Turebys och Johanssons analytiska ramverk i och med att de för motsvarande analyskapitel använt samlingsrubriken ”arkivalisering och arkivering” för att beskriva minnesmaterialets väg från idé till arkiverad samling i Nordiska museets arkiv. Min ansats är emellertid att i egenskap av arkivarie tillämpa – eller åtminstone försöka tillämpa – Ketelaars teoretiska begreppsapparat för att undersöka ett traditionellt pappersarkiv, varför jag väljer att föra en separat, mer teoretiskt betonad diskussion. I det här avsnittet frågar jag således: I vilket skede är det motiverat att säga att en arkivalisering av DBJ skedde? Vilka sociala och kulturella processer låg bakom detta?

För att återgå till Ketelaars definition av arkivaliseringsbegreppet, så innebär arkivaliseringen att ett material identifieras som något som hör hemma i ett arkiv, som ett arkivmaterial. Materialet blir då upplyst, för att återigen använda Karl Poppers strålkastarmetafor, och var strålkastaren faller bestäms av sociala och kulturella processer. På ett väldigt konkret plan riktades den här strålkastaren mot DBJ-materialet av en student på 1980-talet, som sedermera kom att i egenskap av amanuens arbeta för att DBJ arkiverades. Att helt sonika fastställa tidpunkten för DBJ:s arkivalisering till den tidpunkt då Ginlund besökte brukskontoret för att skriva en uppsats i historia vid Åbo Akademi är ändå en både slentrianmässig och överdrivet individcentrerad tolkning, även om personligt engagemang inte ska förminskas i fallet med lokalhistoriska arkiv. Det intressanta är givetvis de processer som låg i bakgrunden till, och formade, detta händelseförlopp. De tre mest centrala faktorerna, som

¹⁷⁸ Verksamhetsberättelse 1988, DMS revisioner, DB.

¹⁷⁹ Verksamhetsberättelse 1989, DMS revisioner, DB.

¹⁸⁰ *Åbo Underrättelser*, 15.11.1989, notis utan rubrik och författare, 18.

också delvis går in i varandra, är enligt mig: den akademiska miljön inklusive utvecklingen av arkivfältet; den i Svenskfinland rådande lokalhistoriska ”boomen”; och den för Dalsbruk specifika historiekulturen under 1980-talet. Föremålet för mitt intresse är uttryckligen de här strukturerna, som jag ändå ser som förklaringar till vad som i mycket är en individs agerande. Jag vill därför poängtera att detta inte är frågor som jag explicit har diskuterat med Ginlund, och min ansats är inte att komma fram till vad han själv skulle ha tänkt vid denna tidpunkt; dels har min ansats aldrig varit att närläsa våra intervjuer, och dels misstänker jag att vi båda har DBJ:s värde som arkivmaterial som en så grundläggande premiss att en diskussion mellan oss inte skulle generera material för en sådan analys – vilket i och för sig är talande i andra sammanhang.

Vad är det då i den akademiska miljön som kunde tänkas påverka en enskild student på 1980-talet? Enligt Cooks teori om de fyra arkivparadigmen innebar det tredje identitetsparadigmets framväxt från 1970-talet att arkivarien i sin yrkesroll blev en professionell expert, som hade till uppgift att samla in material som representerar – och bygger upp – hela samhällets identitet. I den akademiska världen syntes detta i att de första forskarutbildningarna i arkivvetenskap inrättades.¹⁸¹ Som känt var (och är) denna utveckling betydligt långsammare i Finland, men från sina historiestudier i Åbo – som han inledde några år senare än Ginlund – kommer Söderlund ihåg hur historiestuderande vid Åbo Akademi under 1980-talet uppmuntrades till att, ifall man inte tänkte sig en karriär som lärare eller forskare, läsa till arkivarie. Praktiken som Söderlund gjorde när han förtecknade DBJ var en del av Riksarkivets arkivvårdsexamen. Den årligen återkommande praktiken var upplagd så att två studenter vardera från Åbo Akademi och Åbo universitet arbetade vid Åbo landsarkiv på universitetens bekostnad.¹⁸²

Ytterligare en relevant idéströmning med tanke på historia som vetenskap och inte minst som del i kulturen är gräv där du står-rörelsen, vilken ville uppmuntra också lekmän till att bedriva lokalhistorisk forskning. Rörelsen hade spridits till Finland från Sverige, där Sven Lindqvists bok med samma namn utkommit 1978. Rörelsen hade fått fotfäste i Dalsbruk redan innan Ginlunds tid vid Bruksmuseet, vilket bland annat ett reportage i *Suomen Kuvalehti* från 1985 vittnar om.¹⁸³ Jag tolkar ovanstående faktorer som relevanta för både en medvetenhet om arkivmaterial i allmänhet, och en värdesättning av lokalhistoriskt arkivmaterial. Det sistnämna

¹⁸¹ Cook, ”four shifting”, 109–110.

¹⁸² Intervju Söderlund I.

¹⁸³ Tutta Runeberg, ”Kaiva missä seisot”, *Suomen Kuvalehti*, 9.8.1985.

påverkades också inte minst av uppsvinget i lokalhistoriskt engagemang runtom i Svenskfinland som beskrevs i föregående kapitel.

Som också redan framkommit var 1980-talet även en betydelsefull period för historiemedvetandet och -kulturen i Dalsbruk, inte minst genom 300-årsjubileet 1986. Bruksmuseets grundande och arbetet med kulturhistoriskt värdefulla byggnader har redan nämnts, men också annat engagemang under samma tid har lämnat spår. I *Suomen kuvalehtis* reportage beskrivs till exempel en insamling av tyst muntlig kunskap om bland annat arbetsmetoder och -redskap.¹⁸⁴ Högst troligen är det fråga om intervjumaterialet som legat till grund för historiken i kaffebordsformat som gavs ut till 300-årsjubileet, bestående av fotografier av det gamla Dalsbruk och kortare passager med minnesmaterial på svenska, finska och engelska.¹⁸⁵ Inom ramarna för jubileumsförberedelserna under början av 1980-talet hade också en arbetsgrupp arbetat med videoinspelningar, och bland annat filmat gjuteriets verksamhet innan det lades ner 1983.¹⁸⁶ Enligt Ginlund karaktäriserades 1980-talet på Kimitoön överlag och framförallt i Dalsbruk av ett ”otroligt aktivt kulturliv”. Bland annat grundades Bruksteatern och Dalsbruks Dragspelsklubb, och festivalen Baltic Jazz ordnades för första gången.¹⁸⁷

Jubileumsåret kan ändå inte, hävdar jag, ses som den enda drivande kraften bakom alla insatser som gjordes för lokalhistoria i Dalsbruk. Till detta skulle jag nämligen föga en allmän medvetenhet om att samhället i och med de begynnande nedskärningarna och nedstängningarna av produktionsenheter var stätt i förändring, vilket också utmynnade i ett engagemang för den egna historien.¹⁸⁸ Till exempel uppmärksammades år 1988 – då jubileet var förbi, men arbetet med DBJ pågick som bäst – i *Bruksnytt* hur fabriken sommarpraktikanter besökt Koverhar för att bekanta sig med ståltillverkningen: ”det är ju den första generationen Dalsbrukare, som inte ser smält stål på hemorten”.¹⁸⁹

Med Thor Turebys metodologi är alltså argumenten många för att en arkivalisering av DBJ ägde rum under 1980-talet i relativt snabb takt. I *Migration och kulturarv* förläggs också startpunkten för den empiriska undersökningen av arkivalisering och arkivering till den tidpunkt då insamlingsprojektet nämns i det skriftliga källmaterialet, ifall sådant existerar. De

¹⁸⁴ Runeberg, ”Kaiva missä seisot”.

¹⁸⁵ Lukala et al., *Dalsbruk 1686–1986*.

¹⁸⁶ Mickelsson, ”Brukets jubileum”.

¹⁸⁷ Intervju Ginlund I.

¹⁸⁸ Jfr t.ex. Christoffer Holm, ”Koverhar In Memoriam: Rummets betydelse i nostalgien efter nedläggningen av stålverket i Hangö”, *Arbetshistoria* 175–176 (2020:3–4), 84–93, <https://www.arbetshistoria.se/fulltext/175-176.pdf>.

¹⁸⁹ Harry Österlund, ”Praktikantbesök i Koverhar”, *Bruksnytt* 2/1988, 1989 (Dalsbruk: Ab Dalsbruk Oy), Trycksaker (Hfa:2), DBJ, DB.

sociala och kulturella processerna som diskuteras är – givetvis på grund av forskningens syfte – samtida med planeringen av insamlingen i betydelsen det närliggande decenniet. Jag har också här identifierat några sådana processer, relaterade till arkivfältet i Finland och det lokala historiemedvetandet i Dalsbruk, om än i mindre skala. Frågan är ändå huruvida det är möjligt att till fullo tillämpa samma logik för ett pappersarkiv som bildats genom ett företags verksamhet, som för en insamling av minnesmaterial som gjorts i arkivinstitutionens regi? Kunde man till exempel anse att arkivaliseringen de facto ägde rum på 1930-talet, då den första historiken över *Dalsbruks järnverk och brukspatroner*, till stora delar baserad på materialet som förtecknades 1988, utkom? Svaret i den här avhandlingen blir ett försiktigt nej. Verkets betydelse både som källa för senare forskning, och som ett slags tidig legitimering av materialets betydelsefullhet kan inte förnekas, men faktum kvarstår att materialet efter detta fick ligga kvar i undermåliga förhållanden som en del av firmans passiva arkiv.

När det gäller konkret skydd och vård av arkivmaterialet är det nämligen tydligt att en handfull aktörer, påverkade av sin omgivning, gjort en insats på just 1980-talet som gjorde DBJ till ett historiskt arkiv med avsikt att bevara det beständigt. Denna process är sammanlänkad med större frågor om kulturarvsinstitutioner som legitimerande och maktbärande, som diskuteras i kapitel 5. Härnäst diskuterar jag följande steg i Ketelaars begreppsliga kronologi, det vill säga arkivering, inskription och att fånga dokumenten.

3.1.3 Arkivering – eller renovering?

Det ovan nämnda sambandet mellan arkiv och arkivutrymme noterades även explicit i Bruksmuseets verksamhetsberättelse för 1987: ”Arkivutrymmet [i Bläckhornet] kommer att i första hand ta emot det gamla bruksarkivet”.¹⁹⁰ Bläckhornet är ett trähus som byggts för att inhysa fyra familjer, och har sannolikt fått sitt namn från den fyrkantiga formen. I den lokalhistoriska kaffebordsboken *Från Honolulu till Sibirien* förläggs byggnadsåret till tidigt 1800-tal.¹⁹¹ I både ett ÅU-reportage om museets första år, och i en av firman uppgjord rapport över bostädernas skick i Dalsbruk från 1966, skrivs emellertid att byggnaden skulle härstamma från 1700-talet. Byggnaden beskrivs i källorna som ”i dåligt skick och rivningshotad”,¹⁹² respektive ”fallfärdig”.¹⁹³ Trots upprepade problem med finansieringen renoverades ändå byggnaden i etapper, och den används än i dag som utställnings- och arkivutrymme. Sommaren

¹⁹⁰ Verksamhetsberättelse 1987, DMS revisioner, DB.

¹⁹¹ Lindgren, *Honolulu*, 153.

¹⁹² Willner, ””Dragsfjärd””.

¹⁹³ Raportti, asuntotilanne 1966, Oy Wärtsilä Ab Taalintehdas, 3615, kotelo 1, Elka.

1985 var det dock ännu oklart ifall det alls skulle vara möjligt att färdigställa något av renovationen i tid för jubileumsåret,¹⁹⁴ och i verksamhetsberättelsen för 1987 nämns att de slutgiltiga reparationerna inleddes först under hösten samma år tack vare anslag som beviljats från undervisningsministeriet, samt att de två återstående rummen – det vill säga två av fyra arbetarbostäder – skulle renoveras inom år 1988.¹⁹⁵

Bild 1. Museibygggnaden Bläckhornet, exteriör. Dalsbruk, 2023.

¹⁹⁴ Mickelsson, "Bruketets jubileum".

¹⁹⁵ Verksamhetsberättelse 1987, DMS revisioner, DB.

Bild 2. Interiör från arkivutrymmet i Bläckhornet. I förgrunden en del av DBJ:s räkenskapshandlingar. Dalsbruk, 2023.

För att minska brandrisken något kläddes väggar och tak med skivor, och fönstren täcktes i syfte att skydda materialet från dagsljus.¹⁹⁶ I *Kotiseutuarkisto-opas* beskrivs de krav som Riksarkivet ställer för att ett utrymme skall anses brandsäkert, samt övriga rekommendationer för förvaringsförhållandena (för pappersmaterial 18–22°C och en relativ luftfuktighet på 45–55%). Instruktionerna framställs som en objektiv realitet, som måste följas i ett lokalhistoriskt arkiv.¹⁹⁷ I *SLS Handledning* konstateras ändå, vid sidan av samma instruktioner, rörande brandfaran att ”för många arkivbildare torde ekonomiska realiteter inte medge andra lösningar och ofta får man nöja sig med brandsäkra arkivskåp”.¹⁹⁸ I bägge handledningar förklaras i samma avsnitt hur risken för vattenskador bör minimeras. Frågan om närliggande bastur, eller dragna vattenledningar, är inte längre aktuell i Bläckhornet, då vattenledningarna som installerades på 1980-talet har tagits ur bruk. En större riskfaktor är istället att vatten skulle läcka in genom taket, vilket faktiskt hände sommaren 2020, ovanför ett utställningsutrymme. Handlingarna i arkivutrymmet är i princip skyddade mot detta, åtminstone för en stund tills läckan upptäckts, genom att hyllorna enligt branschstandard är av metall, och har en skiva ovanför den översta hyllan.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Versamhetsberättelse 1987, DMS revisioner, DB.

¹⁹⁷ Onnela & Joki, *Kotiseutuarkisto-opas*, 100–101.

¹⁹⁸ Bjarne Henriksson, ”Arkivteknik”, Mikael Korhonen (red.), *Lokalhistoriska arkiv – en handledning* (Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland), 59.

¹⁹⁹ Praktik 2020; 2021–2022.

Korhonen minns från arkivprojektet i Dalsbruk hur man var tvungen att kompromissa då det inte fanns finansiering för att göra ett lokalt arkivutrymme hundra procent säkert. Det faktum att utrymmet inreddes i ett trähus kommenterade Korhonen som att Bläckhornet var den enda byggnad som stod till förfogande, och Bruksmuseet ville inreda arkivutrymmet just där.²⁰⁰ Det vill säga, i egenskap av konsult bistod han då i att förverkliga projektet inom de förutsättningar som fanns. I detta sammanhang kom vi även att diskutera temperaturen i utrymmet. För vintern 1987 beslöts att man skulle försöka hålla temperaturen i museets byggnader vid 12°C, ”[e]ftersom vår ekonomi inte håller för en uppvärmning av museibygnaderna till en idealisk temperatur på 18°C”,²⁰¹ varefter man på ett styrelsemöte följande år kom överens om att museets lager – vilket också inkluderar föremålssamlingarna – skulle hållas uppvärmda över vintern till en temperatur på 8–10°C, dock inte till en kostnad högre än 8 000 mark.²⁰² En dylik temperatursänkning under höst och vinter innebär att fukt bildas, vilket skadar handlingarna. Motsvarande gäller ändå även idag: under de vintrar som jag besökt arkivet har temperaturen legat på högst 12°C, och orsaken är fortsättningsvis kostnaden. Vintern 2021 lyckades jag faktiskt driva igenom att temperaturen skulle hållas något högre, kring 15°, men de ökade energipriserna som det rådande världsläget fört med sig innebar att temperaturen återigen sjunkit till 12° när jag senast besökte arkivet i februari 2022. Huruvida ens denna uppvärmning skulle vara möjlig var emellertid också osäkert under föregående sommar.²⁰³

När jag redogjorde för dessa omständigheter var Korhönens spontana kommentar en fråga om huruvida DBJ trots allt borde ”skickas till S:t Michel”,²⁰⁴ vilket jag här nämner för att illustrera problemet med vad som bör göras för att ett material ska må bra. Jag har inget explicit svar på detta från vare sig Elkas Louma-aho eller någon annan, men jag har som yrkesmänniska en stark magkänsla av att ett centralarkiv i dagens läge aldrig skulle ta emot ett arkiv på över 40 hm utan att gallra rejält. Att grunda lokalhistoriska arkiv var också, som framkom i förra kapitlet, en medveten strategi eftersom Riksarkivet inte skulle ha resurser att i tillräcklig utsträckning ta emot och förvalta lokalhistoriskt arkivmaterial. Bristfälliga utrymmen, och betydelsen av ett arkivutrymme, är ändå inte en problematik som är relevant enbart på gräsrotsnivån. Också i SLS historik om det egna arkivet möts läsaren av en historia

²⁰⁰ Intervju Korhonen.

²⁰¹ Styrelsemöte 1.12.1987, DMS protokoll, DB.

²⁰² Styrelsemöte 25.8.1988, DMS protokoll, DB.

²⁰³ Praktik 2021–2022.

²⁰⁴ Intervju Korhonen.

präglad av små nätverk, enskilda eldsjälur och en ständig strävan mot större och lite mer arkivdugliga utrymmen.²⁰⁵

Varför skulle det då vara på sin plats att använda arkiveringsbegreppet för inredandet av ett arkivutrymme, då arkivering så ofta länkats samman med arkiveringen av *oral history*? Det är här skäl att påminna om att Derridas *Archive fever* i första hand berör arvet och arkivet efter Sigmund Freud och psykoanalysen. I en passage diskuterar Derrida till exempel arkivhandlingarnas symboliska förändring från privata till offentliga i relation till hur Freuds sista bostad på ett institutionellt plan förändrats från hem till museum. Diskussionen kretsar kring Freuds familjebibel som arkivhandling och kroppen som arkiv – bland annat i betydelsen omskärelse – och steget till ritual och mystik är inte långt.²⁰⁶ Också det enligt Ketelaar synonyma ordet inskription signalerar en ritual av inskrivning och förändring – och visst är det en fysisk upplevelse att plocka upp gamla inbundna volymer och arkivkapslar med pryddigt ordnade papper i rader på hyllor, där allt har ett signum och en plats. Varför skulle då inte också skapandet av ett arkivutrymme kunna ses i detta ljus? Desto tydligare blir detta i ljuset av Ketelaars beskrivning av arkiviseringen som den kreativa fasen innan dokumenten fångas: inrättandet av ett arkivutrymme i en gammal arbetarbostad var ett kreativt arbete som föregick det aktiva fångandet av dokumenten, då materialet på brukskontorets vind inventerades, valdes ut och skickades till Åbo för att förtecknas som DBJ.

3.1.4 ”Operation rädda brukssamhällets minne”²⁰⁷ – några ord om språket

För betydelsen ”skriva in” hos inskriptionsbegreppet spelar språket givetvis en stor roll, det vill säga för hur arkivets status som arkiv befästs. Motsvarande process har redan implicit nämnts genom övergången från ”bruksarkivet” och ”Dalsbruk AB:s arkiv” till det fastslagna namnet DBJ, men också det omkringliggande språket i såväl media som arkivmaterialet uppvisar en tydlig värdetillskrivning. I det här avsnittet redogör jag kort för detta språk och kommenterar det med utgångspunkt i begreppet performans.

Redan i arkivaliseringskedet kan ett stundvis värdeladdat språk noteras, och i Bruksmuseets verksamhetsberättelse för 1987 skrevs till exempel att ”bruksarkivet [...] för

²⁰⁵ Petra Hakala, ”Arkivarien och arkivet. Arkivariens roll inom SLS i olika tider”, Carola Ekrem, Pamela Gustavsson, Petra Hakala & Mikael Korhonen, *Arkiv, Minne, Glömska: Arkiven Vid Svenska Litteratursällskapet I Finland 1885-2010* (Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2014), 284–310, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-978-951-583-444-7>.

²⁰⁶ Jfr. t.ex. Derrida, *Archive fever*, 3; 12; 55–56.

²⁰⁷ Ginlund, ”brukssamhällets minne”.

närvarande förvaras under vidriga förhållanden”.²⁰⁸ I texten, vars rubrik också står som rubrik för det här avsnittet, som publicerades i *Bruksnytt* efter att projektet slutförts, användes istället den något mildare formuleringen ”mycket dåliga förhållanden”.²⁰⁹ Förändringen i tonfall kan tolkas på flera sätt. Dels kan det faktum att texten är publicerad i firmans språkrör ha sporrat till att mildra det kritiska tonfallet, och dels kan den kraftfulla formuleringen i verksamhetsberättelsen ses i ljuset av att materialet ännu inte blivit ”räddat”, och mer dramatik därför använts för att understryka vikten av att projektet genomförs. Båda texterna är, liksom mycket annat av materialet som här nämns, skrivna av Ginlund själv. I det här sammanhanget är ändå detta sekundärt, då jag läser texterna som det språk Bruksmuseet som organisation använt om sig självt för både mer internt bruk och för att kommunicera verksamheten åt en större publik.

Språket i Bruksmuseets eget källmaterial håller stundvis en mer neutral ton, som i följande formulering i mötesprotokollet från juni 1988: ”den äldre delen av ’bruksarkivet’ har flyttats till Åbo landsarkiv för uppsnygning och arkivering”.²¹⁰ Ofta används ändå just verbet *rädda*: texten i *Bruksnytt* har redan nämnts, och i verksamhetsberättelsen för 1988 kallas projektet för ”räddningsoperationen”.²¹¹ Texten i *Bruksnytt* avslutas också med ett tack till Åbo landsarkiv och Åke Söderlund för att de ”hjälp till för att rädda vårt ’minne’ från förgänglighet”.²¹² Att tala om en räddningsaktion är inte obefogat, eftersom materialet de facto skulle ha förkommit och förstörts ifall det lämnats kvar på brukskontorets vind, men att *rädda* DBJ innebär samtidigt en värdetillskrivning, då implikationen är att materialet bör sparas. Också Korhonen drog sig till minnes arbetet på 1980-talet med följande ord: ”[det var] en fin operation, vi var glada båda två över att få arkivet räddat”.²¹³ Det här är givetvis inte ett perfekt bevis på det etablerade språkets beständighet: ordet ”operation” används också i *ÅU*-artikeln,²¹⁴ som Korhonen läst i sin egen klippbok innan vårt samtal.²¹⁵ Det är ändå intressant i sammanhanget att *rädda* upplevdes som det naturliga ordvalet. Motsvarande fenomen kan noteras även i SLS *Handledning*: ”Uppgiften att ta tillvara lokalt arkivmaterial är brådskande; i många är det fråga om direkta räddningsoperationer.”²¹⁶

²⁰⁸ Versamhetsberättelse 1987, DMS revisioner, DB.

²⁰⁹ Ginlund, ”brukssamhällets minne”.

²¹⁰ Styrelsemöte 17.6.1988, DMS protokoll, DB.

²¹¹ Versamhetsberättelse 1988, DMS revisioner, DB.

²¹² Ginlund, ”brukssamhällets minne”.

²¹³ Intervju Korhonen.

²¹⁴ Liljeroos, ”35 m arkivhandlingar”.

²¹⁵ Intervju Korhonen.

²¹⁶ Engman, ”Lokalhistoriska arkiv”, 29.

Under perioden 1988–1989 beskrivs vidare materialet återkommande som värdefullt och unikt. *ÅU*:s reportage från arkivets flytt till Åbo inleds med meningen ”En huvudbok från 1792 och en lång rad andra värdefulla dokument”,²¹⁷ som också fungerar som rubrik för den här avhandlingen. I intervjun lyfts ett citat från Ginlund fram om materialets betydelse för släkt- och hembygdsforskning, och Korhonen framhåller hur arkivet bildar en värdefull helhet tillsammans med Bruksmuseet och de övriga byggnaderna som museet förvaltar. Potentialen för akademisk forskning noteras också av reportern.²¹⁸ Motsvarande formulering återfinns också i Bruksmuseets verksamhetsberättelse för 1989, där arkivmaterialet beskrivs som en del av en ”enastående helhet”.²¹⁹ När DBJ återvänt till Dalsbruk 1989 ordnades en utställning i Bruksmuseet med en del av arkivmaterialet ”för att visa det värdefulla arkivmaterialet till allmänheten.”²²⁰ I *Bruksnytt*-texten informeras dalsbruksborna om utställningen, och texten inkluderar det direkta tilltalet ”Då har ni en möjlighet att närmare bekanta er med detta unika arkivmaterial.”²²¹ I språket om arkivets återvändo till Dalsbruk används också ordet *hem*, det vill säga Dalsbruk och specifikt Bruksmuseet etableras som den rätta platsen för materialet. I *Bruksnytt* tackas Dalsbruk Oy Ab för att arkivmaterialet nu kunnat placeras ”där det hör hemma”.²²² I en notis om återbördandet i *ÅU* skriver man till och med om hur Ginlund har fått ”hem sin ögonsten”.²²³ I samma text återkommer också än en gång beskrivningen ”de värdefulla och i våra förhållanden unika dokumenten”.²²⁴

Det går med fördel att från dessa exempel dra paralleller till Johanna Björkholms forskning om hur också ett enskilt citat i tidningspressen kan anses performativt etablera den finlandssvenska folkmusikens kulturarvsstatus.²²⁵ Ett aber för den här analysen är ändå att också tidningsartiklarna är skrivna av personer som intervjuat Ginlund, vilket medför den naturliga invändningen att det i princip skulle vara fråga om en enda individs språk som traderats. Samtidigt blir språket i en dagstidning också frikopplat från sin ursprungliga källa och spritt till en större publik. Oberoende av varifrån ord som *rädda*, *värdefullt* och *unikt* har

²¹⁷ Liljeroos, ”35 m arkivhandlingar”.

²¹⁸ Liljeroos, ”35 m arkivhandlingar”.

²¹⁹ Verksamhetsberättelse 1989, DMS revisioner, DB.

²²⁰ Styrelsemöte 14.11.1989, DMS protokoll, DB.

²²¹ Ginlund, ”brukssamhällets minne”.

²²² Ginlund, ”brukssamhällets minne”.

²²³ Åbo Underrättelser, 15.11.1989.

²²⁴ Åbo Underrättelser, 15.11.1989.

²²⁵ Jfr Johanna Björkholm, ”Att iscensätta folkmusik som kulturarv i finlandssvensk kultur. Om performativitet i kulturarvsprocessen”, Tytti Steel, Arja Turunen, Sanna Lillbroända-Annala & Maija Santikko (toim./red.), *Muuttuva kulttuuriperintö / Det föränderliga kulturarvet* (Helsinki: Ethnos ry, 2014), 63–65.

kommit har de gått i tryck och befästs, vilket påverkar senare läsare och skribenter. En inskription av DBJ:s värde som arkivmaterial har ägt rum.

3.2 Andra arkiveringen, ca 2012–2022

Den vid det här laget ofta refererade artikeln i *ÅU* om materialets flytt till Åbo inkluderade en bild tagen på kontorsvinden, där Ginlund och Korhonen poserar bland högar av inbundna räkenskapsvolymmer. Kontorsvinden beskrivs som rymlig och reportern noterar även de 100 hm nyare material som nu inte beaktades. Ginlund och Korhonen berättar om planer på att i en nästa fas ta sig an arkivmaterialet från perioden 1920–1945.²²⁶ Det här gjordes ändå aldrig, utan istället påbörjades nästa stora överlämning av arkivmaterial i samband med FN-Steels konkurs 2012 och den efterföljande avvecklingen av industriverksamheten i Dalsbruk, då det stod klart att ingen ny aktör skulle ta över. I det här kapitlet redogör jag för denna process på motsvarande sätt som ovan, det vill säga den empiriska ansatsen består i att med hjälp av framförallt intervjumaterial skriva arkivets historia under perioden. Turena kring konkursen och avvecklingen är också närhistoria till den grad att ingen syntes ännu skrivits, varför jag här tar medias rapporter till hjälp. Därefter diskuteras denna fas i ljuset av Ketelaars begreppsapparat, i synnerhet den möjliga arkivaliseringen.

3.2.1 Från konkursboet till kansliet

I juni 2012 rapporterade Yle om FN-Steels konkurs, och i rubriken till den på basis av radioinslaget skrivna webbartikeln beskrivs händelsen som en ”katastrof för Dalsbruk och Hangö”,²²⁷ där Koverhars stålverk var beläget. I Dalsbruk var det i det här skedet valsverket, med omkring 180 anställda, som berördes av konkursen. Som anledning till konkursanmälan angav koncernen FN-Steel den då pågående recessionen, ett försämrat marknadsläge för stålindustrin, höga råvarupriser och de europeiska bankernas ovilja att bevilja lån. Av dåvarande kommundirektör för Kimitoöns kommun Tom Simola beskrevs ändå händelsen som en ”stor chock för alla”.²²⁸

Under den första tiden levde man i tron att verksamheten skulle starta upp på nytt under andra ägandeförhållanden men enligt Kenneth Nordell, som under 2012–2017 var anställd som

²²⁶ Liljeroos, ”35 m arkivhandlingar”.

²²⁷ Jesper Alm, Maria Nylund & Monica Forssell, ”FN-steel i konkurs - katastrof för Dalsbruk och Hangö”, *Svenska Yle*, 26.6.2012, <https://svenska.yle.fi/a/7-513567>.

²²⁸ Alm et al., ”FN-steel i konkurs”.

en av konkursförvaltarens lokala representanter, började det under 2013 stå klart att det inte skulle bli någon fortsatt verksamhet, och man började på allvar tala om vad man skulle göra med allt som fanns kvar i form av fastigheter och lösöre.²²⁹ År 2013 hade nämligen ett stort europeiskt stålföretag besökt Dalsbruk i egenskap av potentiell köpare, men konstaterat att affärsmodellen inte skulle vara hållbar. Nordell drar sig denna händelse till minnes i en intervju från 2015 med den passande rubriken ”Fabriken där tiden står still”, där han också berättar att han 2012 inte skulle ha kunnat tro att han ännu tre år senare skulle vara anställd av konkursförvaltaren.²³⁰ Media kunde i flera omgångar rapportera om att man förhandlade med olika köpare,²³¹ men det dröjde till april 2017 innan det stod klart att industriområdet Valsverksholmen såldes till Ab Dalsbruks Fabrik Oy, företaget DB Marina och Kimitoöns kommun. Investerings- och fastighetsbolaget Ab Dalsbruks Fabrik Oy grundades i samband med köpet med huvudsaklig uppgift att utveckla fastighetshelheten som det tidigare valsverket utgjorde.²³²

Flera orsaker till att processen blev så utdragen kan utpekas. I en retrospektiv artikel om hur Kimitoöns näringsliv har återhämtat sig på 2020-talet nämns bland annat att konkursförvaltningen krävde att man skulle hitta en köpare till hela det stora industriområdet.²³³ Under åren från konkursen till försäljningen fick FN-Steel och konkursförvaltningen en hel del negativ publicitet, även om den information som nådde allmänheten av förståeliga skäl inte kan anses vara fullständig. Konkursförvaltningen fick till exempel tidigt kritik för att man inte sålde de fastigheter runt om i Dalsbruk som FN-Steel ägde utöver själva fabriksområdet.²³⁴ Motsvarande problem gällde också för hamnen i Dalsbruk, som hörde till den helhet som konkursboet förvaltade. Detta vållade problem inte minst för företaget Dalwire, som med omkring 20 anställda fortsatte tillverka spännlina i fem år efter den stora konkursen.²³⁵ Från att ha fått sina råvaror från valsverket i grannbyggnaden gick företaget till att importera råvaror från utlandet, vilket skulle ha varit betydligt lättare och

²²⁹ Intervju med Kenneth Nordell, Zoom, 16.1.2023.

²³⁰ Jesper Alm, ”Fabriken där tiden står still”, *Svenska Yle*, 11.5.2015, <https://svenska.yle.fi/a/7-928756>.

²³¹ Monica Forssell, ”Försäljning av FN-steels industriområde i Dalsbruk igen lite närmare”, *Svenska Yle*, 8.12.2015, <https://svenska.yle.fi/a/7-1011957>.; Monica Forssell, ”FN-steels konkursbo förhandlar med flera intresserade i Dalsbruk”, *Svenska Yle*, 28.11.2016, <https://svenska.yle.fi/a/7-1137922>.

²³² Monica Forssell & Niclas Lundqvist, ”Äntligen – fabriksområdet i Dalsbruk sålt”, *Svenska Yle*, 28.4.2017, <https://svenska.yle.fi/a/7-1190624>.

²³³ Jesper Alm & Mikael Piippo, ”Tio år efter FN-steels konkurs har Kimitoön gått vidare: ’Näringslivet mår bättre än på länge och nu står vi på fler ben än ett’”, *Svenska Yle*, 23.6.2022, <https://svenska.yle.fi/a/7-10017979>.

²³⁴ Monica Forssell, ”FN-steel vill inte sälja hus i Dalsbruk?”, *Svenska Yle*, 25.9.2013, <https://svenska.yle.fi/a/7-708083>.

²³⁵ Monica Forssell, ”Det behövs ett mirakel för att rädda Dalwire i Dalsbruk”, *Svenska Yle*, 10.5.2017, <https://svenska.yle.fi/a/7-1194129>.

förmånligare genom hamnen, vilket dock inte var möjligt förrän 2017. Då var det ändå för sent, och under sommaren meddelades att produktionen skulle läggas ned.²³⁶ En bitter eftersmak gav också det åtal för grovt bedrägeri och grov oredlighet som gäldenär som väcktes mot tre personer.²³⁷ Efter konkursen hade det nämligen väckts ”misstankar om att produkter, utan giltig orsak, förts över från FN-Steel till de tre dotterbolagen under flera månader före konkursen”.²³⁸ Fallet prövades i Åbo tingsrätt och alla åtal lades slutligen ned i början av 2018.²³⁹

Den ovan beskrivna osäkerheten gällde till en början också arkivmaterialet, som fanns kvar i fabriken utrymmen. Ginlund kommer från den här perioden ihåg att det ”pratades” om arkivmaterialet på ett helt annat sätt än på 1980-talet.²⁴⁰ Den stora mängden arkivmaterial uppmärksammades till exempel år 2015 i *ÅU*:s första reportage i artikelserien ”Framtidens Dalsbruk”.²⁴¹ Enligt såväl Ginlund som Nordell var den andra överlämningen en process som tog flera år i anspråk: Nordell med flera kom över med material ”i IKEA-kassar, en billast åt gången”,²⁴² ”när de hann”.²⁴³ Nordell konstaterade under vår intervju att det i allmänhet var en lång process, och att han hunnit glömma mycket. Han kunde till exempel inte på rak arm säga när överlämningsprocessen skulle ha blivit klar, men höll det som ”mycket möjligt”²⁴⁴ att det som Ginlund hävdade skulle vara 2018.²⁴⁵ Det var också sommaren 2018 som jag själv för första gången arbetade på Bruksmuseet som praktikant, då med att digitalisera och katalogisera det bildmaterial som ingick i den andra överlämningen.²⁴⁶

Ginlund hade i ett tidigt skede besökt brukskontorets vind tillsammans med Nordell för att inventera just bildmaterialet. Under den första tiden arbetade också en större personalstyrka för konkursförvaltaren med att sammanställa det sista bokföringsmaterialet, varefter konkursförvaltarens lokala representanter kom att bestå av endast två personer. Utöver detta beskriver Nordell sin relation till arkivmaterialet som att han blev inblandad från det att Jarmo Luoma-aho ringde från Elka. Inte heller den här gången är det tydligt vem som tog kontakt med Elka, men Nordell har vaga minnesbilder av att äldre kolleger ”pratade om att materialet

²³⁶ Monica Sandberg, ”Dalwire räddar några jobb”, *Åbo Underrättelser*, 22.6.2017.

²³⁷ Monica Forssell, ”Tre personer åtalas för brott i samband med FN-steels konkurs”, *Svenska Yle*, 17.8.2016, <https://svenska.yle.fi/a/7-1103000>.

²³⁸ Linus Hoffman, ”Åklagaren yrkar på 7 års fängelse för FN-steels ledning”, *Svenska Yle*, 26.10.2017, <https://svenska.yle.fi/a/7-1247672>.

²³⁹ Tove Virta, ”Sex år sedan FN-steels konkurs: ’De första åren trodde vi ännu på en nystart, men i sakta mak insåg vi att möjligheten inte fanns’”, *Svenska Yle*, 11.11.2018, <https://svenska.yle.fi/a/7-1343546>.

²⁴⁰ Intervju Ginlund I.

²⁴¹ Johan Backas, ”Järnverket lämnar Dalsbruk för gott”, *Åbo Underrättelser*, 12.12.2015.

²⁴² Intervju Nordell.

²⁴³ Intervju Ginlund II.

²⁴⁴ Intervju Nordell.

²⁴⁵ Intervju Ginlund I.

²⁴⁶ Praktik 2018.

borde tas tillvara”.²⁴⁷ Jarmo Luoma-aho, numera arkivchef för Elka, besökte Dalsbruk en dag i maj 2014. Luoma-aho visades runt av representanter för FN-Steels konkursbo, inklusive Nordell, och han erinrade sig hur materialet förvarades på ett antal platser. Luoma-aho konstaterade, då utan vetskap om det redan existerande DBJ, att det inte var ändamålsenligt att föra något material till S:t Michel, då det var fråga om flera hyllmeter. Luoma-aho gick igenom materialet och rekommenderade på basis av Liikearkistoyhdistys rekommendationer för förvaringstid och Elkas egna principer för gallring vilket material som skulle sparas. I rekommendationen strävade han även efter att beakta såväl lokalt som nationellt betydelsefullt (företags)historiskt material.²⁴⁸ Enligt Ginlund följdes rekommendationen till punkt och pricka.²⁴⁹

När inventeringen gjordes fanns arkivmaterial på sammanlagt fyra ställen. På brukskontorets vind, som fortfarande hade de sämsta förvaringsförhållandena till följd av de stora temperaturförändringarna, förvarades det äldsta materialet, vilket i det här sammanhanget innebär material från 1930–1940-talen. Brukskontoret har även en källare, där ett arkivutrymme inretts. Där förvarades med Nordells ord ”en del” material från 1950–1960-talen, medan nyare material fanns på marknivå i det så kallade bankvalvet. Detta gällde framförallt bokföringsmaterial, som man ännu kunde behöva referera tillbaka till i det dagliga arbetet.²⁵⁰ Med andra ord fanns det mellan bankvalvet och källaren en förhållandevis tydlig uppdelning i aktivt respektive passivt arkiv. Utöver detta förvarades material relaterat till leveranser och dylikt från de senaste årtiondena i valsverkets bombskydd. Vilket material som utgallrades diskuteras mer ingående i nästa kapitel, men för det här sammanhanget kan kort konstateras att hela det material som kom att bli ”nya DBJ” gick igenom av en arkivarie, och att rekommendationerna för vad som skulle sparas följdes. Däremot gjordes ingen skriftlig dokumentation över vad som avyttrades. Inget digitalt material överlämnades till museet, och till exempel det nyaste bokföringsmaterialet (från 2002–2012) överlämnades till konkursförvaltaren.²⁵¹

Eftersom dokumentation av den här processen saknas är det svårt att fastslå exakt hur mycket material som ingick i den andra överlämningen. Istället har arkivdonationer återigen noterats i verksamhetsberättelserna för Sagalunds museistiftelse, men i dessa nämns endast 9

²⁴⁷ Intervju Nordell.

²⁴⁸ Intervju Luoma-aho.

²⁴⁹ Praktik 2021–2022.

²⁵⁰ Intervju Nordell.

²⁵¹ Intervju Nordell.

hm arkivmaterial år 2015, som beskrivs som ”fotografier m.m.”²⁵² Bildmaterial noteras även 2017, med orden ”Kring 2000 diabilder, fotografier m.m.”²⁵³ Det nu ordnade nya DBJ-materialet omfattar år 2023 9–10 hm, vilket dock inte inkluderar material som de ännu oförtecknade lönekorten från 1900-talets början. Då dessa för närvarande förvaras förhållandevis svårtillgängligt bland museets föremålssamling, delvis fortfarande i IKEA-kassar, har jag inte gjort någon uppskattning av omfattningen vare sig under min praktik eller därpå följande forskningsresa, men det är definitivt fråga om flera hyllmeter. Både Ginlund och Nordell förlägger dessutom slutpunkten för överlämningsarbetet till 2018, men för detta år noteras i Sagalunds verksamhetsberättelse endast donationen av Björkboda bruks arkivmaterial,²⁵⁴ som hängde samman med att Björkboda låsfabrik, en annan anrik industri på Kimitoön, stängdes 2018.²⁵⁵ Det går således att med förhållandevis stor säkerhet konstatera att inte allt material från den andra överlämningen dokumenterats.

Arbetet med det nyinkomna materialet fokuserade som sagt till en början på bildmaterialet. Undertecknad katalogiserade en del av bilderna under sommaren 2018 – framförallt flygfoton, andra vyer, fabriksinteriörer och -exteriörer och annan dokumentation av olika hus i Dalsbruk – men för projektet engagerades också volontärer, speciellt för bilder från olika tillställningar, där personer behövde identifieras. Orsakerna till att bildmaterialet prioriterades är flera. Bildmaterialet hörde till det mest efterfrågade för både museets eget arbete och allmänhetens intresse och många äldre bilder var i störst behov av åtgärder eftersom de ofta förvarats i plastfickor. Rent utrymmesmässigt var det också mest ändamålsenligt att börja med dem. Frågor om utrymme och logistik var också den främsta orsaken till att det därefter var Björkboda bruks arkiv som ordnades och förtecknades, innan DBJ stod i tur. Eftersom arkivet vuxit och arkivutrymmet också kommit att inhysa Björkboda bruks arkiv förvaras en del av DBJ i museets kanslibyggnad, ett av de tre så kallade Norrbackshusen med fyra arbetarbostäder vardera som uppfördes under perioden 1937–1938.²⁵⁶ Arbetet med DBJ kom ändå att bli långdraget: på grund av diverse logistiska utmaningar som coronapandemin förde med sig kom jag att utföra den sammanlagda arbetstiden på tre månader i perioder från hösten 2021 till hösten 2022. Mitt och Söderlunds arkivarbete diskuteras mer ingående i nästa kapitel.

²⁵² Verksamhetsberättelse 2015, Sagalunds museistiftelse, Kimito.

²⁵³ Verksamhetsberättelse 2017, Sagalunds museistiftelse, Kimito.

²⁵⁴ Verksamhetsberättelse 2018, Sagalunds museistiftelse, Kimito.

²⁵⁵ Lotta Valby, ”Abloy stänger fabriken i Björkboda”, *Svenska Yle*, 12.2.2018, <https://svenska.yle.fi/a/7-1278838>.

²⁵⁶ Lindgren, *Honolulu*, 153.

Sammantaget går det att konstatera att den andra överlämningen och arkiveringen var en mer långdragen process. Den främsta orsaken kan sägas vara omständigheterna kring konkursen, men utöver detta kan även utvecklingen av museisektorn anses vara en bidragande faktor. Trenderna på fältet har undersökts av Finlands Museiförbund, genom *Museoväki*-enkäten som utförts 2003, 2008, 2013 och 2018.²⁵⁷ En genomgång av hur respondenterna uppger sig använda sin arbetstid visar en sakta nedåtgående trend vad gäller arbete med samlingarna: från 23% av arbetstiden 2003 till 18% av arbetstiden 2018; eller, ifall man bortser från svarsalternativet ”jobbar med allt”, från 27% till 24% motsvarande år. En fördelning av svaren enligt museets storlek, vilket man frågade efter för första gången i enkäten 2018, ger vid handen att man vid små museer – dit Bruksmuseet onekligen räknas – använder i genomsnitt 14% av arbetstiden till samlingsarbete, jämfört med 19 och 21% för stora respektive medelstora museer. Om man, med skribenten Kalle Kallios ord, räknar bort allt-i-allonas arbetstid är ändå resultatet mindre dramatiskt: andelen arbetstid för samlingsarbete blir då 22% för stora museer, 26% för medelstora och 23% för de små. Även med denna justering kvarstår dock det faktum att små museer använder betydligt mindre arbetstid på forsknings- och expertarbete (9%, jämfört med 20% hos både stora och medelstora museer).²⁵⁸ Eftersom Bruksmuseet är ett museum i första hand, kan arkivarbete också anses höra till denna kategori. Ginlund nämnde också i vår intervju problemet med projektbaserad finansiering, som är allt vanligare: det går lätt att till exempel anställa en praktikant för arbete med digitalisering, men att få medel för att köpa in den utrustning som behövs är desto svårare.²⁵⁹ Det är enligt mig framförallt i ljuset av dessa aspekter som den längre tidsrymden bör ses. Dessa kan med Ketelaars ord också kallas för en social och kulturell process, men de berättar ändå inte hela sanningen om en möjlig arkivalisering, vilken diskuteras härnäst.

3.2.2 Kan en arkivalisering ske två gånger?

För att för en stund återgå till Thor Turebys och Johanssons upplägg, där arkivalisering delvis kan förstås som planering, kan jag konstatera att också mitt personliga arkiv innehåller luckor vad gäller administrativt källmaterial. Rörande mina praktikperioder finns endast ansökan för praktiken 2020 och redovisningen för praktiken 2021–2022 bevarade. Stipendieansökningar

²⁵⁷ “Kyselyt ja tutkimukset”, Verkkojulkaisut, Suomen Museoliitto, hämtat 5.4.2023, <https://www.museoliitto.fi/index.php?k=13169>.

²⁵⁸ Kalle Kallio, “Vieraskynä: Muesoväen muutos ja pysyvyys”, Näkökulma, MuseoPro, 21.9.2018, <https://www.museopro.fi/fi/nakokulmat.php?aid=14552&k=14295>.

²⁵⁹ Intervju Ginlund I.

och -redovisningar som genre innefattar, naturligt nog, en dimension av värdetillskrivning, då syftet är att motivera varför ett projekt behöver få finansiering. I de sparade dokumenten har jag därför genomgående refererat till följande aspekter: vård och skyddande av materialet, det vill säga i praktiken korrekt förvaring; vikten av ett korrekt förtecknat material för att tillgängliggöra det för akademisk forskning; betydelsen för Bruksmuseets egen forskning samt betydelsen för lokalsamhället. Bland de mer tendentiösa formuleringarna jag använt kan nämnas om Björkboda bruks arkiv ”med tanke på alla före detta arbetare som fortfarande finns kvar på orterna fyller inte minst ett katalogiserat och tillgängligt bildmaterial en viktig lokalhistorisk funktion”,²⁶⁰ samt ”Dalsbruks Järnverk, och ortens 350-åriga [sic] historia som bruksort, kan alltså sägas nu ha fått ett värdigt slut.”²⁶¹

Kan det här då ses som att jag aktivt deltagit i en andra arkivalisering, eller kan man alls säga att en arkivalisering skett två gånger? Ifall arkivalisering ses som strikt taget den stund när man får upp ögonen för att ett material existerar, det vill säga materialet finns och det borde ha status som arkivmaterial, är svaret enligt mig ett försiktigt nej. För att återigen använda bildmaterialet som exempel, även om det inte är förtecknat som en del av DBJ, var dessa bilder något som man i allra högsta grad var medveten om innan konkursen och överlämningen. Speciellt de äldre Dalsbruksbilderna som inkom har redan länge cirkulerat i både publikationer och på sociala medier, låt vara att de ”nya” exemplaren ofta var mer högkvalitativa exemplar, och/eller negativ. Det faktum att bilderna ägts av firman har också varit tydligt, eftersom de tidigare publicerats i personaltidningarna *Sagt & Hört* och *Bruksnytt* med jämna mellanrum. Bilderna var vidare, som ovan framkom, det första material som Ginlund gjorde förfrågningar om när konkursen var ett faktum.

Å andra sidan grämde sig Ginlund i vår intervju över att ingen strukturerad insamling gjordes i samband med att verksamheten började avvecklas under 2000-talet, och nämner bland annat ”trevliga småsaker, som kalendrar” som något som kunde ha sparats mer systematiskt. Som orsak till att detta inte blev av, angav Ginlund att det fanns för lite personal på museet, och för många anställda med olika viljor på fabriken, för att samarbetet skulle ha löpt smidigt. Inne på samma spår beklagade sig Ginlund också över att man inte tog in en fotograf för att dokumentera vardagslivet på fabriken – i egenskap av någon som själv arbetat där är han medveten om att det är mycket av helhetsupplevelsen och de små detaljerna som inte finns

²⁶⁰ Stipendieansökan till Svenska Kulturfonden, 2020, AN.

²⁶¹ Stipendieredovisning till Svenska Kulturfonden, 2022, AN.

bevarade i arkivet – och avslutade med att lakoniskt konstatera att ”int har vi [heller] så myki kvar av Romarriket”.²⁶²

Detta kan, något kontrafaktiskt, tolkas som att en arkivalisering under 2000-talet inte förekom som en drivande process, det vill säga det existerade inte i Dalsbruk en större medvetenhet om och vilja att aktivt spara det material som ansågs höra till vardagen. Enligt det här perspektivet kan konkursen 2012 ses som en katalysator för en andra arkivalisering, en större medvetenhet om materialet som just arkivmaterial, som hör hemma i ett (historiskt) arkiv. För detta talar även att Ketelaar i sin text om arkivaliseringen i mycket kan anses utgå från myndighetsarkiv, som hela tiden aktivt samlar in material enligt arkivbildningsplaner. Arkivaliseringen blir i det här sammanhanget en process som hela tiden är närvarande i bakgrunden – eller inte är det, som i fallet med DBJ innan konkursen. Att entydigt svara på denna fråga anser jag vara en uppgift för vidare forskning. Det som ändå tydligt framkommit enligt mig är att händelseförloppet 2012–2022, som slutade med att en andra arkivering skett och nytt material fogats till det redan existerande DBJ, påverkades av att det under 1980-talet skett en tidigare inskription eller värdetillskrivning av DBJ. Det här är inte heller en avslutad process, utan den fortsätter i nutid genom bland annat den här avhandlingens bidrag till arkivets semantiska genealogi.

²⁶² Intervju Ginlund I.

4 Arkivet som kvarleva och resultat av arkivarbete

Det här kapitlet fokuserar på innehållet i DBJ och dess förändring över tid. Analysen har som utgångspunkt att arkivet i dess nuvarande utformning är ett resultat av det arbete som under olika tidsperioder utförts av två praktikanter, mig och Åke Söderlund, och att vi i detta arbete påverkats av rådande normer. Samtidigt är DBJ också, med historikerterminologi, en kvarleva från arkivbildarens verksamhet under olika tidsperioder. De här två aspekterna berörs i avsnitten 4.2 och 4.3. I det första avsnittet presenteras arkivets innehåll utgående från arkivförteckningarna.

4.1 Dalsbruks Järnverks arkiv 1989 och 2022

Det arbete som jag utförde med att foga nytt material till ett redan existerande och förtecknat arkiv innebar samtidigt att arkivet förändrades vad gäller både förteckning och innehåll, inte minst rörande de materialtyper och den tidsperiod som arkivet omfattar. Den av Åke Söderlund upprättade förteckningen från 1988 finns bevarad i arkivet, men för vissa delar av arkivet stämmer den inte längre. I det här kapitlet redogör jag för de förändringar som skett utgående från de två arkivförteckningarna, som jag jämfört i Tabell 1 (Bilaga 2). Redogörelsen tjänar samtidigt som en presentation av arkivets innehåll, som jag förhåller mig till i detta och följande analyskapitel. Genomgången är stundvis väldigt detaljerad, och min förhoppning är att den kan tjäna som ett inlägg i en större diskussion om vilka val vi i dagens läge gör på arkivfältet i Finland i hanteringen av äldre samfundsarkiv.

I Tabell 1 (Bilaga 2) åskådliggörs arkivförteckningarna från 1988 och 2022 samt de förändringar som skett genom mitt arbete. Seriernas innehåll har sammanfattats genom att bredvid deras signum och namn ange från vilken tidsperiod materialet är samt hur många arkivenheter det är fråga om, i formatet [antal enheter; äldst material – yngst material]. I DBJ förekommer tre sorters enheter: kapslar, band och i några få fall kartotek. De två spalterna längst till vänster representerar min förteckning ("ny") och de två följande Söderlunds ursprungliga förteckning ("gammal"). I spalten längst till höger har jag noterat förändringens art, eller ifall ingen sådan skett. Raderna markerade med grått representerar överordnade serier som fyller funktionen av en rubrik och inte genererar signum för något material. Tabell 1 berättar ändå inte hela sanningen om hur mycket nytt material som fogats till arkivet. Tidigare nämndes bildmaterialet, och en del annat material har noterats i innehållsförteckningen men ännu inte förtecknats då jag inte hann under den tid som jag hade till mitt förfogande. Den

största av dessa är lönekorten från tidigt 1900-tal (Hca), men detsamma gäller också för bland annat en del inventarieböcker (Gf), verksamhetsberättelser (Gn) och en del av de mätprovsjournaler (Haa) som diskuteras mer ingående i avsnitt 4.3.2. Härnäst följer en genomgång av de olika förändringar som noterats i tabellen, som i texten är markerade med *kursiv*.

I de allra flesta fall har *ingen förändring skett*, det vill säga samma material med samma signum som de fick 1988 existerar fortfarande, om än omradat i hyllorna. Framförallt gäller detta äldre materialtyper i D-, E- och G-serierna. I några få fall har ingen egentlig förändring skett i seriens innehåll, men *signumet har justerats* eftersom den första förteckningen på en del områden inte lämnade utrymme för utökning då material lagts direkt under huvudserien, till exempel C:1 för den första protokollsboken istället för Ca:1.

Framförallt bland räkenskaperna har en del *redan existerande serier utökats med nytt material*. Det nya materialet är ofta just nytt, i den mening att det är nyare än 1920 och därför inte beaktats i den första arkiveringen. Gränsdragningen 1920 är i egenskap av allmän rekommendation en konstgjord gräns. Speciellt i fallet med räkenskaperna är det vanligt att tillskottet utgörs av följande band i serien, som påbörjats strax efter 1920, som till exempel i serien Avräkningsböcker (Gbaa). En del av dessa har jag också hittat i Bruksmuseets utställning, vilket tyder på att de har inkommit tidigare och avvisats som museiföremål eftersom de varit för nya, som till exempel en del dagsverksböcker (Gbad) och fartygsböcker (Ggf). I en del fall kan det ändå vara fråga om material som till och med är äldre än det tidigare arkiverade materialet, som till exempel i fråga om Hd:1, bouppteckningarna från de gamla brukspatronerna Johan Petersén, Wolter Petersén d.y. och Carl August Ramsay. I några enstaka fall har även väldigt mycket nyare material lagts in i redan existerande serier, som till exempel är fallet med serien Inventarieböcker (Gf).

En del serier är också *helt nya, och fyllda med nytt material*. Det gäller framförallt materialet rörande personalen (sekelskiftet 1900–1980-tal) och produktionen (1950–1980-tal), samt diverse material som kan anses ha sitt ursprung hos bruksledningen, som i hyllmetrar inte är så omfångsrikt, men i många fall desto mer intressant för framtida forskning. Det mesta av detta material har jag placerat i H-serien som därför ser väldigt annorlunda ut jämfört med tidigare, då den endast var uppdelad i handlingar rörande DBJ, och handlingar rörande återstående arkivbildare. Materialet under den nya återstående arkivbildare-serien (Hga) har också ökat avsevärt. Detta beror dels på att det tillkommit mer material till tidigare mindre helheter, och dels på att material från två helt nya arkivbildare tillkom, nämligen Dalsbruks Industrisjukhus och Dalsbruks sjuk- och begravningskassa. Det kan te sig märkligt ur dagens

perspektiv att ett företagsarkiv innehåller så mycket material från vad vi idag skulle beteckna som hälso- och socialvård, men dylika funktioner (inklusive Dalsbruks spar- och pensionskassa, som fanns med som övrig arkivbildare redan i den första förteckningen) upprätthölls i Dalsbruk, liksom på andra bruksorter, väldigt länge av firman. Det tål kanske ändå att påpekas att gemensam nämnare för alla dessa föreningar är att de fått sin början av personer knutna till bruksledningen under brukspaternalismens tid, mer eller mindre innan arbetarrörelsen fått fotfäste i Dalsbruk, och hela tiden varit starkt knutna till företaget och/eller aldrig verkat emot brukets intressen.²⁶³ Dalsbruks arbetarhistoria är också välrepresenterad i Dalsbruks Bruksmuseums lokalhistoriska arkiv i form av otaliga föreningsarkiv, men de har ingen motsvarande koppling till DBJ som arkivbildare och utgör därför självständiga arkiv.

En del serier och material har också blivit *helt flyttade och signumena ändrade*. Som nyss konstaterades hänger en del samman med ommöblerandet av H-serien, inklusive det övriga material som tidigare förtecknats som övrigt material (U). Enligt den handledning och arbetserfarenhet som jag tillägnat mig ska U-serien undvikas så långt som möjligt, och användas enbart för material som nästan inte borde ingå i ett arkiv – och helst ska sådant material istället utgöra museiföremål.²⁶⁴ Som framgår av tabellen har jag planerat nya DBJ så att man i framtiden kunde notera bildsamlingarna under U-serien. I synnerhet förändringen av H-serien kan inte påstås följa någon objektiv riktlinje och den väckte också diskussion mellan mig och Söderlund, som behandlas i avsnitt 4.3. Dessförinnan analyseras arkivet som en kvarleva av olika aktörers verksamhet.

4.2 Arkivet som kvarleva

I det här underkapitlet undersöker jag DBJ som en historisk kvarleva, vilket innebär att jag i första hand utgår från existensen eller frånvaron av olika sorters handlingar i arkivet, och vilka aktörer och skeenden dessa kan ses som bevis på. Med denna ansats behandlas i tur och ordning de många organisationsförändringarna, företagets (eller företagens) verksamhet och arkivarbete eller -praktiker. Avslutningsvis problematiseras även begreppet kvarleva i kontrast till ett mer medvetet sparande och dokumenterande.

²⁶³ Suistoranta, Kemiön suurpitäjän historia, 108–109.

²⁶⁴ Praktik 2021–22.

4.2.1 Ett arkiv, flera arkivbildare

I löpande serier syns övergången från en ägare eller bolagsform till en annan genom att de inbundna serierna ändrar utseende – åtminstone vad gäller namnet på pärmen. För att illustrera detta kan nämnas några exempel ur huvudboksserien, som med flest enheter täcker den längsta tidsperioden: Dahls Bruks Räkningar år 1796 (Ga:76); Capital Bok för Dalsbruk och Björkboda Bruk år 1845 (Ga:42); Huvudbok Aktiebolaget Dalsbruk år 1933–1943(Ga:77); Huvudbok Wärtsiläkonscernen AB, Dalsbruks Järnverk år 1943 (Ga:78). De två sistnämnda är, förutom företagsnamnet, visuellt väldigt lika, om än av något olika storlek. Motsvarande kan också över en kortare tidsperiod noteras för sjukhusjournalerna (Hga): de är visuellt likadana från 1906 till 1973, men företagsnamnet på pärmen ändras, liksom också färgen på insättningsbladet. En viss fördröjning kan också noteras: Aktiebolaget Dalsbruk köptes som känt upp av Wärtsilä 1938, men enheterna från denna tid bär namnen Sjukhus-Journal Aktiebolaget Dalsbruk 1937–1945 (Hga:3) och Wärtsilä-Konscernen Dalsbruks Sjukhus-journal 1945–1949 (Hga:4). Den mest troliga förklaringen är att man köpt in fler band än som behövts innan namnbytet, och valt att fylla dem först. En historiker som anlägger ett kvarlevoperspektiv kunde också se detta som ett tecken på att Wärtsiläaffären inte var något som man förutsett, eller trott på, långt på förhand. Ett modernare exempel är försäljningsrapporterna (Habb) där övergången från Wärtsilä till Ovako knappt är märkbar: pappersbuntarna blir lite tunnare från och med 1980, men det beror sannolikt på nedstängningen av gjuterierna.

I andra fall har organisationsförändringarna lämnat spår i form av luckor i materialet. Ett av de tidigaste, och också bäst belagda exemplen, har noterats av Söderlund i inledningen till den första arkivförteckningen. Efter att på ett mer allmänt plan ha konstaterat att ”en del av räkenskapshandlingarna har förstörts eller förkommit under årens lopp”,²⁶⁵ nämner Söderlund med stöd av ett extra bolagsstämmoprotokoll från 1890 som konkret exempel att en av de tidigare ägarna Westfälischer Draht Industrie Verein (enligt Figur 2 Hobreckers företag) medgivit ”rätt att ifrån Dalsbruk bortföra alla de affärsböcker och korrespondens ... som de icke vilja kvarlämna”.²⁶⁶ På motsvarande sätt överlämnades också bokföringsmaterialet för åren 2002–2012 till konkursförvaltaren,²⁶⁷ även om det inte är helt rättvist att jämföra bokföringsmaterial från över hundra år in i framtiden, med tanke på såväl den tekniska utvecklingen som den centraliserade styrningen av koncerner.

²⁶⁵ Arkivförteckning 1989, Bb:1, DBJ, DB.

²⁶⁶ Arkivförteckning 1989, Bb:1, DBJ, DB.

²⁶⁷ Intervju Nordell.

Dalsbruks och Björkboda bruks gemensamma historia noteras också i Söderlunds arkivförteckning, där det nämns att Björkboda bruks arkiv för närvarande förvaras i Björkboda.²⁶⁸ Bokföringsmaterial från perioden 1724–1856 då de två bruken hörde ihop kan hittas i det andras arkiv. Åtminstone fyra huvudböcker, som jag i min inledande inventering av gamla DBJ markerade som saknade, återfanns i åtminstone ett exemplar i Björkboda bruks arkiv (Ga:37–40, åren 1840–1843). Det förblir oklart om dessa är samma exemplar som Söderlund en gång katalogiserat. Söderlund avskilde enligt egen utsago en del Björkbodamaterial från DBJ-helheten som skickats till Åbo, men dessa dokumenterades heller inte på något sätt. Allt förtecknat DBJ-material är Söderlund säker på att har befunnit sig fysiskt i Åbo och hanterats av honom.²⁶⁹ De huvudböcker som jag hittade i Björkbodaarkivet saknade ändå de etiketter med signum och övrig DBJ-information som samtliga andra volymer som förtecknats i Åbo är försedda med. Det är således möjligt att dessa är dubletter, men i så fall kvarstår frågan om vart de av Söderlund katalogiserade huvudböckerna försvunnit. Från samma tid noterade jag även de fyra äldsta memorialerna (Ge:1–4) som saknade och dessa återfanns inte heller i Björkboda Bruks arkiv. Det är således möjligt att dylikt material ”förkommit under årens lopp” också efter det att Söderlunds förteckning gjordes på grund av att det hänger samman med bägge arkiven, men att slutgiltigt belägga detta är inte möjligt inom ramarna för avhandlingen.

Gamla DBJ inkluderar material från en period med sammanlagt tio olika ägare och en konkursförvaltare, vilket tillspetsat tolkat innebär elva arkivbildare. Rimligtvis kunde ändå patronssläkterna Petersén och Ramsay räknas som en enda arkivbildare, vilket får ner antalet arkivbildare till sju. När överlämningen skedde inleddes diskussionen mellan Bruksmuseet och Ovako Steel Dalsbruk, som dock under 1987 hann bli Dalsbruk Oy Ab under Rautaruukki-koncernen. Det vill säga, Bruksmuseet förde diskussioner med den lokala filialen för två olika koncerner, och det arkivmaterial som sedan överlämnades tillhörde inte någondera av dessa. För att ytterligare komplicera bilden är det i efterhand heller inte tydligt vad DBJ:s juridiska status var efter överlämningen i fråga om äganderätt, det vill säga ifall materialet donerats eller deponerats. Överlämningen beskrivs som en donation i bland annat verksamhetsberättelsen för 1988,²⁷⁰ och i de två artiklar i *ÅU* som direkt berör arkivmaterialet.²⁷¹ I *Bruksnytt* tackas ändå Dalsbruk Oy Ab ”för att de deponerar arkivmaterialet”,²⁷² och också Korhonen var övertygad

²⁶⁸ Arkivförteckning 1989, Bb:1, DBJ, DB.

²⁶⁹ Intervju Söderlund II.

²⁷⁰ Verksamhetsberättelse 1988, DMS revisioner, DB.

²⁷¹ Liljeroos, ”Bruksmuseet fick 35 m”; *Åbo Underrättelser*, 15.11.1989.

²⁷² Ginlund, ”brukssamhällets minne”.

om att det rörde sig som en deposition,²⁷³ vilket också skulle förklara firmans stipulation om att materialet måste bevaras i Dalsbruk. Det mest frapperande exemplet på förvirringen är ändå Bruksmuseets verksamhetsberättelse för 1989, där båda begreppen används på olika ställen i texten.²⁷⁴ Det är ändå som konstaterats omöjligt att bringa klarhet i frågan i efterhand, då inget formellt avtal över överlämningen uppgjordes, och frågan är också irrelevant i den meningen att den möjliga donatorn upphört att existera som juridisk person.

Samma otydlighet kan inte sägas prägla den andra överlämningen eftersom den gjorts efter överenskommelse och i dialog med FN-Steels konkursförvaltare,²⁷⁵ även om inget formellt skriftligt avtal gjorts i detta fall heller. Den här överlämningen inkluderade på motsvarande sätt material från sex arkivbildare – eller sju, ifall Ovako och Ovako Steel räknas som två olika arkivbildare under 1980-talet – och inget av materialet i DBJ är skapat av FN-Steel, som tog över först 2010.

”Wärtsiläeran”, det vill säga perioden 1938–1979, är ett talande exempel på både bevarat och försvunnet arkivmaterial. Tidigare i avhandlingen nämndes redan material från ledningen, som inte är omfångsrikt men nog fyllt av information. Hit hör till exempel material som rör andra världskriget (He:1), personalkartotek från 1940–1980-talen (Hcb, diskuteras i avsnitt 4.3.3) och handlingarna rörande fastigheter i betydelsen bostäder från samma tidsperiod (Hbb). I samband med försäljningen verkar ingen ha intresserat sig för – eller hunnit med – att i någon större utsträckning forsla bort material som specifikt har att göra med Dalsbruk. Samtidigt återfinns ändå en mindre mängd material från Wärtsiläs Dalsbruksenhet hos Elka, som till största delen innehåller rapporter och styrdokument samt korrespondens. Materialet har kommit till S:t Michel från Wärtsiläs huvudkontor i Helsingfors i samband med att de bytt lokal. Att ett företag ”kommer ihåg” att de har ett arkiv i samband med en flytt eller avveckling, och då kontaktar Elka, är en förhållandevis vanlig företeelse.²⁷⁶

I det här avsnittet har jag med ett antal exempel visat hur organisationsförändringarna syns i arkivmaterialet både i de existerande serierna, och i en del av de luckor som finns. Organisationsförändringarnas betydelse ska ändå inte överdrivas. För bägge överlämningarna gäller att ett företag har överlåtit material som tidigare skapats av flera andra arkivbildare. Att material inte i större utsträckning avlägsnats från Dalsbruk i samband med ägarbyten kan givetvis förklaras med att det ännu behövts i administrationen av nästa företag, men faktum är

²⁷³ Intervju Korhonen.

²⁷⁴ Verksamhetsberättelse 1989, DMS revisioner, DB.

²⁷⁵ Intervju Nordell.

²⁷⁶ Intervju Luoma-aho.

också att ”nästa företag” inte nödvändigtvis medfört några större personalförändringar, allra minst på fabriksgolvet. På motsvarande sätt är DBJ i första hand en källa till kunskap om en plats och ett bruk eller en fabrik under olika tidsperioder. Härnäst diskuterar jag därför motsvarande företeelser, det vill säga existens och frånvaro av material, med utgångspunkt i firmans verksamhet, där jag ser det som sekundärt vilket specifikt företag det är frågan om.

4.2.2 Arkivet som en kvarleva av firman

Ett arkiv reflekterar – förhoppningsvis – arkivbildarens verksamhet. För DBJ:s del är ett väldigt konkret exempel Haa-serien med produktions- och mätjournaler (tidigare Gj), som innehåller exempel på hur man under olika tider följt upp kvaliteten i produktionen, till exempel genom att mäta halten av olika ämnen i det smälta stålet. Att det rör sig om ett företagsarkiv skvallrar inte minst den omfattande G-serien med räkenskaper om, men också det faktum att Dalsbruk är en gammal bruksort där bruket innehaft en central position har lämnat spår i arkivet.

Merparten av bokföringsmaterialet är från tiden innan 1920, vilket i stort kan förklaras genom de principer för förvaring och gallring som följts och som diskuteras i nästa avsnitt. Samtidigt är det också värt att notera att de bevarade räkenskapshandlingarna också är från tiden innan den finländska företagskulturen utvecklades mot först allt mer centralstyrda koncerner, vars administration enligt Susanna Fellman på allvar började centraliseras från och med 1960-talet.²⁷⁷ Inte heller här är det ofta fråga om fullständiga löpande serier. En förklaring har Söderlund kunnat belägga med ett tydligt exempel: en del pärmar till räkenskapsböckerna har uppenbarligen återanvänts då nya bundits in, till exempel har de inkomna fakturorna från 1865 och 1866–1867 (Eb:1 och Eb:2) bundits in i pärmar som tidigare använts 1850 och 1853.²⁷⁸ Det är naturligtvis möjligt att detta skett också i andra sammanhang, men att bokbindaren då varit bättre på att gömma spåren.

Därtill kan det inte anses vara helt uteslutet att firman i något skede skulle ha bedrivit en mer medveten gallring. Teemu Aaltos väldigt handfasta guide för företagsarkiv från 1982 innefattar många direkta referenser till Liikearkistoyhdistys, som genom åren har utkommit med ett antal rekommendationer för förvaringstider för företagsarkiv.²⁷⁹ I det aktuella verket nämner han också ett fast arkivschema för företagsarkiv som i stort följer det allmänna men

²⁷⁷ Fellman, *Uppkomsten*, 38.

²⁷⁸ Arkivförteckning 1989, Bb:1, DBJ, DB.

²⁷⁹ Jfr t.ex. Heikki Helasti, Riitta Itälä, Kari Nurmimäki & Carl-Magnus Roos (työryhmä), *Miten säilytän tiedon. Liikearkistoyhdistys ry:n laatima säilytysaikasuositus yritysten, yhteisöjen ja organisaatioiden asiakirjoille* (Helsinki: Liikearkistoyhdistys ry, 1998); Riitta Itälä, Pentti Latva-Koivisto, Carl-Magnus Roos & Ritva Toivonen (työryhmä), *Pureeko ajan hammas. Arkistointi ja asiakirjojen säilytysajat* (Helsinki: Liikearkistoyhdistys ry, 2000).

som har vissa skillnader.²⁸⁰ Jag motiverar det här specifika verkets relevans med att det är från samma tidsperiod som då DBJ först ordnades, och eventuellt är något firmans dåtida anställda skulle ha haft tillgång till och intresse för då verket också innehåller väldigt konkreta råd för till exempel hur man övergår till mikrofilm och ADB-utrustning, inklusive mallar för kostnadskalkyler.²⁸¹

En trolig förklaring till att materialet under 1900-talet blir allt mer splittrat och sporadiskt torde ligga i den tekniska utvecklingen. Precis som andra industriföretag övergick man i Dalsbruk i något skede till ADB för att administrera de olika processerna i företaget och förutspå konjunkturen, med mera. Utvecklingen är i viss mån möjlig att spåra i *Sagt & Hört*, där både ADB-personalen och olika program som använts presenteras, eller så påminns personalen i en del fall om att fylla i information på rätt sätt, så att datorn förstår den. Teknik som explicit nämns är bland annat hålkort och magnetband.²⁸² En möjlighet är att man mikrofilmade äldre material och sedan slängt filmerna, men det hade varit en dyr investering.²⁸³ Det är inte heller orimligt att sådant material i första hand skulle ha hanterats av koncernledningen. Från tömningen av kontorsutrymmena är den enda förlegade teknik som Nordell kommer ihåg disketter och dessa sparades som känt inte, då DBJ endast består av analogt material. ”Mycket eventuellt” kan också äldre kassetter med säkerhetskopior ha funnits bland materialet som avyttrades.²⁸⁴ Om den tidigare ADB-tekniken vittnar ändå den på en lång rad sammanhängande ark utskrivna statistiken från perioden 1983–1988 (Habc) som sparats som sampel.

Nordell kunde också i vår intervju i egenskap av tidigare anställd berätta att material rörande produktion och lager i valsverket regelbundet avyttrades.²⁸⁵ En överskådlig genomgång av Aaltos koncentrerade råd för förvaringstider visar också att inget, eller mycket lite, material med en rekommenderad förvaringstid på 25 år eller mindre inkluderats i DBJ.²⁸⁶ Till exempel personaltidningar definieras som ”överflödiga trycksaker”,²⁸⁷ men dessa har också donerats till och samlats in av Bruksmuseet utanför de stora överlämningarna.²⁸⁸ Till överflödigt material räknas även i princip bokföringsmaterial från 1900-talets senare hälft,

²⁸⁰ Teemu Aalto, *Yrityksen arkistonhoito* (Kustannus Oy Talousjulkaisut: 1982), 23.

²⁸¹ Aalto, *Yrityksen*, 49–64.

²⁸² Praktik 2018.

²⁸³ Jfr Aalto, *Yrityksen*, 49–55.

²⁸⁴ Intervju Nordell.

²⁸⁵ Intervju Nordell.

²⁸⁶ Aalto, *Yrityksen*, 29–32.

²⁸⁷ Aalto, *Yrityksen*, 31.

²⁸⁸ Praktik 2018; 2021–2022.

eftersom koncernerna också gjort upp och tryckt sammanställda årsberättelser där samtliga enheter ingår.²⁸⁹

De förvaringsrekommendationer rörande längre eller beständig förvaring som följts, mer eller mindre medvetet, förklarar i sin tur mycket av materialet som inkommit efter 1989, både vad gäller innehåll och det faktum att överlämningen skett först senare. Det dröjer länge innan äganderättshandlingar och avtal med mera blir föråldrade och det rekommenderas att de bevaras också en längre tid både för att de kan behövas i eventuella rättsfall och för att i framtiden stöda antingen företagets egen historieskrivning eller mer allmän akademisk forskning. Ett tydligt exempel på detta är de gamla brukspatronernas bouppteckningar (Hd:1). Vidare är det intressant att notera hur Wärtsilä på 1940-talet utrett och formaliserat äganderätten till en del byggnader som är så gamla att sådan saknas: till exempel återfinns i Hbb:6 en utredning över på vilka grunder en tidigare direktör, major von Wright, haft rätt att använda den gamla patronsvillan som tjänstebostad.

I samma serie rörande firmans fastigheter ingår också material som skapats under Wärtsiläeran för att administrera den stora mängden lägenheter och naturaförmåner (Hbb:1–5). För material som kan komma att behövas som evidens i en rättstvist rekommenderas enligt Aalto en förvaringstid på 50 år eller längre, beroende på materialets art. Detta gäller också för handlingar rörande personalen, som i allmänhet behöver bevaras länge eftersom tvister kan uppstå också långt efter att de skapats, till exempel då någon går i pension efter lång tjänst.²⁹⁰ Eventuellt kan detta förklara den stora mängden lönekort (Hca). I princip kan också samma anses gälla sjukhusjournalerna (Hga), i egenskap av evidens i till exempel en försäkringstvist. Dessa är ändå mer problematiska, vilket diskuteras i nästa underkapitel.

Samtidigt utgör dessa handlingar, tillsammans med andra dokument, en kvarleva från firmans starka ställning som fram till 1900-talets andra hälft också delvis fyllde funktionen som rudimentärt socialskydd. De främsta exemplen på dessa är Dalsbruks sjuk- och begravningskassa (Hgb) och Dalsbruks spar- och pensionskassa (Hgc), som i föregående underkapitel nämndes som exempel på övriga arkivbildare. Ur den enskilda individens perspektiv syns brukets eller firmans ställning också i väldigt vardagsnära material, det vill säga allt från 1800-talets dagsverksböcker (Gbad) till i modern tid detaljerade genomgångar av vem som har rätt till vilket fiskevatten och vilken båtplats (Hbb:4–6). Den här sortens material

²⁸⁹ Aalto, *Yrityksen*, 31; Praktik 2021–2022.

²⁹⁰ Jfr Aalto *Yrityksen*, 29–32.

är enligt mig en kvarleva från Dalsbruk som bruksort, vilket också berörs kort i nästa kapitel. Härnäst analyseras DBJ som en kvarleva av arkivariers arbete.

4.2.3 Arkivet som en kvarleva av arkivering

Eftersom DBJ-materialet inte haft någon förteckning innan det kom till Bruksmuseet, är det överlägset tydligaste spåret av arkivarbetet själva förteckningarna, som uppgjorts efter att materialet ordnats av mig och Söderlund. Det arbete vi utfört har skett inom vissa normer, och vi är inte heller de enda som hanterat materialet. I det här avsnittet presenteras spåren av detta på ett mer allmänt plan. Här diskuteras även andra luckor med delvis okänt ursprung.

I föregående kapitel om arkivaliseringen och arkiveringen framkom redan att det nyare materialet utgallrades enligt Jarmo Luoma-ahos förslag som inkluderade rekommendationer för vad som skulle sparas som sampel.²⁹¹ Troliga exempel på sampling är, utöver materialet rörande produktion och försäljning som jag placerat i olika H-serier, de två huvudböckerna från Aktiebolaget Dalsbruk (Ga:77) och Wärtsilätiden (Ga:78) som nämndes ovan, samt en memorial från 1936–1937 (Ge:24). Nordell kommer också från Luoma-ahos besök ihåg fraser som ”här är ett år, det tar vi”, gällande till exempel försäljningsrapporter (Habb). Det material som inte sparades förstördes. På en fråga om hur mycket material som avyttrades, svarade Nordell bland annat att det ”fanns mycket gammalt material [som det inte fanns] mycket värde i att spara”.²⁹² Enligt en uppskattning som konkursboet lät göra, som Nordell refererade till i ÅU:s reportage 2015, fanns det sammantaget 27 ton papper i firmans lokaler, varav omkring 60 hyllmeter bokföringsmaterial.²⁹³ I reportern Johan Backas redogörelse för sin intervju med Nordell sägs uppskattningen på 27 ton beröra materialet i brukskontoret, men möjligheten att det skett ett missförstånd och också arkivet i valsverket ingick i uppskattningen kan enligt mig inte uteslutas. Hursomhelst ingick rimligtvis i denna uppskattning också sådana papper som inte anses vara arkivmaterial, såsom kopior, arbetsdokument och promemorior. I min intervju kunde Nordell vidare fastslå att en del material slängdes utan att alls samplas, eftersom det var så pass dåligt dokumenterat att det inte i efterhand kunde anses utgöra meningsfulla helheter.²⁹⁴

För gamla DBJ:s del utfördes däremot inte någon gallring eller sampling på 1980-talet. Enligt då gällande rekommendation från Riksarkivet skulle allt material fram till 1920

²⁹¹ Intervju Luoma-aho.

²⁹² Intervju Nordell.

²⁹³ Backas, ”Järnverket lämnar”.

²⁹⁴ Intervju Nordell.

sparas.²⁹⁵ Att gränsen drogs just 1920 hängde ändå också samman med att materialet efter denna tidpunkt blev allt mer omfångsrikt, det vill säga man skulle då ha varit tvungen att gallra.²⁹⁶ Söderlund kommenterade vidare det praktiska i detta när det kom till att ordna materialet: då ingen gallring behövde göras kunde också merparten av arbetet delegeras till en praktikant, som inte behövde desto större övervakning under det praktiska arbetet med materialet.²⁹⁷ I det gamla DBJ-materialet syns den här principen i efterhand i att också något mer diffust material har sparats, såsom före detta U1/nuvarande Hd:3 (bokstavligen lösa papper från tidsperioden 1836–1923 som jag inte inventerat närmare), eller Hge:1, en journal över uppvägt mjöl på ryska från 1870–1871.

För de två stora överlämningarnas del är det således tydligt både varför en del beslut tagits, och vilka delar i processen som det är möjligt att undersöka i efterhand. Desto mer oklart är vad som hände med materialet från 1920–1940-talen som Ginlund och Korhonen i *ÅU*-intervjun talade om att skulle tas omhand i ett följande projekt – kan man verkligen utgå från att allt det slängdes 2012–2017? Ett antal faktum talar för att så kanske inte varit fallet. För att börja med de mer osäkra nämnde Nordell som tidigare påpekats att det äldsta materialet på brukskontorets vind var från 1930-talet.²⁹⁸ Genom en ren slump råkade jag också, omkring december 2022, komma över en kassabok för Aktiebolaget Dalsbruk för 1927–1928 som såldes på loppmarknad i Åbo. (Jag har sedan dess fört den till Bruksmuseet, men den är inte förtecknad och saknar signum.) Redan de här småsakerna talar för att material i något skede mellan 1989 och 2014 skulle ha försvunnit från Dalsbruk, och arkivet kan delvis anses bekräfta detta.

I DBJ finns nämligen inget nyinkommet material från 1920-talet. Ett antal inbundna volymer, bland annat fartygs- och dagsverksböcker från tidigt 1920-tal, finns visserligen, men de hör till de volymer som jag i min inventering hittade på andra håll i museet, det vill säga i museets utställning eller i hyllorna bland materialet som hör till samlingen Dalsbruks lokalhistoriska arkiv. En del material som sträcker sig in på 1920-talet har även katalogiserats av Söderlund, då det rör inbundna volymer som påbörjats innan gränsåret 1920 och därför tagits med. Hit hör till exempel de två aktieregisterböcker som använts under en period från 1890-talet fram till 1924 (Ba:2–3). Då inga handlingar som skulle utmärka sig som tydliga sampel tagna 2014 tycks existera från 1920-talet, anser jag det inte vara en orimlig slutsats att

²⁹⁵ Valtionarkisto, Riksarkivets Anvisningar Om Utgallring Av Särskilda Handlingar Från De Kommunala Arkiven (Helsingfors: Riksarkivet, 1979).

²⁹⁶ Liljeroos, ”Bruksmuseet fick 35 m”; Intervju Ginlund I & II; Intervju Korhonen.

²⁹⁷ Intervju Söderlund II.

²⁹⁸ Intervju Nordell.

en del material i något skede försvunnit. Däremot går det inte att fastställa ifall detta faktiskt skett efter 1989, eller ifall ”loppisfyndet” istället härstammar från till exempel Aktiebolagets Helsingforskontor.²⁹⁹ Den relativa avsaknaden av material från 1920-talet förblir därmed ett mysterium, inte minst till följd av den kontinuerligt bristfälliga dokumentationen.

Om luckor i gamla DBJ överhuvudtaget har också jag och Ginlund spekulerat kring i den första intervjun, som ägde rum under min praktik. Det är nämligen ett allmänt cirkulerande ”faktum” att DBJ i något skede medan det ännu var i firmans ägo skulle ha varit med om allvarliga fuktskador, och att det skulle vara orsaken till att en del material saknas. Om arkivets tidiga historia berättas att man skulle ha burit ner materialet i källaren under andra världskriget, av rädsla för ryska bombardemang, och att det då skulle ha fuktskadats så illa att en del förstörts. Mot detta kan ändå invändas att Svedlin i historiken från 1936 endast tycks referera till sådant material som fortfarande finns bevarat, samt att det är oklart när brukskontorets källare egentligen byggts. Vår gemensamma – inte särdeles vetenskapliga – bedömning var därför efter diskussion att det mycket väl kan ha kommit fuktskador på en del av arkivmaterialet i något skede, men att det troligtvis först senare traderats till en händelse som skulle hänga samman med kriget.³⁰⁰

4.2.4 Arkivet som kvarleva eller produkt av medvetet tillvaratagande?

Så här långt har arkivet behandlats som en historisk kvarleva, ett begrepp som har sina rötter i arkeologins sätt att resonera om ett materials representativitet från den aktuella tidsperioden – men finns det också spår av ett mer medvetet sparande av material? Eftersom material också inkommit utanför de två stora överlämningarna är det inte bara arkivbildaren som stor organisation som haft ett intresse för Dalsbruks och firmans historia, utan också enskilda anställda verkar ha engagerat sig.

Ett tydligt exempel torde vara de nyare mätprovsjournaler som jag hittade avskilt från det av konkursboet donerade materialet under min inventering av DBJ (Haae:11–12). De här mätproverna från Siemens-Martinugnen och Högfrekvensugnen från 1974–1977 respektive 1974–1978 placerar sig tidsmässigt nära avvecklingen av gjuterierna, och baserat på handstilen kan de eventuellt vara ifyllda av samma person. Som tidigare framkommit var stängningen av gjuterierna något som uppmärksammades genom dokumentation under de sista åren, och i *Bruksnytt* noterades några år senare händelsen som en kulturförändring. Lite senare, utanför

²⁹⁹ Om kontorets existens berättar t.ex. Kassabok för Helsingfors/Postkassan 1917–1919, Gcc:1, DBJ, DB. Kassabok för Helsingfors/Postkassan 1919–1925, Gcc:2, DBJ, DB.

³⁰⁰ Intervju Ginlund

den egentliga tidsmässiga avgränsningen för den här studien utkom också *Vi smälte järn*, ett verk utgivet av SLS i huvudsak baserat på minnesmaterial och teckningar från Siemens-Martinungen gjorda av Henry Malmberg.³⁰¹ Donationer till museer – och i förlängningen arkiv – har i en kulturarvskontext beskrivits av Solveig Sjöberg-Pietarinen som att individen genom att donera ett föremål till en kulturarvsinstitution kan känna sig befriad från ansvaret över det förflutna, genom att lämna ansvaret för både själva föremålet och de minnen som det är knutet till institutionen.³⁰² En möjlig förklaring till att dylikt material nu ingår i DBJ kan därmed vara att en person, som kan ha arbetat i gjuteriet i decennier, i samband med att den egna arbetsplatsen upphör att existera överlåtit ansvaret för att bevara minnet av den här delen av stålindustrins historia åt Bruksmuseet. Mindre donationer som inkommit under åren kan med andra ord också ses som föremål, som haft ett stort emotionellt värde för donatorn.

Arkivmaterial som föremål kan också inbegripa en estetisk dimension. Största delen av den tidigare nämnda fastighetsserien (Hbb:1–5) har med största säkerhet – det vill säga enligt Ginlund – inkommit innan den andra överlämningen. De första tre enheterna i serien är stora, sparsamt men sirligt dekorerade ringpärmarna, som innehåller ett kartotek över firmans aktielägenheter. De här pärmarna av märket Viscard, som ofta återfinns som tillverkare av äldre kontorsmaterial, har varit i användning från åtminstone 1940-talet till långt in på 1980-talet. Personligen har jag varit väldigt fascinerad av dessa pärmarna vad gäller både form och innehåll sedan jag för första gången såg dem, och jag anser det inte orimligt att en okänd donator skulle ha hyst liknande känslor för pärmarna i egenskap av föremål. Också Söderlund hade i sitt arbete med gamla DBJ motsvarande upplevelse av arkivmaterialet som föremål, och han noterade också i inledningen till arkivförteckningen hur en del räkenskapsvolymerna är vackert marmorerade, vilket är en förhållandevis ovanlig anmärkning för en arkivförteckning.³⁰³

³⁰¹ Båsk & Malmberg, *Vi smälte järn*.

³⁰² Solveig Sjöberg-Pietarinen, *Museer ger mening. Friluftsmuseerna Klosterbacken och Amuri som representationer* (Åbo: Åbo Akademis förlag, 2004), 9.

³⁰³ Intervju Söderlund II; Arkivförteckning 1989, Bb:1, DBJ, DB.

Bild 3. Interiör från Bruksmuseets kanslibyggnad, DBJ i inventeringsskedet. I förgrunden på golvet en del av produktions- och mätjournalerna, översta volymen från ljusbågsugnen. Dalsbruk, 2021.

Bild 4. Interiör från Bruksmuseets kanslibyggnad, en del av DBJ i för ändamålet inhandlad arkivhylla. I förgrunden på den övre hyllan huvudböckerna från 1700-talet med marmorerade pärmar. Dalsbruk, 2023.

Ett liknande resonemang om arkivmaterial som tilltalande föremål kunde eventuellt också föras om bouppteckningarna efter brukspatronerna, även om de också kan ha fyllt en funktion som äganderättshandlingar. Dock hade de förvarats i ett vanligt brunt kuvert med Aktiebolaget Dalsbruks logotyp. Motsvarande ambivalens kring syftet ses också i firmans bildmaterial. En stor majoritet av fotografierna kan antas vara tagna för planering, dokumentation, presentation av färdigt resultat och marknadsföring, men en del verkar också vara tagna med estetik i åtanke, som till exempel interiörer från gjuterierna där smält stål hålls i formar, gnistor flyger och enstaka arbetare avbildats som silhuetter i det starka motljuset.³⁰⁴

Desto tydligare illustreras både viljan att spara och tanken om arkivmaterial som föremål vad gäller kartor och ritningar. I protokollen för Dalsbruks museistyrelses möte i mars 1988 noteras följande avslut på ett ärende som tydligen diskuterats tidigare, då en av de pensionerade arbetarna som var engagerad i Bruksmuseets verksamhet ”berättade att de

³⁰⁴ Praktik 2018; DB04203–DB05567, Bildsamling Dalsbruk, Dalsbruks lokalhistoriska arkiv, DB. Under arbetet med avhandlingen har bilddatabasen på grund av flytten till Aina varken varit tillgänglig eller sökbar, varför enskilda fotografier inte har inkluderats som exempel.

ritningar som han har måste lämnas tillbaka till ritkontoret och inte till museet.”³⁰⁵ Gammalt material från det egna arbetet kunde alltså bevisligen hamna hemma hos pensionerade arbetare och viljan att donera det fanns – och det är inte alls sagt att alla lika samvetsgrant bad ledningen om lov först. Nordell berättade också att det i valsverket fanns gamla kartor och ritningar som gick igenom varav en stor del slängdes, bland annat gamla kopior. En del kartor sparades ändå, bland annat med motiveringen ”de här borde Hasse [Ginlund] ha”.³⁰⁶ Som ett slags avslutning på denna förklaring, och på mina frågor om vad som slängdes och sparades överlag, anmärkte Nordell vidare ”nog försökte vi ju ta tillvara [material]”.³⁰⁷ Viljan hos individer att spara material, och kanske också en känsla av ansvar för firmans och Dalsbruks historia, kan således ses som en kontinuerlig företeelse under DBJ:s tillkomsthistoria.

Ur firmans synvinkel är ytterligare en orsak att spara arkivmaterial möjligheten att instrumentalisera den egna historien för ekonomisk vinning. Denna potential noterades redan av Holmes, och samma diskussion förs fortfarande inom arkivforskningen.³⁰⁸ Oberoende av motiven har det, åtminstone under de tider som jag pekat ut som perioder av arkivalisering, hos firman funnits ett engagemang för den egna historien eftersom DBJ överlätits åt Bruksmuseet, som firman också var med och grundade och stödde ekonomiskt på olika sätt. Jag återkommer till denna fråga i nästa kapitel, efter att först ha behandlat mitt och Söderlunds arkivarbete i större detalj.

4.3 När teori möter praktik

I det här avsnittet analyserar jag DBJ som en produkt av det arkivarbete som har utförts av mig och Åke Söderlund, vilket i andra hand blir en diskussion om arkivpraktikantens roll under två olika tidsperioder. Som källmaterial för detta fungerar det material jag själv skapat om min praktik, det vill säga dagboksanteckningar och den så kallade intervjun med mig själv, Söderlunds arbetsbeskrivningar, samt de två intervjuerna med Söderlund. Utöver begreppet arbetspraktik använder jag här begreppet praktik i betydelsen ”yrkesutövning; tillämpning i

³⁰⁵ Styrelsemöte 29.3.1988, DMS protokoll, DB.

³⁰⁶ Intervju Nordell.

³⁰⁷ Intervju Nordell.

³⁰⁸ Holmes, ”Business Archives”, 175; Johan Sandberg, Arkiverad identitet. En kvalitativ studie om företagsarkiv som redskap för att synliggöra företagsidentitet via varumärke och kommunikation, magisteruppsats inom arkivvetenskap ISSN 1651-6087 (Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för ABM, 2016), <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:934001/FULLTEXT01.pdf>.

verkliga livet”,³⁰⁹ det vill säga avsikten är inte att i större utsträckning teoretisera praktikbegreppet, även om det skulle vara möjligt i en studie med annorlunda inriktning.

4.3.1 Arkivarbete 1988 och 2021–2022

Som tidigare framkommit arbetade både jag och Söderlund med DBJ inom ramarna för en praktik som vi utfört inom ramarna för våra arkivstudier, en magisterutbildning respektive Riksarkivets arkivvårdsexamen. Söderlunds arbete vid Åbo landsarkiv och mitt arbete vid Bruksmuseet skiljde sig åt vad gäller fysisk placering, arbetsgivare, finansiering och handledning. Det mesta av detta har framkommit tidigare, men gällande handledningen kan vidare nämnas att Söderlund tillsammans med de tre övriga praktikanterna ledsagades av två överinspektorer, som i sin tur lydde under landsarkivarien,³¹⁰ medan jag utöver Ginlund, som är museolog, handledts av den ansvariga läraren för arkivprogrammet vid Åbo universitet. Bådaderas praktikperioder var tre månader långa, men Söderlund fortsatte att arbeta med DBJ i ytterligare två månader som tillfällig tjänsteperson vid landsarkivet, medan jag på grund av coronapandemin spred ut mina tre månader av arbetstid på omkring ett år. Söderlund utförde också en del andra arbetsuppgifter vid sidan om DBJ-arbetet, vilket jag inte gjorde i enlighet med villkoren för mitt stipendium.

Söderlunds arbete med DBJ inleddes med att materialet anlände till Åbo den 13.6.1988, och arbetet pågick under perioden juni–oktober 1988. För min egen del kan arbetet delas in i tre faser: en mindre mängd arbete per månad under perioden september–november 2021, samt två mer intensiva perioder i januari–februari och augusti–september 2022. Söderlunds arbetsredogörelser är i enlighet med landsarkivets praxis väldigt korta, i regel fyra meningar per månad, men den stora mängden material har ändå lämnat ett spår: arbete med inventering nämns ännu i redogörelsen för juli månad, parallellt med ordnande och förtecknande.³¹¹ På motsvarande sätt markerade jag också min inventering som helt slutförd först i januari 2022, vilket då också inkluderade en genomgång av hela gamla DBJ, händelsevis i ett kylskåpskallt arkivutrymme eftersom elementen i Bläckhornet råkade vara ur funktion då. Andra inledande frågor som jag arbetade med under en längre tid (fram till februari 2022) var till exempel utrymmes användning och materialbeställning, samt utredningen av hurudant Dalsbruksmaterial som hade hamnat hos Elka och varför. En annan större fråga som jag skrivit om under perioden januari–augusti 2022 rörde dataskyddslagstiftningen, som behandlas

³⁰⁹ ”Praktik”, i Svensk Ordbok, <https://svenska.se/so/?sok=praktik&pz=1>, hämtat 13.4.2023.

³¹⁰ Intervju Söderlund I.

³¹¹ Åke Söderlund, ”Arbetsredogörelse”, juli 1988, Arbetsredogörelser, Åbo landsarkivs tjänstarkiv, RA.

utförligare i avsnitt 4.3.3.³¹² I Söderlunds arbetsredogörelser noteras vidare för oktobers del att det för DBJ:s del rört ”De sista arbetskedena, bland annat finslipandet av arkivförteckningen.”³¹³

På motsvarande sätt var det inte heller klart hur den nya arkivförteckningen jag upprättade skulle se ut förrän i augusti 2022. Dels berodde detta på att seriernas utformning länge var oklar, och dels bestäms slutgiltiga signum i fallet med lösa papper i slutändan av hur mycket papper som ryms in i en och samma arkivkapsel. Under en av de sista, väldigt hektiska, arbetsdagarna som jag befann mig på plats i Dalsbruk har jag skrivit om hur jag i denna fråga var ”helt i lås” eftersom det tycktes finnas för lite kapslar i foliostorlek, och jag frågade mig då ”upp till vilken nivå [det är] ok att seriernas utformning påverkas av att få rätt mängd papper i rätt sorts kapsel”. Lösningen på problemet har jag senare samma dag noterat som ”[svordom] samma, nu blir det så, hittade en tredje kapsel som får bli bostäder + krigsåren.” Jag konstaterade vidare att jag, trots att det är en brist som jag som arkivkund är väldigt medveten om, lyckats skapa en ”diverse”-kapsel som omfattar perioden 1896–1984 (Hd:4), men jag tröstade mig med att forskare som ser en arkivförteckning ofta brukar förstå att beställa fram dylikt diffust material eftersom det i många fall kan vara intressant.³¹⁴

Vid det här laget har det på ett antal ställen framkommit att jag inte hann med att slutföra allt arbete, och om motsvarande omständighet skvallrar också Söderlunds förlängda kontrakt. För Söderlund, som uteslutande arbetade med gammalt DBJ-material som förvarats på vinden, gick mycket tid åt till att helt enkelt rengöra det: ”[det fanns] stenar, grus och rester av allt möjligt, ofta mellan varje uppslag.”³¹⁵ På en punkt räckte tiden inte heller till för Söderlund, nämligen den stora skriftväxlingsserien (Fa) som i nya DBJ innefattar 157 enheter. Söderlund hann med att föra över innehållet i 11 av 154 antika kontorspärmar i kapslar och de resterande stod kvar i originalform tills jag inledde mitt arbete, även om också de blivit rengjorda i Åbo. Fa-serien utgör således både en gemensam tidstjuv för de två praktikerna, och ett illustrerande exempel på det mer praktiska arbete som också utförs i ett arkiv. Arbetet vi utförde ingår nämligen strikt taget i arbetsskedet ”vård och skydd av arkivmaterialet”, men samtidigt kan det också ses som en rudimentär form av papperskonservering.

Söderlund minns inte att någondera av de två papperskonservatorer som då verkade vid Åbo landsarkiv skulle hanterat DBJ-materialet i något skede. Förklaringen är förhållandevis

³¹² Praktikdagbok 12.1.2022, AN; Praktikdagbok 18.8.2022, AN; Praktikdagbok, 25.8.2022, AN.

³¹³ ”Viimeiset työvaiheet, muun muassa arkistoluettelon viimeistely.”, Åke Söderlund, ”Työkertomus”, oktober 1988, Arbetsredogörelser, Åbo landsarkivs tjänstearkiv, Riksarkivet.

³¹⁴ Praktikdagbok 25.8.2022, AN.

³¹⁵ Intervju Söderlund II.

enkel: det arbete som papperskonservatorerna var sysselsatta med hade högre prioritet, det vill säga det rörde äldre och dyrbarare handlingar. Prioriteringen kan jämföras med vad ett arkiv idag väljer att digitalisera först, även om papperskonservering såklart också fortfarande bedrivs. I princip kunde det ha varit möjligt att utnyttja deras tjänster eller be om tips och råd, men inom den rådande organisationskulturen var det inte heller naturligt för en praktikant att ta ett sådant initiativ, utan förfrågan skulle ha behövt gå via ledningen. För att binda ihop skriftväxlingen har ändå troligtvis något slags verktyg använts, som troligtvis hörde till standardutrustningen då.³¹⁶ Som kuriosa kan nämnas att originalpärmarna i fråga, i motsats till vad jag utgick från när jag planerade mitt arbete, inte var ringpärmar i modern mening, utan en äldre variant där de hålslagna papperen istället klämts fast av metallpinnar, som framgår ur bild 6–10 på följande sida. När jag så tog mig an dessa hade mekanismen mer eller mindre helt rostet sönder, vilket vi i en del fall löste med att Ginlund helt enkelt sågade upp dem – med en gammal metallsåg som troligtvis även den kommit från firman. Detta, i kombination med att många pärmarna var så till bredden fyllda, innebar att det var en arbetsdryg process att tömma dem – vilket inte heller blev bättre av att pärmarna behövde bäras mellan Bläckhornet och kansliet under vintermånaderna. Jag valde också att prioritera att alla handlingar skulle få nya kapslar framför att rengöra enskilda sidor – även om jag avlägsnade gem och liknande metall. Inte heller jag kontaktade en papperskonservator i detta ärende, med en liknande motivering som Söderlund samt det faktum att det rörde sig om en så liten institution.³¹⁷

³¹⁶ Intervju Söderlund II.

³¹⁷ Praktik 2021–2022.

Bild 5. Interiör från Bläckornets arkivutrymme, en del av Fa-serien uppställd i ursprungliga pärmar. Dalsbruk, 2021.

Bild 6 & 7. Dokumentationsbilder av skriftväxlingspärmar. Dalsbruk, 2022.

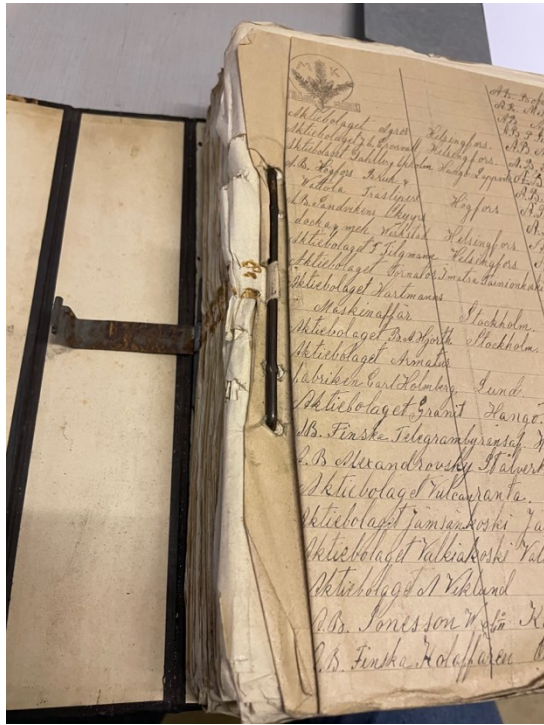

Bild 8 & 9. Dokumentationsbilder av skriftväxlingspärmar, mekanismen i närbild. Dalsbruk, 2022.

Bild 10. Dokumentationsbild, kvarlevorna av en skriftväxlingspärm. Dalsbruk, 2022

Bild 11. Interiör från arkivutrymmet i Bläckhornet. En del av Fa-serien i nya arkivkapslar. Dalsbruk, 2023

I den här situationen möttes jag och Söderlund med andra ord av samma problem – ”Ska jag göra det slarvigt och komma i mål [eller] göra det som hinns grundligt och lämna över resten?”³¹⁸ – och vi valde delvis olika tillvägagångssätt. Söderlund konstaterade under vårt samtal att eftersom jag nu åtgärdat resten var det ”kanske [lika] så bra att det gick så här.”³¹⁹ Till exempel innebär det här händelseförloppet nämligen att den stora majoriteten av handlingarna nu förvaras i nyinköpta kapslar som uppfyller ny ISO-standard. Samtidigt valde jag att inom rimliga gränser slarva lite mer, eftersom jag i ljuset av DBJ:s historia dittills frågade mig ifall ”det ens [var] realistiskt att förvänta sig att någon fortsätter förrän det igen gått (minst) 40 år?”³²⁰ Härnäst behandlar jag en annan detaljfråga som jag och Söderlund kom att diskutera under intervjun, nämligen H-serien, och gör några observationer gällande en möjlig kulturförändring från praktik till praktik.

4.3.2 Praxis eller praktikanrollen i förändring?

Den största förändringen i arkivförteckningen som jag i mitt arbete med DBJ gjorde rörde journalserien (Gja), som jag i sin helhet flyttat från räkenskaperna till Haa-serien. Efter en genomgång visade det sig nämligen att journalerna utom till namnet befinner sig förhållandevis långt ifrån bokföringens definition på en journal, och endast en av dem innehöll de facto

³¹⁸ Intervju Söderlund II.

³¹⁹ Intervju Söderlund II.

³²⁰ Skriftligt intervju svar på frågor senare ställda till Söderlund, 20.1.2023 (Intervju Nummenpää), AN.

räkenskaper i form av pengar. I samtliga övriga fördes journalerna över inköpt kontra eget skrot eller billets och färdiga produkter, det vill säga olika sorters metall mätt i kg. Som till exempel namnen Journal över martin- och tackjärnsprover (Gjd, gammal serie) och Mätprovsjournaler (Haae, ny serie) antyder, är en annan del av materialet journaler i betydelsen dagbok, som förts över mätningar av järnets kemiska sammansättning i kvalitetskontrollssyfte. Serien utökades också med nyare mätprovsjournaler, och täcker nu så gott som hela tiden fram tills det att gjuterierna lades ned, med undantag för den allra första masugnen (jfr. Figur 2, Tabell 1).

Motiveringen till beslutet är, som jag också noterat i den dokumentation som arkiveras tillsammans med den nya förteckningen, tudelad. För det första poängterade Ginlund att journalerna, utöver det att de nödvändigtvis inte är räkenskapshandlingar, också knappast har ett forskningsvärde som räkenskapshandlingar, eftersom de är så splittrade vad gäller både tidsperiod och produktionsenheter. Istället berättar de mer om själva produktionen – till exempel ”Hur ofta lät man bli att elda Siemens-Martin-ugnen nattetid?” – och då tjänar de också forskare bättre om de är tydligt avskilda i H-serien och lättare att hitta. H-serien användes redan från början för att arkivera tematiska helheter eftersom det då är möjligt att i mycket större utsträckning bevara arkivbildarens ursprungliga ordning. Emellertid tycks inställningen till denna ha liberaliserats sedan 1980-talet, då H-serien uttryckligen skulle användas i undantagsfall till exempel för ett projekt eller dylikt som annars skulle vara svårt att rekonstruera i efterhand.³²¹

En förklaring till detta har från ett annat perspektiv redan nämnts i avsnitt 2.1 där det fasta arkivskemat presenterades, det vill säga det fasta arkivskemat övergavs till förmån för andra funktionsbaserade scheman av en orsak. Att enligt det fasta arkivskemat förteckna material från till exempel 1980-talet blir konstgjort, i synnerhet ifall arkivbildaren i fråga haft ärendehanterings- och arkivbildningsplaner (vilket för Dalsbruks del är en fråga som den här avhandlingen inte tar ställning till). Det tydligaste exemplet på detta är statistikmaterialet i nya DBJ, som jag förtecknat under serierna Rapporter och statistik (Hab) och Lönestatistik (Hcc). Det här motiverade jag, i samförstånd med Ginlund, delvis på samma sätt som ovan, det vill säga det är lätt att hitta materialet i förteckningen. Vidare är den överlägsna majoriteten av det här materialet strikt taget insamlade data, det vill säga statistik i ordets underordnade bemärkelse.³²² När arbetet utfördes var det inte heller på grund av avsaknaden av dokumentation lika klart som i föregående kapitel att det rörde sig om en med eftertanke gjord

³²¹ Intervju Söderlund I.

³²² ”Statistik”, i Svensk Ordbok, <https://svenska.se/so/?sok=statistik&pz=4>, hämtat 14.4.2023.

sampling, och vi upplevde på Bruksmuseet att det skulle bli en ännu mer konstgjord indelning att ta i bruk en skild K-serie för det statistikmaterial som fanns.

Eller för att uttrycka allt detta mer kontrafaktiskt: ifall en arkivbildningsplan och – troligtvis – ett funktionsbaserat schema varit i användning, och gallringen och samplingen skulle ha varit planerad och utförts under arkivets aktiva fas i livscykel, hade det i en eventuell statistikserie redan på basis av signumet varit tydligt att det rör sig om ett sampel, och i bästa fall hade man också noterat hur mycket material som avyttrats. När jag på egen hand besvarade samma frågor som jag sedan ställde Söderlund, konkretiserade jag min egen åsikt om det fasta arkivskemat och min användning av det som att jag ”[håller] fast vid att det är bra i meningen tillämpligt ur arkivariesynpunkt och (förhållandevis) överskådligt ur kundsynvinkel (om man känner systemet), men inser [i efterhand] att de flesta av mina nya H-serier som kändes besvärande/allmänt konstgjorda gjorde det för att det är fråga om sampel”.³²³ I grunden är det fasta arkivskemat med andra ord ett fungerande verktyg, men det kräver också att andra aspekter skötts för att det ska fungera optimalt, som i det här fallet dokumentationen.³²⁴

Min inställning till H-serien kan vidare förklaras med en annan förändring inom professionen och människovetenskaperna, nämligen etableringen av skolor eller idéströmningar som postmodernismen eller konstruktivismen. För mig som arkivarie, och förhoppningsvis också för forskaren, är det med andra ord något av en självklarhet att den förteckning som jag uppgjort i efterhand är en konstruktion, som man kan och bör förhålla sig kritisk till med till exempel källkritiken som verktyg. Den här förändringen innebär emellertid att andra element fallit bort eller getts en lägre prioritet. För att återgå till det inledande exemplet med journalserien, så är det, precis som Söderlund anmärkte, inte helt oproblematiskt att ändra signumet för arkivhandlingar, eftersom det samtidigt innebär att eventuella referenser som redan gjorts av forskare blir felaktiga. För DBJ:s del gäller detta nu till exempel Söderlunds egen avhandling pro gradu.³²⁵ Samtidigt var ändringen inte något som någon aktivt motsatte sig att jag gjorde, så länge den dokumenterades ordentligt.³²⁶

Hur vetenskapen och utbildningen såg ut på 1980-talet färgade nämligen också arbetet med att ordna arkiv. Även om DBJ var ett företagsarkiv ordnades det av Söderlund på basis av information och traditioner som rörde myndighetsarkiv. Fokus i den dåvarande arkivvårdsexamen låg i mycket på att kunna regelverk, lagar och styrdokument på olika nivåer.

³²³ Intervju Nummenpää.

³²⁴ Intervju Nummenpää.

³²⁵ Intervju Söderlund II.

³²⁶ Praktik 2021–2022; Praktikdagbok 15.2.2022, AN.

Man behövde kunna detaljer på en annan nivå än inom t.ex. historia, och ”arkivvetenskap” innebar i större utsträckning än idag att kunna både arkivlagens paragrafer och andra lagar, förordningar och styrdokument. I det hänseendet kunde en arkivexamen i större utsträckning än idag liknas vid en yrkesexamen med en inriktning på hur man rent juridiskt kunde försvara sitt agerande. När vi diskuterade dessa frågor instämde Söderlund också i min observation att en förändring tycks ha skett: på 1980-talet när DBJ först ordnades föreföll det vara fast definierat vad som skulle vart, och ”det hörde inte till att en praktikant frågar varför [något är på ett visst sätt].”³²⁷ Samtidigt kan ändå inte Söderlunds erfarenhet nödvändigtvis användas för att dra några vidare slutsatser om arkivfältet i Finland som helhet. En annan kulturskillnad som kan noteras är nämligen att landsarkiven vid den här tiden var väldigt självständiga. Ett utvidgat samarbete inom en integrerad organisation likt det som förekommer i dag hos Riksarkivet var inte en naturlig del av vardagen. Det var en främmande tanke att högsta chefen skulle finnas i Helsingfors, och att ringa upp ett annat landsarkiv för att höra hur de brukade sköta någon viss fråga var knappast något som föll en in, enligt Söderlund.³²⁸

Hur ska då den här förändringen tolkas? Med Söderlunds ord verkar vi nu vara inne i ett paradigmskifte, där Riksarkivets status ifrågasätts från många håll. Detta syns bland annat i att indelningen i den aktiva och passiva fasen tycks bli tydligare, det vill säga den anglosaxiska uppdelningen mellan arkivering och dokumenthantering är möjligtvis på väg att befästas också i Finland.³²⁹ En möjlig väg att gå för att undersöka detta mer ingående kunde vara att tillämpa de verktyg som används för att analysera kultursektorn i stort. Simo Häyrynen, som studerat den finländska kulturpolitiken, har till exempel framhållit hur den globala nyliberala strömningen som känns igen från begreppet NPM (*new public management*) i Finland har uppfattats inte bara som en positiv förändring, utan som en nödvändighet och därmed också som en politiskt neutral sådan.³³⁰ För DBJ:s del kan återigen nämnas hur den första arkiveringen utfördes vid ett landsarkiv som inte skulle få behålla materialet som en praktikants ”gesällprov”,³³¹ medan en praktikant med privat finansiering på 2020-talet var den enda realistiska lösningen för att materialet i Dalsbruk alls skulle bli ordnat.

³²⁷ Intervju Söderlund I.

³²⁸ Intervju Söderlund I.

³²⁹ Intervju Söderlund I.

³³⁰ Simo Häyrynen, ”Kudontaa vai erottelua? Kulttuuripolitiikka kulttuurituotannon kehyksenä”, Maarit Grahn & Maunu Häyrynen (toim.), *Kulttuurituotanto: kehykset, käytäntö ja prosessit* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Turku: Turun yliopisto, Kulttuurituotannon ja maisematutkimuksen laitos, 2009), 38–39.

³³¹ Intervju Söderlund I.

4.3.3 När lagstiftning möter praktik

En väsentlig skillnad mellan mitt och Söderlunds arbete är att jag arbetade med DBJ efter att EU:s allmänna dataskyddsförordning (eng. *General Data Protection Regulation*, hädanefter GDPR) trätt i kraft. Förordningen som kompletteras och preciseras av den finländska dataskyddslagen är till för att trygga fysiska, nu levande, personers rättigheter.³³² Samtidigt väckte lagändringen många frågor inom ABM-sektorn gällande både insamlingen av material i framtiden, och bevarandet av det material som nu enligt lagen ansågs innehålla personuppgifter, då en extrem tolkning av den här lagen på egen hand för arkivens del skulle innebära en enorm – och i praktiken omöjlig – retroaktiv utgallring av material. För att bena ut den här frågan har *Tietosuoja KAM-sektorilla*-rekommendationen skapats. Rekommendationen har utarbetats av en arbetsgrupp bestående av företrädare för arkiv, bibliotek och museer i Finland, och fokuserar på det material som inte berörs av lagstiftningen som reglerar myndigheternas arkiv. Hittills har två versioner utkommit, 2019 och 2020, med ett utökat kapitel om konsekvensbedömning som enda skillnad.³³³ I mitt arbete med DBJ var rapporten den främsta förkunskap som jag utgick från, och jag redogör här för de frågor som uppstod.

Efter min inledande inventering av DBJ stod det nämligen klart att en hel del nytt material innehåller personuppgifter. Med personuppgifter avses all information som rör en identifierbar, eller potentiellt identifierbar, fysisk person. Samlad information innehållande personuppgifter kallas för ett register.³³⁴ Arkivet fungerar som registerförare för allt arkivmaterial som innehåller personuppgifter, med undantag för depositioner, då arkivbildaren fortfarande anses ansvarig ifall annat inte överenskommit.³³⁵ Alla arkiv hanterar i dagens läge personuppgifter på åtminstone två sätt: det kulturhistoriska material inklusive metadata som förvaltas, och information som hanteras i verksamheten rörande till exempel egna anställda och kunder.³³⁶ Dataskyddslagen tillämpas inte på material som rör redan avlidna personer, med undantag för särskilda personuppgifter som till exempel etnicitet eller ärftliga sjukdomar, som

³³² Dataskyddslag, Finlex, ”Uppdaterad lagstiftning”, <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2018/20181050>, hämtat 25.4.2023.

³³³ KAM-työryhmä, *Tietosuoja KAM-sektorilla*. Suositellut toimintatavat henkilötietoja sisältävien aineistojen käsittelyyn kirjastoissa, arkistoissa ja museoissa (Versio 1.0) 15.5.2019, (https://musiikkiarkisto.fi/kam/wp-content/uploads/2019/05/Tietosuoja-KAM-sektorilla-v1_0.pdf); KAM-työryhmä, *Tietosuoja KAM-sektorilla* (V. 1.1).

³³⁴ KAM-työryhmä, *Tietosuoja KAM-sektorilla* (V. 1.1), 4.

³³⁵ KAM-työryhmä, *Tietosuoja KAM-sektorilla* (V. 1.1), 6–7.

³³⁶ KAM-työryhmä, *Tietosuoja KAM-sektorilla* (V. 1.1), 4; Jarmo Luoma-aho, ”GDPR:n soveltamisen periaatteita Elkassa”, *Faili* 2/2020.

indirekt kan ge information om efterlevande.³³⁷ Som allmän praxis och säkerhetsåtgärd brukar många arkiv därför utgå från att material som är äldre än 100 år inte innehåller levande personers personuppgifter.

För DBJ:s del är det framförallt fråga om material som skapats under 1900-talet om personalen, det vill säga lönekort för den första hälften av århundradet, och diverse personalkartotek från ca. 1960–1980-talen, samt motsvarande handlingar från både Dalsbruks Spar- och Pensionskassa och Dalsbruks Tjänstemannaförening r.f. Även det tidigare nämnda kartoteket över lägenheter hör till denna kategori, liksom också industrisjukhusets journaler. Enligt Nordell är det möjligt att en del material innehållande personuppgifter råkat komma med i överlämningen på grund av hur omfattande mängder material som det rörde sig om, även om det var något som redan då uppmärksammades innan GDPR började tillämpas i slutet av maj 2018.³³⁸ Som redan framkommit går det inte att belägga exakt vilket material som faktiskt överläts till Bruksmuseet i samband med den andra stora överlämningen, då också mindre donationer inkommit sporadiskt under åren. De mest säkra uppgifterna som står att finna är att kartoteket över hyreslägenheter troligtvis har donerats redan tidigare, och att de äldsta lönekorten högst sannolikt har inkommit i samband med överlämningen. En stor del av lönekorten är ändå äldre än 100 år, och därför inte lika problematiska. För resten av det ovan nämnda materialet är det omöjligt att veta med säkerhet vem som har hanterat det och när, varför jag här fokuserar på hur vi resonerade när materialet väl skulle ordnas och förtecknas vid Bruksmuseet.

Arkiv kan nämligen, med stöd av flera lagar, anses ha rätt att bevara material som innehåller personuppgifter. Fri- och rättigheter som har att göra med förvaltandet av kulturarvsmaterial kan föras tillbaka på grundlagen, specifikt §20 om bevarande av kulturarv, §16 om kulturella rättigheter och vetenskapens och konstens frihet och §12 om yttrandefrihet.³³⁹ Vidare kan släktforskning tolkas som en handling som utförs av en fysisk person för personligt bruk eller för det egna hushållet, vilket är en situation där GDPR inte tillämpas.³⁴⁰

Innan materialet hamnade på Bruksmuseet hade det förvaltats och hanterats av en rad andra aktörer, inte minst firman genom flera ägarbyten. Enligt dagens lagstiftning är det på den personuppgiftsansvarigas ansvar att personuppgifter hanteras korrekt, inklusive principen om

³³⁷ KAM-työryhmä, *Tietosuoja KAM-sektorilla* (V. 1.1), 4–5.

³³⁸ Intervju Nordell.; KAM-työryhmä, *Tietosuoja KAM-sektorilla* (V. 1.1), 3.

³³⁹ KAM-työryhmä, *Tietosuoja KAM-sektorilla* (V. 1.1), 5-6.

³⁴⁰ Luoma-aho, ”GDPR”.

att minimera användningen av personuppgifter, vilket i praktiken ofta betyder att de förstörs när de inte längre är nödvändiga.³⁴¹ I samband med avvecklingen av verksamheten och överlämningen av arkivmaterialet var också instruktionerna från konkursförvaltarens sida att material innehållande personuppgifter skulle förstöras, och mycket av detta förverkligades av sig självt eftersom konkursförvaltaren övertog det nyaste bokföringsmaterialet, och det av det övriga bokföringsmaterialet endast sparades ett sampel. Till bokföringsmaterial hör som redan framkommit också löneuppgifter, inklusive skattekort med mera.

Däremot upplevde jag i den här frågan att det finns en lucka vad gäller både det sätt som historiker använder arkivmaterial, och de arkiv som förvaltar sådant material. Jag kan inledningsvis konstatera att vi beslöt att inte utgallra något av detta material. Våra – det vill säga mina och Ginlunds – motiveringar rörde i huvudsak framtida forskning å ena sidan, och olika institutioners ansvar å andra sidan. Vad beträffar forskningen utgör materialet en förhållandevis unik helhet, eftersom det berättar så mycket om en så stor del av Dalsbruks historia. Från tidigare innehåller DBJ redan motsvarande material från andra tidsperioder i form av till exempel dagsverks- och avräkningsböcker, och det ter sig ur dagens perspektiv logiskt att forskare om 100 år på motsvarande sätt kommer att uppskatta att materialet sparats.³⁴² Till ett arkivs etiska agerande hör nämligen att bevara ett så omfattande och jämlikt material som möjligt om ett samhälle under olika tidsperioder.³⁴³ Speciellt sjukhusjournalerna är också relevanta för museets interna forskningsbehov: en av besökare ofta ställd – och hittills obesvarad – fråga är nämligen hur arbetarna ”egentligen” mådde i Dalsbruk, i relation till den nationella statistik över arbetsskador som finns.³⁴⁴

För att så börja med arkivbildaren, går det naturligtvis inte att kritisera firman för dess agerande fyrtio år innan GDPR-diskussionen ens inleddes. Då till exempel det privata industrisjukhusets verksamhet lades ned och hälsovården koncentrerades till kommunen borde rimligtvis en plan för hanteringen av sjukhusjournalerna ha upprättats. Avsikten är inte här att ta ställning till vare sig firmans eller kommunens agerande i frågan, och det är givetvis också möjligt att de från första början stannat hos firman som en följd av enskilda aktörers mer eller mindre öppet kommunicerade och tillåtna agerande, i stil med de exempel som diskuterades i föregående underkapitel om sparande kontra kvarleva. Ur Bruksmuseets synvinkel är det ändå

³⁴¹ KAM-työryhmä, *Tietosuoja KAM-sektorilla* (V. 1.1), 11–12.

³⁴² Praktik 2021–2022.

³⁴³ Pirita Frigren, ”Tirkistelyä vai ymmärryksen lisäämistä? Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa”, Satu Lindman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka* (Helsinki: Gaudeamus, 2017), 54.

³⁴⁴ Praktik 2021–2022.

relevant att påpeka att under tiden efter detta okända händelseförlopp hade ingen i personalen vid firman till synes uppmärksammat de potentiella etiska problemen med att bevara dem under de knappa trettio år som firman ännu verkade i Dalsbruk. Enligt Nordell förvarades sjukhusjournalerna medan verksamheten ännu var igång i bankvalvet tillsammans med nyare bokföringsmaterial, det vill säga i organisationens referensarkiv dit tillträdet av praktiska orsaker inte var särdeles strängt reglerat.³⁴⁵ När verksamheten sedan lades ned lämnades diverse material innehållande personuppgifter från 1900-talet till ett delvis okänt öde i firmans lokaler, och dokumentation om exakt vilket material det rör sig om saknas.

Den andra överlämningen gjordes förvisso innan lagändringen trädde i kraft, men när vi på Bruksmuseet började hantera materialet var dataskyddslagen redan en etablerad del av arkivens vardag. Vi upplevde ändå inte det som försvarbart att i egenskap av ett litet lokalhistoriskt arkiv på grund av detta på eget bevåg radera så mycket information om Dalsbruks historia och dess invånare, då materialet redan passerat genom så många andra händer och ingen annan reagerat. Däremot har vi givetvis följt rådande lagstiftning i hanteringen av materialet. Vi har för det nyare materialets del endast hanterat det – i betydelsen sett dess innehåll – i den utsträckning som en ungefärligt datering krävt, och är i den här frågan bundna av den tystnadsplikt som stadgas i dataskyddslagen. Tillgången till materialet har begränsats, det vill säga en särskild motivering och överenskommelse krävs för att använda materialet. I praktiken kommer en stor del av materialet under vår livstid alltså inte att kunna användas till annat än väldigt specifika släktforskningsfrågor – i stil med ”finns min morfars lönekort från 1935 kvar?” – och anonymiserad och etiskt prövad akademisk forskning. Materialet som innehåller personuppgifter förvaras så att det hela tiden är under uppsikt av personalen. Enligt KAM-juridikgruppen är också en begränsning av användarrättigheterna att föredra framför gallring.³⁴⁶

I rapporten betonas vidare hur en retroaktiv gallring i syfte att minimera personuppgifter skulle innebära omfattande etiska och praktiska problem, och att en dylik gallring inte skulle gå att genomföra utan att skada samlingarnas ”historiska värde, användbarhet och tillförlitlighet.”³⁴⁷ Ur en historikers perspektiv vill jag också betona att de här handlingarnas fortsatta existens i sig, det vill säga deras kvarlevoaspekt, är av betydelse: dels har all den här informationen skapats om firmans anställda, och dels har den i efterhand hanterats på ett sådant sätt att den hamnat i arkivet. Hur dylikt källmaterial sedan kan och bör

³⁴⁵ Intervju Nordell.

³⁴⁶ Jfr KAM-työryhmä, *Tietosuoja KAM-sektorilla* (V. 1.1), 22.

³⁴⁷ KAM-työryhmä, *Tietosuoja KAM-sektorilla* (V. 1.1), 12.

användas inom historieforskningen och hur detta görs på ett etiskt försvarbart sätt är en förhållandevis ny diskussion inom historievetenskapen, som ofta kretsar kring att källmaterialet innehåller namngivna personer.

Kirsi Vainio-Korhonen har om sin forskning om sexarbetare i 1800-talets Åbo konstaterat att hon i sin strävan att göra de undersökta personerna rättvisa har strävat efter att se de levande människorna bortom det myndighetsmaterial som bevarats om dem, och att detta förverkligas genom att ”också prostituerade har rätt till sitt eget namn.”³⁴⁸ På motsvarande sätt har Pirita Frigren betonat att det kan vara ett medvetet val att namnge personer i forskning som rör känsliga ämnen, som i och med en adekvat kontextualisering ges ett ansikte och en röst, utan att deras levda erfarenhet görs till kuriosa eller skandal.³⁴⁹ Ett annat alternativ, som redan framhållits för DBJ-materialets del, är en kvantitativ undersökning som då samtidigt anonymiseras, som till exempel Pasi Saarimäkis gjort för att studera försörjningen av barn födda utanför äktenskapet. Saarimäkis diskussion om etik i relation till känsliga forskningsämnen är intressant också i hans omnämnande av den personliga rädslan som han upplevt i att undersöka ett visst lokalsamhälle, då de undersökta i en tidigare studie inte anonymiserats helt. I det fallet blev effekten ändå den motsatta, och vid ett släktforskningsevenemang blev han istället tackad av flera personer för att deras förfäder var igenkännbara i avhandlingen.³⁵⁰

Återigen vill jag med viss försiktighet dra paralleller till ovanstående forskning, då det rör sig om mer känsliga och privata ämnen än till exempel hemadress och anställningsförhållande, som är fallet med en stor del av DBJ-materialet. För att, något förenklat uttryckt, undersöka frågor om till exempel klass, kön och språk under tiden efter 1923 skulle forskaren emellertid vara tvungen att hantera en mängd personuppgifter, och dylik forskning skulle inte vara möjlig i samma utsträckning utan det här materialet. Jag har här redogjort, i den utsträckning det varit möjligt, för hur materialet hamnat i arkivet samt på vilka grunder det kan anses vara befogat att behålla det. Samtidigt var hanteringen av och resonandet kring materialet i fråga den del av mitt praktikarbete som i många avseenden vållade mest obehag, då motiveringen trots allt är grundad i ett flertal lagar, som det också är möjligt att bryta emot.³⁵¹ Syftet med det här avsnittet har inte varit att grundligt ta ställning till

³⁴⁸ Kirsi Vainio-Korhonen, ”Vastuullinen historia”, Satu Lindman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka* (Helsinki: Gaudeamus, 2017), 45.

³⁴⁹ Frigren, ”Tirkistelyä”, 68–69.

³⁵⁰ Pasi Saarimäki, ”Aviottomien lasten elatuksen eettinen tutkiminen”, Satu Lindman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.), *Historiantutkimuksen etiikka* (Helsinki: Gaudeamus, 2017), 84–87.

³⁵¹ Praktikdagbok 12.1.2022, AN.

lagenlighet eller lagens tillämpande, men jag hoppas att den här förhållandevis öppna redogörelsen kan fungera som exempel på hur fort hanteringen av material innehållande personuppgifter kan bli problematisk på gräsrotsnivån.

4.3.4 Arkivteori eller arkivarbete?

Återigen svårt att hinna/komma ihåg att skriva. Borde ju egentligen notera typ vilka alla små beslut som görs varje dag och varför...?³⁵²

Så här skrev jag i en dagboksnotering i januari 2022, efter att hela föregående höst ha funderat över diverse frågor som redan nämnts på olika ställen, såsom: Vem är arkivbildare? Vad heter arkivet? Vilka serier består det av? I vilken ordning ska dessa skapas i praktiken? Vilket material behövs? Samtidigt hade jag ännu inte använt särdeles mycket arbetstid, vilket innebar att det var i januari som jag på allvar började ha problem med krocken mellan praktiskt arbete, gällande såväl arkivteori i allmänhet som det kommande arbetet med den här avhandlingen. Dagen innan hade jag redogjort för min diskussion med Ginlund om optimal förvaringstemperatur med mera som diskuterades i föregående kapitel, en anteckning som jag inledde med ”Skrev inte ens igår pga trött och segt”.³⁵³ Den tredje dagen av den här identitetskrisen markerade ett slags brytpunkt, då jag i ett samtal med min arkivhandledare hade en lång diskussion om teoretisk kunskap kontra tillit till egen förmåga.³⁵⁴ Efter diskussionen gav jag mig själv tillåtelse att lämna de mer akademiska motiveringarna, och fokuserade istället därefter på att med stöd av min tidigare arbetserfarenhet vid Bruksmuseet arbeta för att så mycket som möjligt skulle bli gjort under praktiken. Det här avsnittet fokuserar på den här spänningen mellan teori och praktik.

Min teoretiska kunskap har jag i efterhand beskrivit som i första hand ett stressmoment, eftersom jag under den här praktiken var mycket mer medveten om hur långt från ideala förhållanden Bruksmuseet i egenskap av liten organisation är. Jag noterade vidare i intervjun med mig själv att det ”gick bättre när jag fick mer självförtroende att bara ta beslut enligt bästa förmåga, för ingen annan skulle ju heller göra det.”³⁵⁵ Den tysta kunskap som jag förlitade mig på för att ta beslut om förteckningens utformning med mera kunde som tidigare framkommit beskrivas i termer av socialisation. Medan dylika överväganden görs kontinuerligt är samtidigt en stor del av det vardagliga arbetet mer mekaniskt och fysiskt till sin natur. Ett klassiskt exempel är att gå igenom handlingar och avlägsna skadliga element som gem, stansar och

³⁵² Praktikdagbok 13.1.2022, AN.

³⁵³ Praktikdagbok 12.1.2022, AN.

³⁵⁴ Praktikdagbok 14.1.2022, AN.

³⁵⁵ Intervju Nummenpää.

tejpbitar, eller att inventera och ordna stora och tunga inbundna volymer. Vid Bruksmuseet krävdes också en hel del bärande mellan de två byggnaderna, vilket innebar att arbetet också måste ställas enligt väder.

Det konkreta arkivarbetet får ofta mindre utrymme längre fram i karriären, då arbetsuppgifterna blir mer administrativa, och Söderlund beskrev därför sitt arbete med DBJ i Åbo som ”en värdefull tid som man saknar [...] man uppskattade kanske inte då att man satt med en dammtrasa och putsade en gammal huvudbok – men man fick [samtidigt] ta del av så mycket annat”.³⁵⁶ Det här andra syns i Söderlunds fall i inledningen till arkivförteckningen, som han efter att ha läst igenom den mellan de två intervjuerna konstaterade att han skrivit väldigt noggrant och detaljerat. Till exempel de tidigare nämnda observationerna om hur en del räkenskapsvolymer bundits om är observationer som Söderlund kunnat göra i samband med rengöringsarbetet, och han konstaterade vidare att rengöringsarbetet därför inte heller blev alltför mekaniskt. I sammanhanget diskuterades också de gamla volymerna som föremål och värdet i att, med tanke på dagens digitaliseringsvurm, arbeta med ett helt analogt material. Upplevelsen kan i mycket sammanfattas i Söderlunds spontana utrop i relation till detta: ”Men det var ju faktiskt unikt att få ordna ett så här gammalt arkiv.”³⁵⁷

Ett annat särdrag för DBJ får sägas vara storleken, något jag inte till fullo insett innan jag börjat arbeta med samlingar vid andra institutioner. Den näst sista arbetsdagen på plats i Dalsbruk konkretiserade jag den här tanken på följande sätt, apropå allt bärande och plockande som ännu behövde göras i sista minuten: ”det är faktiskt ett väldigt stort arkiv, [och det är] omöjligt att hålla alla delar i arbetsminnet medan man jobbar med det.”³⁵⁸ Svårigheten med att hantera mängden material syntes också i den tidigare inventeringsfasen, då jag under en längre tid varit övertygad om att en del material såsom produktionsjournalerna försvunnit – tills det visade sig att också det fanns i arkivet i Bläckhornet, men jag hade själv flyttat på det när jag gjorde plats för Björkboda bruks arkiv 2020 och sedan helt glömt bort det.³⁵⁹ Det här är inte heller en upplevelse som jag var ensam om, också Ginlund avslutade en av våra diskussioner om att nyare tryckta bokslut (som inte ingår i DBJ) borde finnas någonstans i Bruksmuseets samlingar med orden ”de’ finns så myki material, jag vet inga var jag har allt”.³⁶⁰

Den främsta likheten mellan mitt och Söderlunds arbete, som vi båda tagit fasta på i våra intervjusvar, är just att tiden inte räckte till för att arbeta med allt material. Arbetet blir

³⁵⁶ Intervju Söderlund II.

³⁵⁷ Intervju Söderlund II.

³⁵⁸ Praktikdagbok 27.9.2022, AN.

³⁵⁹ Praktikdagbok 12.1.2022, AN.

³⁶⁰ Praktikdagbok 24.1.2022, AN.

omöjligan helt färdigt i vilket som helst arkiv, men i min egen intervju beskrev jag också Dalsbruk som något av ett extremfall i denna fråga. Samtidigt konstaterade jag att även om jag lämnade en hel del lösa trådar efter mig, är de ”betydligt färre än ifall jag inte gjort något alls.”³⁶¹ På samma fråga om hur det kändes att lämna lösa trådar konstaterade Söderlund att även om det ”aldrig känns bra”,³⁶² är det svårt att när man ser materialet i dag ens förstå i hur dåligt skick det var när arbetet inleddes. Samtidigt var det också ett resultat i sig att innehållet i gamla DBJ för första gången dokumenterades i sin helhet.³⁶³

På den mer öppna frågan om hur vi upplevde arbetet har jag och Söderlund gett mer olika svar, sannolikt för att vi har olika distans till arbetet. I sitt svar fokuserade Söderlund på arkivets innehåll, och vad det gav i form av informationsgrund för framtida arbeten med material från andra industrier.³⁶⁴ Mitt svar kan sägas fokusera mer på de negativa aspekterna, fastän jag inledde med att skriva att jag har blandade känslor: ”[jag] har ju egentligen ’väntat’ alla praktikperioder på att få arbeta med just det här materialet, men precis som Hasse [Ginlund] sa hann jag verkligen inte med allt.”³⁶⁵ I intervjun återkom jag till samma tema i svaret på en direkt fråga om hur jag upplevde resurserna vad gäller tid, budget, material med mera. Jag konstaterade då att ”[det nog blir] lite sömnlösa nätter [...] om man tänker på hur materialet kommer att må efter att arbetet är klart”,³⁶⁶ även om jag konstaterade att resurserna – förutom tiden – i övrigt var tillräckliga för själva arbetets del. Bruksmuseet köpte bland annat in en ny hylla till ”mitt” arbetsrum i kanslibyggnaden och arkivkapslar som uppfyller den nya ISO-standarden för långtidsförvaring. Eftersom arbetsplatsen var bekant från tidigare var jag också från början förberedd på tidsbegränsningen och valde då att prioritera arbetet så att inget material skulle lämnas helt utan vare sig vård eller dokumentation, även om det innebar att allt inte förtecknades.³⁶⁷ Söderlunds svar på samma fråga fokuserade på tidsbristen och rengöringen av materialet, vilket redan nämnts på andra håll i det här kapitlet.

Som en allmän kommentar till både intervjuerna och vår diskussion om H-serien konstaterade Söderlund att det är ”bra att tänka efter hur det har förändrats.”³⁶⁸ Samtidigt har mycket av den här förändringen i fråga om praktisk metod inte noterats i litteraturen. Om informationen som finns att tillgå för arbetet med att ordna samfundsarkiv, i första hand i

³⁶¹ Intervju Nummenpää.

³⁶² Intervju Söderlund II.

³⁶³ Intervju Söderlund II.

³⁶⁴ Intervju Söderlund II.

³⁶⁵ Intervju Nummenpää.

³⁶⁶ Intervju Nummenpää.

³⁶⁷ Intervju Nummenpää.

³⁶⁸ Intervju Söderlund I.

litteratur som i första hand riktar sig till mer eller mindre professionellt skötta lokalhistoriska arkiv och föreningar, skrev jag i mitt eget svar: ”Spara allt som är äldre än 100 år eller från krigsåren’ är jättebra anvisningar för en 19-årig kandidatskribent, men skulle ha varit trevligt med modern litteratur om dylikt under utbildningen. Och jo, man lär sig det genom arbete, men skulle det inte vara bättre ifall all denna kunskap inte var tyst?”³⁶⁹ Diskussionen om det här förhållandet mellan teori och praktik i samtliga avsnitt i det här underkapitlet har strävat efter att visa hur praktiskt en stor del av arkivarbete kan vara, och hur den här kunskapen om tillämpande av teori förmedlas – eller inte förmedlas. Huruvida detta ska ses som ett möjligt diskussionsinlägg om hur dagens arkivutbildning är strukturerad vad gäller tyst kunskap, eller som ett bevis på att jag i egenskap av individ på arbetsmarknaden inom dagens kultursektor med tillhörande diskurser misslyckats med att lära mig själv på bästa möjliga sätt, lämnar jag som en öppen fråga.

Uppdelningen mellan teori och praktik är hursomhelst ofrånkomlig på arkivfältet. I en kritiskt granskande artikel om standardisering av metadata kontra postmodernitet och medskapande konstaterar till exempel Wendy Duff och Verne Harris att oberoende av vilka kritiska teoretiska diskussioner som för närvarande förs skapas arkivmaterial hela tiden världen över – och någon kommer alltid att göra något för att hantera och spara detta material.³⁷⁰ Detta något, den praktiska sidan av arkivarbetet, har jag här förvisso diskuterat i relation till de problem som uppstått i de två större arkiveringarna av DBJ, men jag har också velat belysa den arkivglädje som också arkivarier kan uppleva redan innan materialet når en inspirerad historiker i arkivläsesalen. Eller som Söderlund uttryckte saken när vi avslutade den första intervjun och jag lovade skicka bådaderas arkivförteckningar per epost inför vår följande träff: ”Det är ju så att när man ordnat ett arkiv så känner man nog att man har band till det.”³⁷¹

³⁶⁹ Intervju Nummenpää.

³⁷⁰ Wendy M. Duff & Verne Harris, “Stories and Names: Archival Description as Narrating Records and Constructing Meanings”, *Archival Science* (2002:2), 281–285.

³⁷¹ Intervju Söderlund I.

5 Arkivet som berättare och berättelser

I det här avslutande analyskapitlet återvänder jag till Ketelaars begreppsapparat för att i ljuset av kapitel 3 och 4 redovisa resultatet av den teoretiskt betonade analysen, det vill säga arkivets tysta berättelser. Efter att först identifiera de tysta berättelserna i DBJ skiljer jag därefter ut tre berättare – firman, museet och arkivarien – och diskuterar var och hur berättarrösten ”hörs” i DBJ. Framförallt är arkivet en berättelse om makt, och det här är min utgångspunkt när jag betraktar berättarna som skapare och legitimerare av berättelserna.

5.1 Tysta berättelser i Dalsbruks Järnverks arkiv

Efter att hittills har arbetat utifrån en mängd olika perspektiv och källtyper för att så långt som möjligt dekonstruera arkivets semantiska genealogi från arkivalisering till den arkivering jag själv utfört, är det enligt Thor Turebys metod nu hög tid att söka efter DBJ:s tysta berättelser. Till skillnad från Thor Tureby har jag inte gjort en noggrannare närläsning baserat på sampel, utan resultatet baserar sig fortsättningsvis på min syn på arkivet som kvarleva. De tysta berättelser som enligt mig framträder, och som behandlas i denna ordning, är: svenska språket, firman som en enda arkivbildare, arkivet som åboländskt kulturarv framför finländskt företagsarkiv, och järn- och stålindustrin som en enhetlig kronologi.

Den implicita svenskheten i arkivet har också hittills i den här avhandlingen berörts just implicit, och kan därför med fördel diskuteras som en tyst berättelse. Med undantag för Luoma-aho är samtliga aktörer som här intervjuats om sitt arbete med DBJ svenskspråkiga, arkivet är förtecknat på svenska, och den stora merparten av materialet i DBJ är skapat på svenska. Handlingar på finska figurerar bland annat i korrespondensen och en del dokument skapade av fabriksledningen, men på motsvarande sätt inkluderar arkivet även bland annat räkenskapsmaterial på tyska och material på ryska från såväl 1800-talet som modern tid.³⁷² Baserat på arkivhandlingarna framstår alltså finskan som ett främmande språk bland andra. Samtidigt har Dalsbruk förhållandevis länge varit en tvåspråkig ort till följd av behovet av arbetskraft, som dock varierat i enlighet med konjunkturerna. År 1940 utgjorde finskspråkiga till följd av det försämrade ekonomiska läget och den påföljande utflyttningen 18,7% av Dragsfjärds kommuns befolkning, varefter andelen ökade från och med 1950-talet då finskspråkiga arbetare aktivt lockades till Dalsbruk. År 1980 uppgick således andelen

³⁷² Jfr t.ex. Lohnlisten 1884, Gbaa:18, DBJ, DB; Journal över uppvägt mjöl 1870–1871, Hge:1, DBJ, DB; Anmärkningshäfte för produktionen till Sovjet 1954–1967, DBJ, DB.

finskspråkiga i Dragsfjärds kommun till 25%, och år 1990 till 23,3%. Den sistnämnda statistiken påverkas något av sammanslagningen av Dragsfjärd med skärgårdskommunen Hitis, men de finskspråkiga invånarnas antal i Hitis kyrkby bestod till exempel 1980 av endast 37 personer.³⁷³

Baserat på det material som finns tillgängligt verkar vardagen i Dalsbruk ha präglats av en konfliktfri tvåspråkighet. Firmans personaltidning var som tidigare nämnt tvåspråkig och samma text trycktes sida vid sida på svenska och finska, medan vad som tycks vara en vardaglig tvåspråkighet vid fabriken har lämnat sina spår i arkivmaterialet, till exempel i form av den talspråkliga benämningen på en del av statistikmaterialet ”Myyjäts lista” (Habc:13–17). Nils Erik Villstrand har i ett försök att undersöka relationen mellan språkgrupperna visat att äktenskap över språkgränserna åren 1950–1951 var något vanligare i Dragsfjärds kommun än i Kimitobygden sammantaget (16 av 64 ingångna äktenskap eller 25%, respektive 31 av 179 eller 17%). Vidare berättar befolkningsstatistiken från samma tid om kunskaperna i det andra inhemska att de svenskspråkigas finskkunskaper i Dragsfjärds kommun låg nära medeltalet för bygden, 37%, medan de finskspråkiga i Dragsfjärds kommun i högre grad behärskade svenska: 55% jämfört med 40% för hela bygden. Som Villstrand också påpekar kan ändå dessa siffror ses som ett tecken på finskans svagare ställning: det är ofta majoritetsspråket som ”vinner” på blandäktenskap.³⁷⁴ Någon större språkstrid har ändå inte gått att påvisa. Jag drog samma slutsats i min studie av Folkets Hus i Dalsbruk under 1940-talets andra hälft där jag konstaterade att de skarpaste skiljelinjerna mellan olika föreningar och grupper baserade sig på klass och partitillhörighet (inom vänstern).³⁷⁵ Det här betyder ändå inte att inga konflikter eller ojämlikheter skulle ha existerat mellan språkgrupperna, och det skulle definitivt finnas skäl att utforska denna fråga i en vidare studie, inte minst med tanke på svenskhetens starka ställning som tyst berättelse i DBJ.

Det faktum att DBJ utgör just ett arkiv ger i sig självt upphov till en tyst berättelse, nämligen berättelsen om en enda arkivbildare. Som har framkommit på ett antal ställen är så inte fallet, men samtidigt är det här också den berättelse som jag genom mitt agerande kanske bidragit mest till, genom att inkludera 1900-talets moderna industrikoncerner i vad som tidigare var i första hand ett gammalt bruksarkiv. Både det faktum att det här upplevdes som den bästa lösningen, och det att allt material fanns i Dalsbruk, talar ändå för att den här berättelsen redan existerade innan jag inledde mitt arbete: DBJ är berättelsen om bruket, bolaget, firman eller

³⁷³ Suistoranta, Kemiön suurpitäjän historia, 55–57.

³⁷⁴ Villstrand, ”Befolkningen i Kimitobygden”, 53–54.

³⁷⁵ Nummenpää, *Rumskamrater*, 39–40.

fabriken i Dalsbruk, och dess plats är Bruksmuseet i Dalsbruk. Som en central förklarande faktor till den här berättelsen ser jag firmans starka och långlivade maktposition i Dalsbruk, på grund av vilken materialet i DBJ under samtliga tidsperioder innehåller en mängd information om de anställda, vilket i förlängningen innebär största delen av hela Dalsbruk och dess historia. Samtidigt är den här berättelsen också exkluderande, i det att DBJ inte, eller i väldigt liten utsträckning, innehåller information om personer som saknat koppling till firman, såsom egenföretagare.

Placeringen i Dalsbruk kan också ses som en tyst berättelse i sig själv: DBJ är en del av det lokala kulturarvet och källa till den egna historien i första hand, och ett företagsarkiv i andra hand. I den här berättelsen finns också en spänning mellan två perspektiv rörande hur och varför arkivet hamnat i just Dalsbruk. I den här avhandlingen har jag visat hur Bruksmuseets roll som förvaltare av DBJ etablerades genom dels firmans uttryckliga krav på att materialet ska behållas i Dalsbruk – vilket emellertid i efterhand är något svårtolkat då den juridiska ägaren till arkivet på 1980-talet inte har gått att slutgiltigt fastställa – och dels genom Ginlunds och andras personliga engagemang och aktörskap, som också kan ses som en del av en större lokalhistorisk boom i Svenskfinland under den här tidsperioden. Sett ur det här perspektivet finns DBJ i Dalsbruk för att man aktivt velat det och jobbat för saken. Ett eko av den här berättelsen hördes också i Söderlunds redogörelse för arbetet vid Åbo landsarkiv, där det faktum att arkivet skulle återbördas till Dalsbruk efter att så mycket arbete lagts ned på det enligt honom beskrevs som ”ledsamt”.³⁷⁶ När jag inledde arbetet med både DBJ och den här avhandlingen påverkades jag ändå av ett delvis konkurrerande perspektiv, nämligen en berättelse om hur ingen annan velat ta emot arkivet, varför det nu tas om hand efter bästa förmåga i Dalsbruk med de begränsade resurser som finns. I ljuset av den här avhandlingen ter sig det första perspektivet mer troligt, även om det inte verkar vara möjligt att komma fram till någon så kallad objektiv sanning i frågan. Däremot kan ytterligare kontext och nyanser blottläggas med hjälp av kulturarvsbegreppet, vilket jag gör i avsnittet nedan om Bruksmuseet.

För de tysta berättelsernas del kan vidare arkivets funktion som (uppfattad) kategoriserare och tillrättaläggare av historien noteras, i form av den kronologi över järn- och stålproduktion som skapas i DBJ på motsvarande sätt som berättelsen om firman som en arkivbildare. Då alla fabriker och företag i Dalsbruk ses som i grunden samma enhet, konstrueras också en sammanhängande berättelse om produktionens historia från den första järnmalmen som smältes i masugn till den sista spännlinan som tillverkades. I själva verket är

³⁷⁶ Intervju Söderlund II.

det fråga om otaliga tekniker, som skiljer sig åt både över tid och mellan olika produktionsenheter och maskiner. Den här förenklingen och berättelsen har jag också själv deltagit i genom att för den här avhandlingen skapa figurerna 1 och 2 över produktionen i Dalsbruk.

De här fyra tysta berättelserna hävdar jag mig alltså se med arkivet. För att läsa arkivets tysta berättelser behövs enligt Ketelaar insikt i de för arkivet relevanta sociala, kulturella, politiska, ekonomiska och religiösa kontexterna.³⁷⁷ Vilka är då de här processerna i DBJ:s fall? Dalsbruk har enligt mig framförallt präglats av sin ställning som bruks- och senare industriort. För den tidigare historien blir då ett centralt begrepp inte minst brukspaternalismen, som enligt mig också varit ovanligt seglivad i Dalsbruk. Den senare utvecklingen från 1900-talets andra hälft kunde vidare beskrivas med begrepp som avindustrialisering. I en parallell process har den lokala kulturen som en följd av detta genomgått faser där historiemedvetandet aktiverats – ofta i samband med avvecklingar – och den egna identiteten och minneskulturen har då utvecklats. Sett ur ett vidare perspektiv har utvecklingen och senare avvecklingen av industrin i Dalsbruk skett som ett resultat av den globala arbetsfördelningen, och orten har genomgått – eller genomgår fortfarande – en strukturomvandling från industriort till by på landsbygden.

5.2 Firman som berättare

På ett flertal ställen i den här avhandlingen har värdet av DBJ som en källa till hela Dalsbruks historia betonats. Utöver namngivna anställda och övriga personer knutna till bruket, inkluderar arkivet information om samhället i övrigt i form av bland annat fotografier och dokument rörande infrastruktur och boende. Samtidigt har den här informationen samlats in och nedtecknats med utgångspunkt i ägande, och berättelsen om Dalsbruk och dess invånare som finns bevarad i DBJ är berättad med firmans röst. I det här avsnittet diskuterar jag denna aspekt med utgångspunkt i ägande, först i form av konkreta bostäder, och sedan i överförd bemärkelse genom att diskutera jubileumsåret 1986.

I föregående kapitel visade jag hur arkivmaterialet rörande administrationen av firmans fastigheter kan förstås som kvarleva. I det här avsnittet tittar jag närmare på det så kallade lägenhetskartoteket, det vill säga de tre pärmar (Hbb:1–3) som innehåller uppgifter om Oy Wärtsilä Ab Dalsbruks aktielägenheter, som de rubricerats av arkivbildaren. I kartoteket framgår för varje lägenhet vanligen hyresgästernas namn, yrke eller titel och hur länge de bott

³⁷⁷ Ketelaar, "Tacit narratives", 136–137.

där, samt antalet inneboende ifall sådana finns. I en del fall anges även orsaken till att hyresavtalet upphört. Vidare har utförda reparationer och renovationer noterats. Kartoteket är inte helt fullständigt, och det förblir i den här avhandlingen oklart ifall kort avlägsnats i samband med att fastigheter sålts eller rivits, eller ifall de förkommit av någon annan orsak.

I synnerhet dokumentationen av reparationer kan förstas utifrån arkivhandlingens funktion som evidens. Samtidigt kan kartoteket också ha ingått i en professionalisering under Wårtsilåeran, det vill säga ifall formella hyresavtal inte tidigare existerat kan kartoteket ha varit den smidigaste lösningen för att dokumentera den rådande situationen då det togs i bruk på 1940-talet. Ur DBJ framgår inte hur eventuella hyresavtal mellan firman och arbetare skulle ha sett ut, eller ifall sådana alls uppgjorts. För en formalisering under Wårtsilåeperioden talar, utöver den tidigare nämnda rapporten över byggnadernas skick från 1966, den kåserande sångtexten ”Under takåsarna i Dalsbruk”. Sången, som lånat sin melodi från *Under takåsarna i Paris* framfördes i en revy år 1945, troligtvis på Folkets hus i Dalsbruk. I följande strofer från mitten av texten antyds även att formella hyresavtal då skulle ha varit en nyhet: ”Ty på bruket där bor en med sin bror / en annan bor hemma med far och mor. / Förr fick man bo, bara man kunde gno / [...] / Men nu är det hyra för alla / hundrafemti fast rummen är kalla. / I ett litet krypin uppå någon vind / under takåsarna i Dalsbruk. // Dom ville ha makt genom hyreskontrakt, / så var det nu med den saken.”³⁷⁸

I synnerhet ifall firmans och arbetarnas relation formellt definierades i termer av hyresvärd och hyresgäster för första gången på 1940-talet, men också i övrigt gällande upprättandet av kartoteket, är Ketelaars begreppsapparat lämpad för att diskutera det skedda. Redan existerande information om lägenheter och hyresgäster – eller lägenheternas invånare, ifall inga hyresavtal existerade – har identifierats som relevant att samla in och nedteckna på ett och samma ställe: genom att ett kartotek skapats har informationen om lägenheterna både arkivaliserats och arkiviserats. Under tiden som kartoteket har varit i användning har informationen om varje nyinflyttad arkiverats, det vill säga i det här fallet fångats av dokumenten. När ny information har skrivits ned för hand på kartotekskorten har också en väldigt konkret inskription ägt rum. Pårnarna är, som framkom i föregående kapitel, stora och tunga, vilket också kan tänkas ha tillfört en viss känsla av ritual i inskriptionen. Med tanke på detta är det både överraskande och kanske på ett mer naivt och föremålsorienterat plan inte alls överraskande att samma pårmarna varit i bruk i omkring fyrtio år, också för de nya hus som

³⁷⁸ *Sagt & Hört*, 3/1980, Trycksaker (Hfa:1), DBJ, DB. Gunnar Eriksson uppges som författare till texten.

byggdes. Åtminstone ett av dessa, ”Petsamo”, färdigställdes först 1981 då Ovakokoncernen redan tagit över – men också detta hus har förts in i samma kartotek.³⁷⁹

Ovako som tog över efter Wärtsilä 1979 representerade ändå inte en oavbruten kontinuitet i Dalsbruk, och de förändringar i såväl produktionen som kulturlivet har redan redogjorts för på ett allmänt plan i den här avhandlingen. I samband med jubileumsåret 1986 tog sig den här eventuella brytpunkten rent konkret i uttryck i frågan om finansieringen av det nygrundade Bruksmuseet, och de restaureringsarbeten som utfördes i dess regi inför jubileet. De ekonomiska bekymren var omskrivna i media, och Ovako fick också stundvis mer uttalad kritik för bristande engagemang.³⁸⁰ Dessa uttalanden bör framförallt ses mot bakgrund av att Wärtsiläkoncernen, trots att fabriken redan sålts vidare, bidrog med en summa på 100 000 mk för upprustningsarbetena inför jubileet. Att få motsvarande donationer från Ovako var svårare, även om företaget bidrog ekonomiskt i egenskap av medlem i museistiftelsen. Det är inte heller möjligt att endast på basis av museistiftelsens bokslut sluta sig till exakt hur mycket Ovako den här tiden bidragit ekonomiskt, eftersom en del dold sponsorering – det vill säga som inte direkt går att utläsa ur bokslutet – från firman också förekommit, vilket också för DBJ:s del syns i de donerade arkivhyllorna. Som möjliga förklaringar till Ovakos annorlunda inställning framhöll Ginlund under vårt samtal det försämrade ekonomiska läget under 1980-talet, samt det faktum att firmans sociala ansvar under den här tiden började minska; bland annat började man sälja hyresbostäderna. Samtidigt är också Wärtsiläs historia välrepresenterad i Bruksmuseets utställningar, och ”det var ju deras historia som skulle lyftas fram.”³⁸¹

Sett i det här ljuset av ägarskap av, eller kanske framför allt upplevelsen av ansvar inför den lokala historien och berättandet av den, framträder med andra ord slutet på ”Wärtsiläeran” som något av en brytpunkt. Samtidigt hade Wärtsilä 1938 övertagit ett lokalt aktiebolag som med tanke på boendesituationen kan sägas fortfarande vara starkt präglad av brukspaternalismen.³⁸² I diskussionen om detta frågade Ginlund och jag oss om Ovako, uttryckt med dagens terminologi, i egenskap av ny aktör på orten kanske inte upplevde det som sin uppgift att ta på sig ett så stort ansvar för det lokala kulturarvet. Wärtsiläs bidrag kan då istället ses som en epilög till en längre period av ägande och ansvar i det gamla brukssamhället.³⁸³ I berättelsen om brukets 300-åriga historia kunde med andra ord Wärtsiläs ekonomiska bidrag

³⁷⁹ ”PETSAMO”, Oy Wärtsilä Ab Dalsbruk Aktielägenheter, Hbb:1, DBJ, DB.

³⁸⁰ Mickelson, ”Brukets jubileum hotat”; Aintila, ”Jos ei rahaa”.

³⁸¹ Intervju Ginlund II.

³⁸² Jfr t.ex. Tomy Wass, ”Bruksarbetarnas socioekonomiska förhållanden”, Hagar Nikander (red.)

Kimitobygdens historia III (Kimito: Sagalunds hembygdsmuseum, Kommunalförbund, 1987), 134–137.

³⁸³ Intervju Ginlund II.

ses som ett sista eko från den gamla brukspaternalismen – men ifall så faktiskt är fallet blir en fråga för vidare forskning.

5.3 Bruksmuseet som berättare

I tidigare kapitel har jag visat hur grundandet av Bruksmuseet och senare dess lokalthistoriska arkiv kan relateras till en mer allmän lokalthistorisk strömning under samma tidsperiod, och inte minst till det engagemang för lokalthistoriska arkiv i Svenskfinland som inleddes under 1980-talet, inledningsvis i SLS regi. Hur ska då Bruksmuseet, som förvaltar DBJ, förstås som berättare? Har Bruksmuseet en berättarröst som är distinkt från firmans, eller har museet övertagit en del av firmans roll som berättare, i egenskap av förvaltare av historiska byggnader och informationen i arkivet? Den här frågan ställde jag i ett väldigt tidigt skede av avhandlingsarbetet, och det korta svaret får på basis av undersökningen sägas vara nej. I det här avsnittet redogör jag utförligare för detta svar, samtidigt som jag återvänder till den tysta berättelsen om Dalsbruk som DBJ:s plats. Samtidigt återknyter jag vad gäller teori till Cooks arkivparadigm samt kulturarvsdiskursen som den beskrivits av Björkholm. Min utgångspunkt är genomgående att arkivet är en del av museets verksamhet, även om jag ofta i diskussionen om museets publikarbete diskuterar just museiverksamhet och -föremål.

Ovan diskuterades arkivets placering vid Bruksmuseet som en tyst berättelse, och de ratade alternativ som diskuterats har rört nationella arkivinstitutioner i form av Åbo landsarkiv och Elka. Det alternativ som däremot inte berörts närmare är kommunens arkiv: till exempel Onnela och Joki nämner vikten av diskussion eller samarbete med kommunen då man är i färd med att grunda ett hembygdsarkiv.³⁸⁴ Dragsfjärds kommuns arkiv var, liksom övrig administration, placerad i det så kallade Ämbetshuset i centrum av Dalsbruk, uppfört 1974 och numera rivet.³⁸⁵ Det här kunde alltså i princip ha varit ett alternativ till Bruksmuseet, som också skulle ha inneburit att arkivet stannade på orten, men enligt Ginlund var detta högst troligen inte en diskussion som fördes, eller som man ens kom att tänka på. Informationen om den planerade överlämningen nådde nödvändigtvis inte kommunarkivet genom kommunens representantskap i museistiftelsen, eftersom man till kommunens representanter utsåg personer med ett personligt intresse för museiverksamheten, vilka ofta inte var anställda av kommunen. På en direkt fråga om huruvida samma gällde för firmans representanter, svarade Ginlund att dessa mer tydligt representerade firman och namngav vidare en högre tjänsteman som

³⁸⁴ Onnela & Joki, *Kotiseutuarkisto-opas*, 27–28.

³⁸⁵ Lindgren, *Honolulu*, 163.

fungerade som representant i många år. Sammanfattningsvis beskrev Ginlund frågan om DBJ:s placering som löst, i den mening att andra alternativ än Bruksmuseet inte diskuterades i någon större utsträckning.³⁸⁶

I det här svaret betonade Ginlund vidare att den ursprungliga tanken hela tiden var att arkivet skulle vara så nära användarna som möjligt, dock med tillägget ”sen är det [i dagens läge] för små resurser för att vi skulle använda det så mycket som det var tänkt.”³⁸⁷ Den här tanken om att arkivet ska finnas nära användarna och inte hos en etablerad arkivinstitution motsvarar i stora drag Cooks delvis framtidsorienterade beskrivning av det fjärde gemenskapsparadigmet inom arkivvetenskapen. Framförallt kan DBJ:s placering vid Bruksmuseet anses förverkliga det som Cook kallar för arkivets identitetsproveniens, det vill säga arkivet i en lokal gemenskap är en källa inte bara till information utan också den gemensamma identiteten och att bevara arkivet som en självständig enhet kan därför anses motiverat.³⁸⁸ Bruksmuseet och DBJ har dock en tillkomsthistoria som sträcker sig längre tillbaka i tiden, och speciellt i en vidare kontext finns drag som tydligt hör till det tredje identitetsparadigmet: strävan efter att i gallringsbesluten representera samhället i stort kan också sägas beskriva lokal- och arbetarhistoriens uppsving under 1980-talet, och arkivbranschens strävan efter standardisering och professionalisering känns igen i de manualer och anvisningar som jag och Söderlund tagit till oss i respektive kontexter.³⁸⁹

Upplevelsen av den lokala historien som något gemensamt är – oberoende av vilket paradigmet som väljs som förklaringsmodell – något som Ginlund identifierade under vår första intervju, som var något mer inriktad på kulturarvsbegreppet. Efter en direkt fråga från mig rörande bristen på dokumentation och avtal, och en stund av reflektion, framhöll Ginlund som en möjlig förklaring att ”det är väl lite det här med att det finns inga låsta dörrar i Dalsbruk.”³⁹⁰ Uttrycket kommer sig av den ännu långt in på 1900-talet förhärskande traditionen av att alla känner alla, och om någon mot förmodan skulle låsa sin ytterdörr – som för de gamla arbetarbostädernas del ofta innebar att låsen var av så gammal modell att samma nyckel kunde öppna fler av dem – visste grannarna ändå var nyckeln i så fall var gömd. Enligt det här synsättet skulle alltså också den gemensamma historien upplevas som just gemensam, och inte ägd av någon person eller institution. Det här är ändå inte, som framkommit på ett antal ställen, en reflektion av ett särdeles demokratiskt och jämlikt samhälle: brukets och senare firmans

³⁸⁶ Intervju Ginlund II.

³⁸⁷ Intervju Ginlund II.

³⁸⁸ Jfr Cook, ”four shifting”, 113–114.

³⁸⁹ Cook, ”four shifting”, 110–111.

³⁹⁰ Intervju Ginlund I.

ställning var väldigt länge stark. Detta faktum reflekterades också i den andra förklaringen som Ginlund framförde till bristen på formalia: man trodde väldigt länge på att Dragsfjärds kommun och firman – tillsammans med Bruksmuseet – skulle vandra hand i hand ”i tid och evighet.”³⁹¹

Hur såg då relationen mellan firman och Bruksmuseet ut? Som svar på min inledande öppna fråga om ämnet började Ginlund med att redogöra för sin första tid som amanuens för museet. När han inledde sitt arbete sommaren 1987 var anställningen nämligen tidsbunden, och planen var att efter att en del grundläggande arbete med föremålsamlingen utförts skulle amanuens tjänsten dras in, varefter den enda personalen skulle ha varit sommaranställda guider.³⁹² Ginlund förhandlade själv till sig en tillsvidareanställning på kommunfullmäktigemötet där amanuens tjänsten skulle behandlas, och han frågade sig också hur det skulle ha gått ifall han inte då hade råkat sitta i publiken. På motsvarande sätt undrade han också ifall det skulle ha gått vägen ifall han hade varit utomstående istället för ”bruksare”, som dessutom hunnit sommarjobba i valsverket. Förhållandet mellan Bruksmuseet och firman, så länge fabriken var igång, karaktäriserade Ginlund som ömsesidigt. Det ekonomiska stödet från firman till museet har redan nämnts, liksom det faktum att museet kunde användas som representationsutrymme för firmans gäster, men utöver detta samarbetade man också kring bland annat renoveringsarbeten. Då avvecklingen gått så långt att firman inte längre hade en egen timmerman kontrakterade man till exempel Bruksmuseets. Sammanfattningsvis var det alltså, med Ginlunds ord, ”riktigt ett gott förhållande”.³⁹³

Efter den här redogörelsen ställde jag mer explicita frågor om huruvida någon maktobalans kan anses ha existerat mellan Bruksmuseet och firman. Ginlund upplevde ändå inte att man, som jag uttryckte det, behövde gå och be om ekonomiskt stöd ”med mössan i hand” – även om man ändå artigast frågade ifall det skulle vara möjligt att få något. Stödet från firman gällde också i första hand vad Ginlund beskrev som naturliga saker, såsom hjälp med transport eller liknande. Ginlund underströk vidare att det helt enkelt inte heller var möjligt att be om stora saker i form av en byggnad eller dylikt eftersom Bruksmuseet inte skulle ha resurser att sedan underhålla dessa. Alltför stora bidrag kunde inte heller ges eftersom stödet från firman och kommunen också påverkade statsandelarnas storlek. Kommunens andel i museistiftelsen var på papper större, men firman har som framkommit bidragit med mer än vad bokslutet visar. Det låg även i firmans intresse att behålla en tydlig skiljelinje mellan firman

³⁹¹ Intervju Ginlund I.

³⁹² Styrelsemöte 9.1.1987, DMS protokoll, DB; Styrelsemöte 2.2.1987, DMS protokoll, DB; Styrelsemöte 10.3.1987, DMS protokoll, DB; Intervju Ginlund II.

³⁹³ Intervju Ginlund II.

och Bruksmuseet som en kulturinstitution finansierad med i huvudsak offentliga medel, så att inte museet i till exempel Museiverkets ögon skulle få karaktären av ett privatmuseum som firman finansierar helt själva.³⁹⁴

I samma intervju ville jag också med motsvarande frågeupplägg utreda relationen mellan Bruksmuseet och Dalsbruksborna. På ett mer allmänt plan svarade Ginlund att relationen i början präglades av en större grad av oförståelse – han kunde till exempel få frågor om vad han jobbade med under vintermånaderna då museet är stängt – men att relationen hela tiden har blivit bättre. Invånarna har också blivit mer medvetna om museets verksamhet bland annat genom det aktiva samarbetet med de lokala skolorna och de guideade rundvandringar i Dalsbruk som ordnats de senaste åren. Det ökade intresset kopplade Ginlund vidare, något mer försiktigt, ihop med nedläggningen av fabriksverksamheten som kan tänkas ha väckt mer nostalgi. I övrigt fokuserade Ginlund i sitt svar på relationen som bunden till person, då han också är den enda fastanställda i Dalsbruk, som också varit där en längre tid: å ena sidan upplever Ginlund att han har blivit en person som man känner till och därmed upplever att man kan närma sig till följd av sitt aktiva föreningsengagemang, å andra sidan betonade han också vikten av att i egenskap av liten organisation höras och synas i vardagen och prata med folk ute på byn – och visa ”att man inte försöker vara såndär kultursnobb.”³⁹⁵

Att amanuensen tillhör, och dessutom performativt lever ut, vad som upplevs som en äkta Dalsbruksidentitet, framträder med andra ord som en central faktor i relationen mellan Bruksmuseet och det omgivande lokalsamhället. Samtidigt hade jag också i mitt eget arbete vid Bruksmuseet uppfattat en distinkt ton i gamla arbetares förhållning till museet, varför jag ställde en specifik fråga om huruvida en maktobalans existerar och vad den i så fall beror på. I motsats till vad föregående citat antyder, och till vad jag själv förväntade mig, kommer denna inställning enligt Ginlund inte sig av vare sig hans ställning som akademiskt utbildad återflyttare till en gammal industriort på landsbygden, eller något slags strukturellt arv från firman. Istället är förklaringen, i all sin enkelhet, en gammalmodig inställning till museer: ”När folk hör ’museum’ tänker de först på konst och sen på mumier.”³⁹⁶ Mest problematisk är den här inställningen i fråga om museets insamling av föremål: potentiella donatorer föreställer sig att museiföremål ska ha ett pengavärde, och tror att till exempel en silversked skulle vara ett

³⁹⁴ Intervju Ginlund II.

³⁹⁵ Intervju Ginlund II.

³⁹⁶ Intervju Ginlund II.

värdefullt utställningsföremål, medan man om en – mycket mer sällsynt – gammal sliten arbetarskjorta från tidigt 1900-tal tänker ”int kan dehär va någå att ställas ut.”³⁹⁷

Apropå frågan om vad museet tar emot och sparar nämnde Ginlund hur han någon gång tillfrågats vilken byggnad i Dalsbruk han skulle skydda ifall han bara fick välja en, varpå han svarat att det han skulle spara är dalsbruksborna. Med andra ord ville Ginlund understryka det immateriala kulturarvets betydelse, och använde då också begreppet explicit.³⁹⁸ Om användningen av kulturarvsbegreppet vid både Bruksmuseet och Sagalund i Kimito, eller med Björkholms ord den operativa användningen av kulturarvsdiskursen,³⁹⁹ kunde Ginlund berätta att det används mer och mer, men däremot är han osäker på när man började. Kulturarvsbegreppet används aktivt i de texter som organisationen producerar om sig själv till exempel när man söker finansiering. Däremot brukar inte arkiven som förvaltas på bägge orter nämnas överhuvudtaget.⁴⁰⁰ Arkivmaterialets status som kulturarv kan således för närvarande beskrivas som i bästa fall implicit, men snarare teoretisk.

Det tydligaste exemplet på en instrumentalisering av kulturarvsdiskursen som jag upplevde under min praktik rörde planeringen av vilket DBJ-material som skulle placeras i arkivutrymmet i Bläckhornet respektive kanslibyggnaden, vilket också som redan nämnts fick mig att under resten av praktiken ta ett steg tillbaka från arkivteorin. Som redan nämnts är arkivet i Bläckhornet mörklagt, och det hålls förhållandevis svalt under sommarmånaderna, men uppvärmning är inte garanterad under vintermånaderna. Temperaturen i kansliet är något mer konstant, om än lite varmare på sommaren, men trots gardiner är få ställen helt skyddade mot solljus. Jag vändades mycket över vilket utrymme som skulle vara mest ändamålsenligt för vilket material, och på min arkivhandledares fråga om huruvida museet kunde köpa in apparatur för att reglera temperaturen och luftfuktigheten kunde jag inte annat än svara med ett skratt. När jag tog upp frågan med Ginlund skrattade han också först och konstaterade att ”jag pratar som en från Helsingfors”, varefter han sedan mer seriöst svarade att han personligen är mer oroad över vilketdera trähus som löper större risk att brinna ned. Detta föranledde också en mer allmän diskussion om byggnadsvården inom organisationen, som utmynnade i Ginlunds utsaga att ”vi har nu som uppgift att bevara vårt gemensamma kulturarv, men om det inte värderas högre [i tilldelningen av offentlig finansiering] kan vi inte göra mer än vad vi gör.”⁴⁰¹

³⁹⁷ Intervju Ginlund II

³⁹⁸ Intervju Ginlund II.

³⁹⁹ Björkholm, Immateriellt kulturarv, 60.

⁴⁰⁰ Intervju Ginlund I.

⁴⁰¹ Praktikdagbok 12.1.2022, AN.

Spänningen mellan centrum och periferi, som Cook beskriver som ett utmärkande drag för det fjärde gemenskapsparadigmet, är med andra ord synlig vid dagens Bruksmuseum. Intressant nog märks också en skillnad i Ginlunds svar beroende på om diskussionen rör DBJ:s tillkomsthistoria specifikt, eller verksamheten vid Bruksmuseet i allmänhet i relation till kulturarvsbegreppet. Även i den allmänna diskussionen lyfte Ginlund förvisso upp vikten av att förvara DBJ nära användarna, men han konstaterade också, gällande både förvaringsmöjligheter och annan formalia att ”Nog funderar man ju ibland att är det sist och slutligen rätt att ha materialet här.”⁴⁰² Kontexten för uttalandena var en explicit fråga om Ginlunds egen relation till kulturarvsbegreppet, inför vilket han tidigare känt ett främlingskap med tanke på förledet ”kultur”, som han inte upplevde att omfattade den historia som Bruksmuseet förvaltar. Ginlund upplevde ändå att han senare kunnat närma sig begreppet, dels genom att fokusera på ”arv”-delen, och dels genom att reflektera över och acceptera att ”allt kan inte göras, och allt kan inte räddas.”⁴⁰³

Genom studiebesök till större och så att säga finare kulturarvsinstitutioner runt om i Europa har Ginlund vidare noterat hur man även vid ett stort museum upplever motsvarande problem som Bruksmuseet vad gäller okatalogiserat material, röriga samlingar, utrymmes- och personalbrist. Resursbristen syns vid Bruksmuseets arkiv inte minst i svårigheten att inleda ett massdigitaliseringsprojekt, vilket Ginlund framhöll som det bästa för DBJ vad gäller både tillgänglighet och beständighet. Om mindre museers roll i förvaltningen av kulturarvet konstaterade Ginlund vidare att ifall allt material skulle lämnas över till större institutioner med – i alla fall på papper – bättre förutsättningar att vårda samlingarna skulle det sedan inte finnas något kvar i Bruksmuseet att förvalta. Eller lite mer pessimistiskt uttryckt: ”var hålls nu sen arkivmaterial ifall [det blir krig]?”⁴⁰⁴ Den här inställningen, som jag inte skulle beskriva som pessimism utan snarare som ett slags radikal acceptans av vilka förhållanden och förutsättningar som påverkar möjligheten att bevara och vårda ett arkiv, har jag i efterhand kunnat konstatera att har varit väldigt formativ för min yrkesidentitet. Härnäst diskuteras denna mer ingående, då jag behandlar arkivariens – och i praktiken min egen – berättarröst.

⁴⁰² Intervju Ginlund I.

⁴⁰³ Intervju Ginlund I.

⁴⁰⁴ Intervju Ginlund I.

5.4 Arkivarien som berättare

Genom att förhållandevis detaljerat redogöra för mitt – och i viss mån även Söderlunds – arkivarbete har jag samtidigt beskrivit min egen roll i den del av DBJ:s semantiska genealogi som jag kallat för den andra arkiveringen. Var och hur min röst som berättare av och i arkivet hörs har i detta – förhoppningsvis – tydliggjorts. Jag har till exempel visat hur min roll som konstruktör av arkivet som det ser ut år 2023 syns i både mer och mindre genomtänkta beslut, som till exempel klassificeringen av material innehållande personuppgifter, respektive kapslarna från bruksledningen märkta ”diverse”. I det här avslutande avsnittet reflekterar jag kort över berättarrollen som en mer subjektiv upplevelse, samt diskuterar hur denna i fallet med DBJ kan förstås i relation till Ketelaars beskrivning av arkivarien som gränsvakt för arkivhandlingens väg från en dimension av funktionalitet till en annan – eller från de aktiva och passiva skedena till det historiska skedet i den klassiska livscykelmodellen. Eftersom min ansats inte har varit att arbeta med vare sig närläsning eller uttalade diskurser i egentlig mening, har jag i intervjuerna med Söderlund och mig själv också inkluderat den explicita frågan ”Hur upplever du din ’maktposition’ som arkivarie?” Söderlunds svar utgick från samtiden och berörde bland annat det pågående paradigmskiftet vad gäller Riksarkivets roll, vilket har behandlats tidigare. Intervjuerna med Söderlund var inte heller tänkta att i så stor utsträckning undersöka en subjektiv upplevelse, varför jag här fokuserar på mitt eget svar.

Svaret i fråga kan sägas präglas av en medvetenhet om min roll som konstruktör av arkivet, samtidigt som den känsla av stress eller obehag inför detta som jag beskrivit kan sägas röra sig på en väldigt banal nivå: ”Mest ångest har jag väl brukat ha över ifall det råkat bli kvar någons post it-lapp på ett papper i en mapp: om jag ens lite kan gissa mig till vad den har att göra med, har jag hemskt svårt att slänga den.”⁴⁰⁵ Ett likartat exempel som jag också refererar till i samma svar kommer från den vid det här laget ofta omnämnda dagboksanteckningen om då jag upplevde att jag på grund av konflikten mellan teori och praktik gick i ”baklås”: ”[S]ka man spara mellanflikarna i mappen, är det ok att klippa sönder dem, hur noggrant borde mapparna dokumenteras... Har mycket svårare nu att ta egna beslut [...]”⁴⁰⁶ På ett mer abstrakt – och självsäkert – plan beskrev jag i mitt intervjusvar hur jag i arbetet med att ordna arkivet försökt beakta hurudan metadata jag själv i egenskap av historiker skulle uppskatta om

⁴⁰⁵ Intervju Nummenpää.

⁴⁰⁶ Praktikdagbok 12.1.2022, AN.

materialet, eller en hurudan logik bakom ordningen som jag själv skulle ha nytta av för att bestämma vilken del av arkivet jag skulle vilja beställa fram i en arkivläsesal.⁴⁰⁷

Att jag i min yrkesutövning tycks utgå från mig själv som forskare och framtida arkivkund innebär i förlängningen att jag i mitt arbete åtminstone i viss mån verkar förlita mig på en dialog mellan äldre och nyare tyst kunskap, vilket inte är en särdeles transparent utgångspunkt för att analysera min egen berättarröst. I förlängningen innebär det också att det DBJ som nu existerar har präglats av mina egna intressen och åsikter: det material jag själv upplever som intressant har avgränsats i tydliga serier, som till exempel fastighetsserien, och som redan framkom tidigare har min liberala användning av H-serien troligtvis i mycket kommit från den postmodernt – eller post-postmodernt – betonade utbildning som jag fått. Dessa omständigheter är kanske inte de mest smickrande eller akademiska, men det kan i sig också vara en förklaring till den olustiga känsla som jag beskrivit. I mitt intervju svar avslutade jag med att beskriva känslan som förknippad med ”något slags medvetenhet om hur slutgiltigt det är: jag är den enda människan som ser denna helhet exakt i denna form, innan den förändras genom att jag lägger den i en kapsel, osv. Jag brukar t.ex. också bli lite glad ifall det har lämnat kvar rost från gem eller stansar som jag tagit bort – för då förstår kanske också nästa person att de här pappren i något skede har suttit ihop!”⁴⁰⁸

Jag kan med andra ord i egenskap av yrkesmänniska konstateras vara medveten om min position som ”gränsbevakare” i arkivet, men som forskare frågar jag mig ändå ifall jag – och för den delen Söderlund – i egenskap av praktikanter kan anses utöva samma slags makt som den som Ketelaar och Derrida (och Foucault) skrivit om? Ketelaars resonemang om arkivets semantiska genealogi och dess tysta narrativ, som här undersökts genom en instrumentalisering av relaterade begrepp såsom arkivalisering, går tillbaka på teoriskolor om staten som maktapparat. Arkivariens makt härleds i det här sammanhanget från hens roll som en kugge i myndigheternas – eller storföretagens – maskineri av information om enskilda individer. Thor Tureby och Johansson har i samma anda analyserat arkiverat minnesmaterial vid Nordiska museets arkiv. Nordiska museet är en anrik kulturarvsinstitution som från början både uttalat och outtalat haft som uppgift att berätta den svenska nationalstatens historia, i formen ”det här är Sverige och det här är svenskarna”. De berättelser som skapats i samband med detta finns det givetvis fog för att dekonstruera och ifrågasätta, och detsamma kan sägas gälla för

⁴⁰⁷ Intervju Nummenpää.

⁴⁰⁸ Intervju Nummenpää.

motsvarande forskning i Finland som bland annat fokuserat på SKS och SLS som traditionsarkiv med motsvarande uppgifter relaterade till den nationella identiteten.

Frågan är ändå ifall och till vilken grad detta stämmer in på mig som aktör, då jag arbetat på ett litet lokalhistoriskt museum med extern finansiering, då det – och här instrumentaliserar jag själv kulturarvsdiskursen – annars inte skulle vara någon alls som tog sig an materialet? Jag förnekar inte att jag som arkivarie skulle ha makt i fråga om ordnandet av arkivmaterialet, vilket samtidigt skapar en hierarki och klassifikationer, vilket Arlette Farge beskrivit som ett första steg bort från verkligheten.⁴⁰⁹ Vidare kunde det faktum att dylikt arbete finansieras av Svenska Kulturfonden runt om i Svenskfinland utgöra en avhandling i sig. Detta oaktat ställer jag mig försiktigt kritisk till att Dalsbruks Bruksmuseum skulle kunna analyseras enligt exakt samma standard som Nordiska museet, då arbetet i många fall verkligen präglas av de två alternativen ”ingenting alls görs” och ”ens något görs.” Under mina tre praktikperioder vid Bruksmuseet har jag heller aldrig i egentlig mening verkat som professionell arkivarie – även om jag tack vare mina studier hela tiden behandlats som en person med yrkeskunskap och auktoritet att välja rätt lösningar – utan det här är bokstavligen mitt lärdomsprov för att kunna kalla mig utbildad arkivarie enligt nationell standard. Med det sagt lämnar jag frågan om min egen berättarröst, och övergår till att summera den här avhandlingen.

⁴⁰⁹ Farge, *Allure*, 64.

6 Avslutande diskussion

Att avsluta den här avhandlingen innebär för mig slutet på en flera år lång process. Typiskt nog för den här avhandlingen är startpunkten inte tydlig: Är det 2021, då jag inledde min praktik som visade sig bli väldigt långvarig på grund av en pandemi; 2020, då jag inledde mina arkivstudier och började fundera på avhandlingsämne; eller 2018, då jag i mitt dagliga arbete på Bruksmuseet för första gången såg nya DBJ i okatalogiserad form, och gärna skulle ha inlett arkivarbetet genast? Oberoende av hur den här perioden definieras kan jag konstatera att jag under hela den här tiden funderat på DBJ i egenskap av antingen blivande arkivarie eller forskare. Stundvis har också de här rollerna överlappat, vilket varit nog så förvirrande och till och med frustrerande. Mitt arbete har hela tiden bottnat i en vilja att undersöka Dalsbruk med utgångspunkt i frågor om makt och för detta använda DBJ som källmaterial, och det praktiska genomförandet av detta har ändrat karaktär ett antal gånger i takt med att fokus på arkiv och arkivvetenskap skärpts. En drivande kraft i arbetet har även på många sätt varit en strävan att bättre förstå arkivvetenskapen och min plats i den, beträffande såväl teoretisk diskussion som praktisk och ibland tyst kunskap.

För att omsätta dessa tankar i praktiken och gestalta källmaterialet i och om DBJ har jag använt mig av en kombination av Eric Ketelaars begreppsapparat för att undersöka arkivets semantiska genealogi och dess tysta berättelser, och Malin Thor Turebys metod att höra med samlingen. Samtidigt har jag för att genomföra en analys med denna ansats bidragit med konkret empirisk kunskap om DBJ och Dalsbruks Bruksmuseum. Ansatsen har inneburit en lång process av empirisk forskning för att kartlägga DBJ:s historia. Forskningsprocessen har inte heller varit linjär och en del material har tillkommit när arbetet redan närmast sig sitt slutskede, till exempel hade jag helt gett upp med att identifiera Söderlund när jag av en slump lyckades komma i kontakt med honom. Dessa aspekter har resulterat i en omfattande färdig avhandling, där ändå ingen del av den färdiga analysen skulle existera utan de andra.

I den här avhandlingen har jag således för att bidra med forskning om ett finländskt företagsarkiv undersökt hurudant material som sparats i DBJ, var det har sparats och varför. Jag har med hjälp av de två arkivförteckningar som upprättats av mig och Åke Söderlund översiktligt gått igenom vilket material DBJ innehåller, och utgående från detta visat hur materialet kan tolkas som en kvarleva inte bara av firmans verksamhet, utan också av såväl arkivfältets normer och praxis, som konkret arkivarbete. Genom en tillämpning av Ketelaars teoretiska diskussion har jag visat hur DBJ-materialet arkivaliserats i en förhållandevis snabb takt under 1980-talet. Som huvudsakliga förklaringar till detta har jag identifierat en allmän

intensiv period när lokalthistoriska arkiv grundades runtom i Svenskfinland på initiativ av SLS, och en för Dalsbruk specifik aktiv period vad gäller ihågkommande och bevarande, som hänger samman med både den begynnande avvecklingen av industrin och brukets 300-årsjubileum. Jag har också diskuterat motsvarande process i relation till den slutliga nedläggningen av fabriken – eller fabrikerna – i Dalsbruk under 2010-talet. Jag har vidare föreslagit en tolkning av arkiveringsbegreppet och inskriptionen av en arkivhandling som i större utsträckning än i existerande litteratur betonar det konkreta. I så stor utsträckning det har varit möjligt har jag genom en empirisk undersökning kartlagt det fångande av dokumenten samt tillhörande arkivering som ägt rum på 1980- och 2020-talen.

Baserat på den här analysen i kapitel 3 och 4 har jag i min avslutande läsning av arkivets tysta berättelser visat hur firman med dess arkiv i större utsträckning har uppfattats som något som tillhör Dalsbruk och invånarnas lokalthistoria, än någon överordnad koncerns företagshistoria, eftersom materialet innehåller information om hur en så stor del av befolkningen levde. Samtidigt är arkivets tysta berättelser präglade av olika maktförhållanden: bruksledningen i relation till arbetarna; svenskans starka ställning i relation till framförallt finskan; spänningen mellan centrum och periferi; och i samtiden slutligen den eventuella legitimeringen av arkivet som kulturarv. Vidare skapas i DBJ en tillrättalagd berättelse om järn- och stålproduktion som en sammanhängande process under en period omfattande flera hundra år.

I analysen av de här tysta berättelserna har jag även identifierat tre tydliga berättarröster, och diskuterat hur dessa hörs i arkivet. För firmans del har jag visat hur dess maktposition lämnat spår i DBJ i det material som berör ägande, samtidigt som jag genom att betrakta jubileumsåret 1986 utgående från frågor om ägande och ansvarskänsla inför den gemensamma historien preliminärt pekat ut Wårtsiläeran som en preliminär brytpunkt i relationen mellan firman och dalsbruksborna, och som ett eventuellt sista eko av brukspaternalismen. Angående Bruksmuseet har jag kunnat konstatera att detta maktförhållande inte är ett arv som övertagits av museet, utan det har hela tiden existerat som en självständig helhet om än med nära band till firman. Jag har vidare visat hur Bruksmuseet verkar inom en kulturarvskontext, och hur museet inklusive jag själv verkar inom det som av Johanna Björkholm beskrivits som en kulturarvskontext. I denna spänning mellan centrum och periferi känns även Terry Cooks fjärde gemenskapsparadigm igen. Legitimeringen av DBJ som framförallt ett arkivmaterial, men i andra hand även ett eventuellt kulturarv, har jag också diskuterat utifrån min egen position som arkivarie.

I den här avhandlingen har jag på ett antal ställen lämnat dörren öppen för vidare forskning. En mer historievetenskapligt orienterad studie kunde till exempel, utgående från bland annat det arkivmaterial som beskrivits här, undersöka brukspaternalismens vara eller inte vara i Dalsbruk under den period under 1900-talet som fabriken ingått i moderna koncerner. I ett mer nutidsfokuserat perspektiv kunde också en mer ingående analys av händelseförloppet under 2010-talet undersökas med hjälp av begrepp som avindustrialisering eller historiebruk. DBJ specifikt kunde också vidare undersökas med hjälp av kvantitativa metoder, till exempel kunde kvarlevoperspektivet kompletteras av en undersökning av vilka tidsperioder som är mest och minst representerade på enhetsnivå. Bland möjliga kvalitativa ansatser kunde en mer ingående studie av arkivarbete och hur tyst och uttalad kunskap används i praktiken vara av intresse, i fallet med DBJ förslagsvis utförd av någon annan än jag själv. Inom arkivvetenskapens område finns också potential för ett antal vidare studier. Till exempel skulle det vara intressant att kartlägga hur utspritt materialet från en specifik koncern – förslagsvis Wärtsilä – är, var det förvaras och under vilka förhållanden. En vidare studie av hanteringen av företagsarkiv i allmänhet i Finland, eller till exempel i Norden, skulle också vara givande. Några självklara ingångar är frågor om gallring, sampling och digitalisering, men personligen skulle jag också vara intresserad av en vidare undersökning av hur företagsarkiv förtecknas, och av hur det fasta arkivskemat tycks vara ett både förlegat och ändå aktivt använt verktyg – om än i tysthet i en del fall.

Den här avhandlingen kan på en del punkter sägas utgöra en inlärningsdagbok över min framväxande yrkesidentitet som arkivarie och en del av det jag tagit upp är sådant som jag gärna skulle ha läst nyare litteratur om under min utbildning, vilket väcker vidare frågor om de äldre traditioner och tysta kunskaper som fortfarande cirkuleras på fältet i dagens läge. När det kommer till hanteringen av historiska företagsarkiv är det, som den här avhandlingen också visat, en hel del i professionens historia som tycks gå igen: de många kartoteken i DBJ, som skapats under decennierna kring publikationen av Holmes artikel, ligger efter mitt slutförda arbete kvar i sina originalförpackningar och -pärmar, i brist på lättillgänglig konkret information om deras hantering, av den art som Holmes efterlyste 1938. I egenskap av den arkivarie som senast arbetat med DBJ finner jag ändå förtröstan i att åtminstone ha kunnat rädda ett hundratal mappar med korrespondens – inklusive sköra kalkerpapper – från att ha rostat sönder helt.

De redogörelser för arkivarbetets praktiska dimension som återkommer avhandlingen igenom ser jag som ett bidrag inte bara till en möjlig diskussion på arkivfältet i Finland, utan också till en historikers verktyg för att källkritiskt förhålla sig till ett arkivmaterial. Genom min

analys av DBJ som historisk kvarleva har jag visat hur en mer aktiv dialog mellan arkiv- och historievetenskaperna kan öppna dörrarna för givande analytiska ingångar. På motsvarande sätt ser jag vidare den här avhandlingen som ett exempel inom bägge vetenskapsgrenar på hur metoden att höra med samlingen kan tillämpas på ett fruktbart sätt också utanför *oral history*-fältet. Det huvudsakliga syftet med den här avhandlingen, att bidra med empirisk kunskap om ett finländskt företagsarkiv, har uppfyllts genom att DBJ:s semantiska genealogi har dekonstruerats. Detta har i andra hand bidragit med ny kontextuell kunskap om arkivet i fråga, samtidigt som den här avhandlingen också utgör ett tillägg till den semantiska genealogin, vilket oundvikligen kommer att påverka framtida läsningar av arkivet.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Arkivkällor

Dalsbruks Bruksmuseums arkiv (DB), Dalsbruk

Dalsbruks Järnverks arkiv (DBJ)

Dalsbruks Bruksmuseums lokalhistoriska arkiv

Bildsamling Dalsbruk, DB04203–DB05567

Dalsbruks Musestiftelses arkiv (DMS)

Mötesprotokoll

Verksamhetsberättelser, resultaträkningar, revisioner och budgeter.

Material skapat för guider/internt bruk

Näringslivets centralarkiv (Elka), S:t Michel

Oy Wärtsilä Ab, Taalintehdas, 1926–1969, KO 1–7

Riksarkivet (RA)

Åbo landsarkivs tjänstearkiv

Arbetsredogörelser, 1988

Korrespondens (ej diarieförd), 1987–1988

Intervjuer

Samtliga intervjuer utförda av författaren.

Ginlund, Hans. Vice museichef, Dalsbruks Bruksmuseum. 9.3.2022; 10.2.2023, Dalsbruk.

Luoma-aho, Jarmo. Arkivchef, Elka. 12.1.2022, telefonsamtal.

Mikael Korhonen. Lokalhistorisk arkivrådgivare anställd av SLS, 1980-talet. 3.3.2023, Zoom.

Nordell, Kenneth. Konkursförvaltarens lokala representant i Dalsbruk 2012–2017. 6.1.2023, Zoom.

Söderlund, Åke. Landskapsarkivarie, Ålands landsarkiv. 26.1.2023; 31.1.2023, Microsoft Teams.

Övrigt källmaterial

Material skapat av eller i författarens ägo (AN)

Dagbok förd över tre månaders lokalhistorisk praktik vid Dalsbruks Bruksmuseum, finansierad av Svenska Kulturfonden, 11.10.2021–2.10.2022.

Skriftligt intervju svar på frågor ställda till Åke Söderlund, 20.1.2023.

Stipendieansökningar och -redovisningar till Svenska Kulturfonden, 2020–2022.

E-postkorrespondens med Jukka Liukkonen, Elka. 13.3.2023.

Tryckt källmaterial

Småtryck

Sagt & Hört 1971–1980 (DB, Dalsbruks Järnverks arkiv, Hfa:1)

Bruksnytt 1981–1989 (DB, Dalsbruks Järnverks arkiv, Hfa:2)

Tidningar

Akti 2020 (https://issuu.com/kansallisarkisto/docs/ka_akti_2_20)

Faili 2020 (Åbo universitets bibliotek)

Hufvudstadsbladet 1985 (Dalsbruks museistiftelses klipparkiv)

Ny tid 1977, 1979 (Brages pressarkiv)

Suomen Kuvalehti 1985 (Dalsbruks museistiftelses klipparkiv)

Åbo Underrättelser 1980, 1988–1989, 2015–2017 (Dalsbruks museistiftelses klipparkiv;

Nationalbibliotekets digitaliserade dagstidningar, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu>, friexemplar lästa vid Åbo Akademis bibliotek)

Elektroniska nyhetsartiklar

Svenska Yle 2012–2022 (<https://svenska.yle.fi/>)

Forskningslitteratur

Aalto, Teemu. *Yrityksen arkistonhoito*. Espoo: Talousjulkaisut, 1982.

Anderson, Benedict. *Den föreställda gemenskapen: reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Översatt av Sven-Erik Thorell. Göteborg: Daidalos, 1993.

- Aronsson, Peter. *Historiebruk – att använda det förflutna*. Lund: Studentlitteratur, 2004.
- Bergström-Stenbäck, Anne. *Dalsbruks metallarbetarfackavdelning 54 = Taalintehtaan metallityöväen ammattiosasto 54*. Dalsbruk: Dalsbruks Metallarbetarfackavdelning, 2015.
- Bergström-Stenbäck, Anne. *Gymnastik- och idrottsföreningen Jäntevä 1908–2008*. Kimitoön: Gymnastik- och Idrottsföreningen Jäntevä, 2011.
- Björkholm, Johanna. "Att iscensätta folkmusik som kulturarv i finlandssvensk kultur. Om performativitet i kulturarvsprocessen". Steel, Tytti, Turunen, Arja, Lillbroända-Annala, Sanna & Santikko, Maija (toim./red.). *Muuttuva kulttuuriperintö / Det föränderliga kulturarvet*. Helsinki: Ethnos ry, 2014, 62–94.
- Björkholm, Johanna. *Immateriellt kulturarv som begrepp och process: folkloristiska perspektiv på kulturarv i Finlands svenskbygder med folkmusik som exempel*. Åbo: Åbo Akademis förlag, 2011.
- Burton, Antoinette (ed.). *Archive Stories: Facts, Fictions, and the Writing of History*. Durham (N.C.): Duke University Press, 2005.
- Båsk, Katia & Malmberg, Henry. *Vi smälte järn: Henry Malmbergs teckningar från Dalsbruks stålverk*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 1993.
- Cook, Terry. 'Evidence, memory, identity and community: four shifting archival paradigms'. *Archival Science* 13, 2013. DOI 10.1007/s10502-012-9180-7
- Cook, Terry. "Macroappraisal in Theory and Practice: Origins, Characteristics, and Implementation in Canada, 1950–2000". *Archival Science* (2005:5), 101–161. <https://doi.org/10.1007/s10502-005-9010-2>.
- Derrida, Jacques. *Archive Fever: A Freudian Impression*. Översatt av Eric Prenowitz. Chicago: University of Chicago Press, 1996.
- Duff, Wendy M. & Harris, Verne. "Stories and Names: Archival Description as Narrating Records and Constructing Meanings". *Archival Science* (2002:2), 263–285.
- Edgerly, Linda. "Business Archives Guidelines". *American Archivist* 45 (1982:3), 267–272.
- Farge, Arlette. *The Allure of the Archives*. Översatt av Thomas Scott-Railton. New Haven: Yale University Press, 2013. <https://doi.org/10.12987/9780300180213>.
- Fellman, Susanna. *Uppkomsten av en direktörsprofession: industriledarnas utbildning och karriär i Finland 1900–1975*. Helsingfors: Finska vetenskaps-societeten, 2000.

Fode, Henrik & Fink, Jørgen. "The Business Records of a Nation: The Case of Denmark". *American Archivist* 60 (1997:4), 72–86.

Grandell, Axel. *Äldre Redovisningsformer I Finland: En Undersökning Av Den Företagsekonomiska Redovisningens Utveckling I Finland Intill 1800-talets Slut*. Helsingfors, 1944.

Hakala, Petra & Pohjola, Marja. "Miten yhdistyksen vanha arkisto järjestetään?". Pohjola, Marja, Hakala, Petra & Harvilahti, Lauri. *Arkistot kuntoon: yhdistyksen arkistokäsikirja = Tag hand om arkivet: arkivhandbok för föreningar*, 20–26. Helsinki: Tieteellisten seurain valtuuskunta, 2008.

Hakala, Petra. "Arkivarien och arkivet. Arkivariens roll inom SLS i olika tider". Ekrem, Carola, Gustavsson, Pamela, Hakala, Petra & Korhonen, Mikael. *Arkiv, Minne, Glömska: Arkiven Vid Svenska Litteratursällskapet I Finland 1885-2010*, 284–310. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2014. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-978-951-583-444-7>.

Heinonen, Jouko. "Kotiseutumuseoiden ja muiden paikallismuseoiden synty". Pettersson, Susanna & Kinanen Pauliina (toim.), *Suomen museohistoria*, 153–167. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2010.

Helasti, Heikki, Itälä, Riitta, Nurmimäki, Kari & Roos, Carl-Magnus (työryhmä). *Miten säilytän tiedon. Liikearkistoyhdistys ry:n laatima säilytysaika-suositus yritysten, yhteisöjen ja organisaatioiden asiakirjoille*. Helsinki: Liikearkistoyhdistys ry, 1998.

Henttonen, Pekka. "Looking at Archival Concepts and Practice in the Light of Speech Act Theory". Anne J Gilliland, Sue McKemish & Andrew J Lau (eds.). *Research in the Archival Multiverse*. Clayton: Monash University Publishing, 2017, 537–557.

Henttonen, Pekka. *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. Helsinki: Avain, 2015.

Henttonen, Pekka. *Records, Rules and Speech Acts: Archival Principles and Preservation of Speech Acts*. Tampere: Tampere University Press, 2007.

Holm, Christoffer. "Koverhar In Memoriam: Rummets betydelse i nostalgien efter nedläggningen av stålverket i Hangö". *Arbetshistoria* 175–176 (2020:3–4), 84–93. <https://www.arbetshistoria.se/fulltext/175-176.pdf>.

Holmes, Oliver W. "The Evaluation and Preservation of Business Archives". *The American Archivist* 1 (1938:4), 171–185.

Hupanniittu, Outi & Peltonen, Ulla-Maija (toim.). *Arkistot ja kulttuuriperintö*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2021. <https://doi.org/10.21435/tl.268>.

Häyrynen, Simo. ”Kudontaa vai erottelua? Kulttuuripolitiikka kulttuurituotannon kehyksenä”. Grahn, Maarit & Häyrynen, Maunu (toim.) *Kulttuurituotanto: kehykset, käytäntö ja prosessit*, 23–43. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Turku: Turun yliopisto, Kulttuurituotannon ja maisematutkimuksen laitos, 2009.

Itälä, Riitta, Latva-Koivisto, Pentti, Roos, Carl-Magnus & Toivonen, Ritva (työryhmä). *Pureeko ajan hammas. Arkistointi ja asiakirjojen säilytysajat*. Helsinki: Liikearkistoyhdistys ry, 2000.

James E. Fogerty, ”Archival Brinkmanship: Downsizing, Outsourcing, and the records of Corporate America”, *American Archivist* 60 (1997:4), 44–55.

Kaihovirta, Matias. *Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2015.

Ketelaar, Eric. ”Archives as Spaces of Memory”. *Journal of the Society of Archivists* 29 (2008:1), 9–27. DOI: 10.1080/00379810802499678.

Ketelaar, Eric. ”Cultivating archives: meanings and identities”. *Archival Science* 12 (2011). DOI 10.1007/s10502-011-9142-5, 19–33.

Ketelaar, Eric. ”Tacit Narratives: The Meanings of Archives”. *Archival Science* 1 (2001), 131–141.

Korhonen, Mikael (red.). *Lokalhistoriska Arkiv: EnHandledning*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 1987.

Lidman, Satu, Koskivirta, Anu, & Eilola, Jari (toim.). *Historiantutkimuksen Etiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 2017.

Lindgren, Leif (red.). *Från Honolulu till Sibirien – Dalsbruk i bilder*. Dalsbruk: Dalsbruks byalag - Taalintehtaan kyläyhdistys, 2016.

Lukala, Marianne, Iver, Anneli & Iver Robert. *Dalsbruk 1686–1986*. Dalsbruk: Ovako 1986.

Malmberg, Henri & Båsk, Katia. *Vi smälte järn: Henry Malmbergs teckningar från Dalsbruks stålverk*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet, 1993.

Marander-Eklund, Lena. ”Som vi ropar får vi svar. Metodologiska aspekter på tillkomsten av skriftligt och muntligt biografiskt material”. *Budkavlen* 91 (2012), 56–68.

Nash, Michael. ”Small Business, Manufacturing, and Flexible Specialization: Implications for the Archivist”. *American Archivist* 58 (1995:3), 284–293.

Nikander, Hagar (red.). *Kimitobygdens historia III*. Kimito: Sagalunds hembygdsmuseum, Kommunalförbund, 1987

Onnela, Samuli & Joki, Vuokko. *Kotiseutuarkisto-opas*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Suomen Kotiseutuliitto, 2007.

Pearce-Moses, Richard. *A glossary of archival and records terminology*. Chicago: Society of American Archivists, 2005. <https://files.archivists.org/pubs/free/SAA-Glossary-2005.pdf>.

Portelli, Alessandro. "The Peculiarities of Oral History". *History Workshop Journal* 12 (1981:1), 96–107.

Roos, Carl-Magnus (toim.). *Säilyykö sähköinen – ja kuinka kauan?*. Helsinki, Liikearkistoyhdistys ry, 2018.

Rydén, Göran. "Det tidigmoderna bergsbrukets män och kvinnor – forskning om arbetare och arbete." Benny Jacobsson & Maria Ågren (red.), *Levebröd: Vad vet vi om tidigmodern könsarbetsdelning?*, 59–80. Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet, 2011.

Saarenpää, Taina. *Turun tuomiokirkon musta kirja ja lähteiden julkaisemisen jatkumo Suomessa varhaismodernista digitaaliseen aikaan*. Turku: Turun yliopisto, 2019.

Simpson, Mildred. "Photographs in a Business Setting: Atlantic Richfield Company." *American Archivist* 45 (1982:3), 315–321.

Sjöberg-Pietarinen, Solveig. *Museer ger mening. Friluftsmuseerna Klosterbacken och Amuri som representationer*. Åbo: Åbo Akademis förlag, 2004.

Steedman, Carolyn. *Dust*. Manchester: Manchester University Press, 2001.

Suistoranta, Kari & Asplund, Henrik. *Kemiön suurpitäjän historia 1*. Kemiö: Sagalundin museon kuntayhtymä, 1997.

Svedlin, Th. *Dalsbruks järnverk och brukspatroner 1686–1936*. Dalsbruk: Aktiebolaget Dalsbruk, 1936.

Thor Tureby, Malin & Johansson, Jesper. *Migration och kulturarv: insamlingsprocesser och berättelser om och med de invandrade ca 1970–2019*. Lund: Nordic Academic Press, 2020.

Thor Tureby, Malin. "To Hear with the Collection: The Contextualisation and Recontextualisation of Archived Interviews." *Oral History* 41, no. 2 (2013): 63–74. <http://www.jstor.org/stable/23610425>.

Valtionarkisto. *Riksarkivets Anvisningar Om Utgallring Av Särskilda Handlingar Från De Kommunala Arkiven*. Helsingfors: Riksarkivet, 1979.

Ågren, Maria. ”Synlighet, vikt, trovärdighet–och självkritik. Några synpunkter på källkritikens roll i dagens historieforskning”. *Historisk tidskrift* 125 (2005:2), 2-15.

Webbresurser

ALLFO – Allmän finländsk antologi (<https://finto.fi/ysso/sv/>)

Finlex, uppdaterad lagstiftning (<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/>)

Kallio, Kalle. ”Vieraskynä: Muesoväen muutos ja pysyvyys”. Näkökulma, MuseoPro. Publicerad 21.9.2018. <https://www.museopro.fi/fi/nakokulmat.php?aid=14552&k=14295>.

KAM-juridiikkaryhmä. *Tietosuoja KAM-sektorilla Suositellut toimintatavat henkilötietoja sisältävien aineistojen käsittelyyn kirjastoissa, arkistoissa ja museoissa* (Versio 1.1). 5.10.2020. https://musiikkiarkisto.fi/kam/wp-content/uploads/2020/10/Tietosuoja-KAM-sektorilla-v1_1.pdf.

KAM-juridiikkaryhmä. *Tietosuoja KAM-sektorilla Suositellut toimintatavat henkilötietoja sisältävien aineistojen käsittelyyn kirjastoissa, arkistoissa ja museoissa* (Versio 1.0). 16.5.2019. https://musiikkiarkisto.fi/kam/wp-content/uploads/2019/05/Tietosuoja-KAM-sektorilla-v1_0.pdf.

Riksarkivet. SÄHKE2 Metatietomalli (Versio 1.3). 18.3.2020. https://arkisto.fi/uploads/Viranomaisille/S%C3%A4hke2/Sahke2%20metatietomalli%201_3.pdf.

Sagalunds museistiftelse. ”Björkboda läsmuseum”. Våra enheter. Hämtat 9.4.2023. <https://lukkomuseo.fi/>.

Suomen Museoliitto. ”Kyselyt ja tutkimukset”. Verkkojulkaisut. Hämtad 5.4.2023. <https://www.museoliitto.fi/index.php?k=13169>.

Svensk Ordbok (<https://svenska.se/so/>)

Yksityiset keskusarkistot. ”Pieni arkistointiopas”. Arkistointiopas. Hämtat 25.10.2022. <http://www.yksityisetkeskusarkistot.fi/wp-content/uploads/2018/05/arkistointiopas.pdf>.

Lärdomsprov

Bergström, Anne. *Föreningsväsendet i Kimitobygden 1860–1920*. Otryckt avhandling pro gradu i nordisk historia. Åbo: Historiska institutionen, Åbo Akademi, 1993.

Lukala, Marianne. *Arbetarkvinnor och kvinnoarbete i Dalsbruk på 1920- och 1970- talen*. Otryckt avhandling pro gradu i nordisk etnologi. Åbo: Etnologiska institutionen, Åbo Akademi, 1986.

Nummenpää, Alexandra. *Rumskamrater? Dalsbruks arbetarföreningar i rummet Folkets hus under farans år, 1944–1949*. Otryckt kandidatavhandling, Åbo: Åbo Akademi, Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi, 2018.

Grönroos, Victoria. *Gymnastik- och idrottsföreningen Jäntevä Dalsbruk. Lokalföreningens funktion i brukssamhälle 1908–1939: Identitetsskapare eller -upplösare?* Otryckt avhandling pro gradu i nordisk historia. Åbo: Åbo Akademi, Humanistiska fakulteten, 2009.

Sandberg, Johan. *Arkiverad identitet. En kvalitativ studie om företagsarkiv som redskap för att synliggöra företagsidentitet via varumärke och kommunikation*. Magisteruppsats inom arkivvetenskap, ISSN 1651-6087. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för ABM, 2016. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:934001/FULLTEXT01.pdf>.

Bilaga 1. DBJ 2022

Kopia av innehållsförteckning till arkivförteckningen över DBJ (Bb:2)

DALSBRUKS JÄRNVERKS ARKIV – INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Utökad och förtecknat, samt delvis ändrat 2022

För fullständig förteckning, se Excel. I denna innehållsförteckning anges *serie (antal enheter; gränsårtal)*.

A DIARIER

Aa Gästböcker (1; 1969–1977)

B FÖRTECKNINGAR

Ba Aktieregisterböcker (5; 1891–1940)

Bb Arkivförteckningar (2; 1989–2022)

C PROTOKOLL

Ca Protokollböcker för Aktiebolaget Dalsbruk (9; 1889–1909)

Cb Bolagsstämmoprotokoll (1; 1890–1923)

Cc Övriga protokoll (2; 1945–1947, 1975–1980)

D KOPIOR

Da Kopieböcker (81; 1866–1896)

Db Räkningskopieböcker (4; 1899–1911)

Dc Övriga kopieböcker

Dca Arbetsintyg (2; 1896–1924)

Dcb Kalkylationsböcker (1; 1896–1907)

Dcc Kopieböcker för ritningar (1; 1910–1914)

E INKOMNA HANDLINGAR

Ea Inkomna brev (8; 1865–1896)

Eb Inkomna fakturor (10; 1865–1913)

F SKRIFTVÄXLING

Fa Brukskontorets skriftväxling (157; 1896–1921)

Fb Styrelsens skriftväxling (6; ???)

Fc Dalsbruks Järnverks korrespondens (4; 1958–1978)

G RÄKENSKAPSHANDLINGAR

Ga Huvudböcker (78; 1792–1943)

Gb Personräkenskaper

Gba Räkenskaper rörande löner

Gbaa Avräkningsböcker (26; 1841–1926)

- Gbab Konzeptavräkningsböcker (5; 1844–1851)
- Gbac Kvittensböcker (1/99 små; 1895–1916)
- Gbad Dagsverksböcker (6; 1851–1934)
- Gbae Reskontror för trävaruleverantörer (1; 1897–1900)
- Gbaf Fraktavräkningsböcker (2; 1914–1924)
- Gbb Reskontror (7; 1914–1920)
- Gc Kassaböcker
 - Gca Kassaböcker (18; 1849–1939)
 - Gcb Kassaböcker för Helsingfors (5; 1895–1925)
 - Gcc Kassaböcker för Helsingfors / Postkassan (2; 1917–1925)
- Gd Kassakladdar (11; 1914–1918)
- Ge Memorial (24; 1849–1937/20; 1900–1937, fyra första saknas)
- Gf Inventarieböcker (27; 1879–1922)(samt okatalogiserade 1961–1972)
- Gg Övriga räkenskaper
 - Gga Växelböcker (1; 1855–1875)
 - Ggb Förfallodagsböcker (4; 1905–1936)
 - Ggc Assuranskladdar (2; 1914–1921)
 - Ggd Avskrivningsböcker (4; 1896–1923)
 - Gge Kassaböcker för jordegendom (8; 1914–1923)
 - Ggf Fartygsböcker (4; 1912–1933)
- Gh Inkomna order
 - Gha Orderböcker (10; 1882–1921)
 - Ghb Orderböcker för ketting (3; 1904–1905)
 - Ghc In- och utgångna order (3; 1894–1897)
- Gi Utgångna order
 - Gia Fakturaböcker (21; 1877–1920)
 - Gib Utgående fakturor (3; 1914–1920)
- Gj Journaler – serien delvis omorganiserad och överflyttad till Haa – Produktionsjournaler
- Gk Varuböcker för sålda varor (3; 1911–1920)
- Gl Lagerböcker
 - Gla Varuböcker för inköpta varor (8; 1896–1920)
 - Glb Lagerböcker för råmaterial (6; 1914–1920)
 - Glc Lagerböcker för trävaror (3; 1915–1920)
- Gm Kontrollböcker för kostnader
 - Gma Specialböcker för diverse sakkonton
 - Gmb Apteringsböcker (8; 1906–1922)
 - Gmc Rapportböcker (3; 1851–1897)

H HANDLINGAR ARKIVERADE ENLIGT INNEHÅLL

Ha Handlingar rörande fabriksdriften

Haa Produktions- och mätjournaler

Haaa Journaler vid mekaniska verkstaden (4; 1857–1873)

Haab Masugnsjournaler (2; 1877–1909)

Haac Valsverksjournaler (14; 1877–1966)

Haad Journaler för tillverkning av stångjärn (3; 1913–1920)

Haae Mätprovjournaler (12; 1887–1978)

Haaf Övriga journaler (2; 1912–1943)

Hab Rapporter och statistik

Haba Tillverkningsrapporter (10; 1937–1975)

Habb Försäljningsrapporter (10; 1964–1989)

Habc Statistik (ADB)

Habd Övrigt (4; 1960–1986)

Hac Övriga handlingar rörande fabriksdriften (4; 1919–1978)

Hb Handlingar rörande fastigheter

Hba Handlingar rörande skogsegendom (4; 1911–1927)

Hbb Handlingar rörande övriga fastigheter (6; 1901–1980-tal)

Hc Handlingar rörande personal

Hca Lönekort (okatalogiserade, 1890–1930-tal?)

Hcb Personalkartotek (14; 1920–1980-tal)

Hcc Lönestatistik

Hcca Löneuppgifter för Dalsbruk (3; 1956–1962)

Hccb Statistik från Finska Metallindustrins Arbetsgivareförbund (3; 1953–1963)

Hd Övriga handlingar rörande bruksledningen (5; 1798–1999)

He Handlingar rörande krigsåren och SOTEVA (1; 1940–1948)

Hf Trycksaker

Hfa Personaltidningar (2; 1971–1995)

Hg Handlingar rörande återstående arkivbildare

Hga Dalsbruks industrisjukhus (9; 1906–1973)

Hgb Dalsbruks sjuk- och begravningshjälpskassa (22; 1882–1953)

Hgc Dalsbruks spar- och pensionskassa (25; 1909–1976)

Hgd Dalsbruks Industritjänstemannaförening (3; 1917–1974)

Hge Övriga handlingar (3; 1870–1922)

U ÖVRIGA HANDLINGAR

(Fotografier)

Bilaga 2. DBJ 2022 och 1989

Tabell 1. Innehållsförteckningarna till DBJ 2022 och 1989 i jämförelse.

DBJ 2022: Serie	Enheter; år	DBJ 1989: Serie	Enheter; år	Förändring
A DIARIER		–	–	
Aa Gästböcker	1; 1969–1977	–	–	Ny serie
B FÖRTECKNINGAR		B FÖRTECKNINGAR		
Ba Aktieregisterböcker	5; 1891–1940	B Aktieregisterböcker	4; 1891–1924	Signum justerat; 1 ny (yngre)
Bb Arkivförteckningar	2; 1989–2022	–	–	Ny serie
C PROTOKOLL		C PROTOKOLL		
Ca Protokollböcker för Aktiebolaget Dalsbruk	9; 1889–1909	C Protokoll	9; 1889–1909	Signum justerat
Cb Bolagsstämmoprotokoll	1; 1890–1923	–	–	Ny serie
Cc Övriga protokoll	2; 1945–1980	–	–	Ny serie
D KOPIOR		D KOPIOR		
Da Kopieböcker	81; 1866–1896	Da Kopieböcker	81; 1866–1896	Ingen förändring
Db Räkningskopieböcker	4; 1899–1913	Db Räkningskopieböcker	4; 1899–1913	Ingen förändring
Dc Övriga kopieböcker		Dc Övriga kopieböcker		
Dca Arbetsintyg	2; 1896–1924	Dca Arbetsintyg	2; 1896–1924	Ingen förändring
Dcb Kalkylationsböcker	1; 1896–1907	Dcb Kalkylationsböcker	1; 1896–1907	Ingen förändring

Dcc Kopieböcker för ritningar	1; 1910–1914	Dcc Kopieböcker för ritningar	1; 1910–1914	Ingen förändring
E INKOMNA HANDLINGAR		E INKOMNA HANDLINGAR		
Ea Inkomna brev	8; 1865–1896	Ea Inkomna brev	8; 1865–1896	Ingen förändring
Eb Inkomna fakturor	10; 1865–1913	Eb Inkomna fakturor	10; 1865–1913	Ingen förändring
F SKRIFTVÄXLING		F SKRIFTVÄXLING		
Fa Brukskontorets skriftväxling	157; 1896–1921	Fa Brukskontorets skriftväxling	154; 1902–1913	Nytt material (äldre + yngre)
Fb Styrelsens skriftväxling	6; 1893–1897	Fb Styrelsens skriftväxling	6; 1893–1897	Ingen förändring
Fc Dalsbruks Järnverks korrespondens	4; 1958–1978	–	–	Ny serie
G RÄKENSKAPSHANDLINGAR		G RÄKENSKAPSHANDLINGAR		
Ga Huvudböcker	78; 1792–1943	Ga Huvudböcker	75; 1792–1920	Nytt material (äldre + yngre)
Gb Personräkenskaper		Gb Personräkenskaper		
Gba Räkenskaper rörande löner		Gba Räkenskaper rörande löner		
Gbaa Avräkningsböcker	26; 1841–1926	Gbaa Avräkningsböcker	23; 1841–1919	Nytt material (yngre)
Gbab Konceptavräkningsböcker	5; 1844–1851	Gbab Konceptavräkningsböcker	5; 1844–1851	Ingen förändring
Gbac Kvittensböcker	1 (99); 1896– 1916	Gbac Kvittensböcker	1 (99); 1896– 1916	Ingen förändring

Gbad Dagsverksböcker	6; 1851–1934	Gbad Dagsverksböcker	3; 1851–1877	Nytt material (yngre)
Gbae Reskontror för trävaruleverantörer	1; 1897–1900	Gbae Reskontror för trävaruleverantörer	1; 1897–1900	Ingen förändring
Gbaf Fraktavräkningsböcker	2; 1914–1924	Gbaf Fraktavräkningsböcker	2; 1914–1924	Ingen förändring
Gbb Reskontror	7; 1914–1920	Gbb Reskontror	7; 1914–1920	Ingen förändring
Gc Kassaböcker		Gc Kassaböcker		
Gca Kassaböcker	18; 1849–1939	Gca Kassaböcker	17; 1849–1920	Nytt material (yngre)
Gcb Kassaböcker för Helsingfors	5; 1895–1925	Gcb Kassaböcker för Helsingfors	5; 1895–1925	Ingen förändring
Gcc Kassaböcker för Helsingfors / Postkassan	2; 1917–1925	Gcc Kassaböcker för Helsingfors / Postkassan	2; 1917–1925	Ingen förändring
Gd Kassakladdar	11; 1914–1918	Gd Kassakladdar	11; 1914–1918	Ingen förändring
Ge Memorial	20; 1900–1937	Ge Memorial	23; 1849–1920	Material saknas; Nytt material (yngre)
Gf Inventarieböcker	27; 1879–1972	Gf Inventarieböcker	26; 1879–1918	Nytt material (yngre)
Gg Övriga räkenskaper		Gg Övriga räkenskaper		
Gga Växelböcker	1; 1855–1875	Gga Växelböcker	1; 1855–1875	Ingen förändring

Ggb Förfallodagsböcker	4; 1905–1936	Ggb Förfallodagsböcker	3; 1905–1922	Nytt material (yngre)
Ggc Assuranskladdar	2; 1914–1921	Ggc Assuranskladdar	2; 1914–1921	Ingen förändring
Ggd Avskrivningsböcker	4; 1896–1923	Ggd Avskrivningsböcker	2; 1896–1913	Nytt material (yngre)
Gge Kassaböcker för jordegendom	8; 1914–1923	Gge Kassaböcker för jordegendom	7; 1914–1920	Nytt material (yngre)
Ggf Fartygsböcker	4; 1912–1933	Ggf Fartygsböcker	2; 1912–1930	Nytt material (yngre)
Gh Inkomna order		Gh Inkomna order		
Gha Orderböcker	10; 1882–1921	Gha Orderböcker	10; 1882–1921	Ingen förändring
Ghb Orderböcker för ketting	3; 1904–1921	Ghb Orderböcker för ketting	3; 1904–1921	Ingen förändring
Ghc In- och utgångna order	3; 1894–1897	Ghc In- och utgångna order	3; 1894–1897	Ingen förändring
Gi Utgångna order		Gi Utgångna order		
Gia Fakturaböcker	21; 1877–1920	Gia Fakturaböcker	21; 1877–1920	Ingen förändring
Gib Utgående fakturor	3; 1914–1920	Gib Utgående fakturor	3; 1914–1920	Ingen förändring
Gj Journaler		Gj Journaler		
–	–	Gja Journaler vid mekaniska verkstaden och gjuteriet	4; 1857–1873	Serien flyttad (se nedan)
–	–	Gjb Valsverksjournaler	12; 1877–1920	Serien flyttad (se nedan)

–	–	Gjc Masugnsjournaler	2; 1877–1909	Serien flyttad (se nedan)
–	–	Gjd Journaler över martin- och tackjärnsprover	3; 1887–1899	Serien flyttad (se nedan)
–	–	Gje Journal för tillverkning av stångjärn	3; 1913–1920	Serien flyttad (se nedan)
–	–	Gjf Journaler för tillverkning av puddeljärn	1; 1912–1914	Serien flyttad (se nedan)
Gk Varuböcker för sålda varor	3; 1911–1920	Gk Varuböcker för sålda varor	3; 1911–1920	Ingen förändring
Gl Lagerböcker		Gl Lagerböcker		
Gla Varuböcker för inköpta varor	8; 1896–1920	Gla Varuböcker för inköpta varor	8; 1896–1920	Ingen förändring
Glb Lagerböcker för råmaterial	6; 1914–1920	Glb Lagerböcker för råmaterial	6; 1914–1920	Ingen förändring
Glc Lagerböcker för trävaror	3; 1915–1920	Glc Lagerböcker för trävaror	3; 1915–1920	Ingen förändring
Gld Inköpsböcker	1; 1955	–	–	Ny serie
Gm Kontrollböcker för kostnader		Gm Kontrollböcker för kostnader		
Gma Specialböcker för diverse sakkonton	1; 1914–1920	Gma Specialböcker för diverse sakkonton	1; 1914–1920	Ingen förändring
Gmb Apteringsböcker	8; 1906–1922	Gmb Apteringsböcker	7; 1906–1920	Nytt material (yngre)
Gmc Rapportböcker	3; 1851–1894	Gmc Rapportböcker	3; 1851–1894	Ingen förändring
Gn Verksamhetsberättelser	(okatalogiserat)	–	–	Ny serie

H HANDLINGAR ARKIVERADE ENLIGT INNEHÅLL		H HANDLINGAR ARKIVERADE ENLIGT INNEHÅLL		
Ha Handlingar rörande fabriksdriften		(Ha Handlingar rörande Dalsbruks Järnverk)		
Haa Produktions- och mätjournaler				
Haaa Journaler vid mekaniska verkstaden och gjuteriet	4; 1857–1873	Gja Journaler vid mekaniska verkstaden och gjuteriet	4; 1857–1873	Ingen förändring
Haab Masugnsjournaler	2; 1877–1909	Gjc Masugnsjournaler	2; 1877–1909	Ingen förändring
Haac Valsverksjournaler	14; 1877–1966	Gjb Valsverksjournaler	12; 1877–1920	Nytt material (yngre)
Haad Journal för tillverkning av stångjärn	3; 1913–1920	Gje Journal för tillverkning av stångjärn	3; 1913–1920	Ingen förändring
Haae Mätprovjournaler	12; 1887–1978	Gjd Journaler över martin- och tackjärnsprover	3; 1887–1899	Nytt material (yngre)
Haaf Övriga journaler	2; 1912–1943	Gjf Journaler för tillverkning av puddeljärn	1; 1912–1914	Nytt material (yngre); Ny serie
Hab Rapporter och statistik				
Haba Tillverkningsrapporter	10; 1937–1975	–	–	Ny serie
Habb Försäljningsrapporter	10; 1964–1989	–	–	Ny serie
Habc Statistik (ADB)	17; 1983–1988	–	–	Ny serie

Habd Övriga rapporter och statistik	4; 1960–1986	–	–	Ny serie
Hac Övriga handlingar rörande fabriksdriften	4; 1919–1978	(Ha:1)	1; 1919–1922	Nytt material (yngre); Ny serie
Hb Handlingar rörande fastigheter		(Ha Handlingar rörande Dalsbruks Järnverk)		
Hba Handlingar rörande skogsegendom	4; 1911–1927	(Ha:2–4)	3; 1911–1923	Nytt material (yngre); Ny serie
Hbb Handlingar rörande övriga fastigheter	6; 1901–1980-tal			Ny serie
Hc Handlingar rörande personal				
Hca Lönekort	?; 1890–1930?	–	–	Ny serie
Hcb Personalkartotek	14; 1920–1980	–	–	Ny serie
Hcc Lönestatistik				
Hcca Löneuppgifter för Dalsbruk	3; 1956–1962	–	–	Ny serie
Hccb Statistik från Finska Metallindustrins Arbetsgivareförbund	3; 1953–1963	–	–	Ny serie

Hd Övriga handlingar rörande bruksledningen	5; 1798–1999	(U ÖVRIGA HANDLINGAR)	1; 1836–1923	Nytt material (äldre+yngre); Ny serie
He Handlingar rörande krigsåren och SOTEVA	1; 1940–1948	–	–	Ny serie
Hf Trycksaker		–	–	Ny serie
Hfa Personaltidningar (interna)	2; 1971–1995			
Hg Handlingar rörande återstående arkivbildare		(Hb Handlingar rörande återstående arkivbildare)		
Hga Dalsbruks Industrisjukhus	9; 1906–1973	–	–	Ny serie
Hgb Dalsbruks sjuk- och begravningshjälpskassa	22; 1882–1953	–	–	Ny serie
Hgc Dalsbruks spar- och pensionskassa	25; 1886–1976	(Hba Dalsbruks spar- och pensionskassa)	8; 1886–1924	Nytt material (yngre); Ny serie
Hgd Dalsbruks Industritjänstemannaförening	5; 1917–1974	(Hbb Övriga föreningars arkiv)	2; 1917–1922	Nytt material (yngre); Ny serie
Hge Övriga handlingar	3; 1870–1922	(Hbb Övriga föreningars arkiv)	3; 1870–1922	Signum justerat
U ÖVRIGA HANDLINGAR	(fotografier)			